

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

**PSYCHOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA
A ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST RODIN S VÍCE DĚTMI**

**Psychological characteristics
and life satisfaction of families with more children**

Magisterská diplomová práce

Autor práce: Bc. Marcela Novozámská

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Olomouc

2013

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Psychologická charakteristika a životní spokojenost rodin s více dětmi“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne .....

Podpis.....

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc. za odborné vedení mé diplomové práce, za cenné rady a čas, který mi věnovala a především za povzbuzení a podporu.

Dále děkuji všem rodinám, které mi díky své otevřenosti a ochotě podělit se o své zkušenosti, umožnily zrealizovat výzkum.

Velké díky patří i celé mé rodině, která mi poskytovala potřebnou oporu.

OBSAH

ÚVOD.....	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1 SOUČASNÁ RODINA	8
1.1 Proměny rodiny v čase	9
1.1.1 Formy rodinného soužití	9
1.2 Funkce rodiny.....	11
1.3 Rodina a kariéra rodičů	12
2 RODINA JAKO SYSTÉM S JEHO KOMPONENTY A PROCESY	14
2.1 Rodinná struktura	15
2.1.1 Moc a odpovědnost.....	16
2.1.2 Hranice rodinného systému	17
2.1.3 Role členů rodiny.....	18
2.2 Rodinná dynamika	21
2.2.1 Životní dráha.....	21
2.2.2 Vývojové etapy rodiny.....	22
2.2.3 Změny a krizové situace v rodině	23
2.2.4 Rodinná resilience.....	24
2.2.5 Sociální opora	24
2.3 Hodnotová orientace rodiny	25
2.3.1 Pojem hodnota	25
2.3.2 Hodnoty a rodina	26
2.3.3 Rodičovství jako hodnota	27
2.4 Intimita a osobní autonomie.....	27
2.4.1 Rodinná koheze.....	28
2.5 Komunikace	28
2.5.1 Konflikt a rodina.....	30
2.6 Poruchy rodinného systému	30
3 PARTNERSKÝ VZTAH, MANŽELSTVÍ.....	31
3.1 Mužství a ženství, vzájemné vztahy.....	31
3.2 Genderové stereotypy.....	31
3.3 Partnerství	33

3.3.1	Výběr partnera	34
3.3.2	Rozdíly v očekávání mužů a žen od vztahu a manželství.....	35
3.4	Manželství.....	36
3.4.1	Manželské soužití	36
3.4.1	Emocionalita a sexualita a láska v partnerském vztahu.....	38
3.4.2	Složky manželského soužití.....	39
3.4.3	Důležité předpoklady a aspekty funkčního manželství	42
3.4.4	Rizikové proměnné vztahující se k otázce manželských vztahů	43
3.4.5	Rozvod.....	44
3.5	Rodičovství	44
3.5.1	Motivace k rodičovství	46
3.6	Spiritualita a manželství.....	46
3.6.1	Křesťanská rodina.....	47
4	ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST.....	48
4.1.	Vymezení pojmů spojených s životní spokojeností.....	48
4.1.1	Kvalita života.....	48
4.1.2	Well-being	48
4.1.3	Životní spokojenost.....	49
4.2	Determinanty a prediktory životní spokojenosti	50
4.2.1	Osobnostní a biologické proměnné životní spokojenosti	51
4.2.2	Sociodemografické faktory.....	51
4.2.3	Další koreláty životní spokojenosti.....	53
4.3	Manželská spokojenost	55
II.	VÝZKUMNÁ ČÁST.....	57
5	METODOLOGICKÝ RÁMEC PRÁCE.....	57
5.1	Výzkumný problém.....	57
5.2	Výzkumné cíle a otázky	58
6	APLIKOVANÁ METODIKA	59
6.1	Organizace a průběh výzkumu.....	59
6.2	Výzkumný soubor	60
6.3	Použité výzkumné metody	62
6.3.1	Návštěva v rodině	62
6.3.2	Polostrukturovaný rozhovor	63

6.3.3	Genogram.....	64
6.3.4	Škála rodinného prostředí (ŠRP)	65
6.3.5	Family Hardiness Index (FHI).....	67
6.3.6	Test rodinného systému (FAST).....	67
6.3.7	SEIQol	69
6.3.8	Test manželského přizpůsobení.....	69
6.3.9	Životní křivka spokojenosti	70
6.4	Analýza a interpretace dat.....	70
7	VÝSLEDKY PRÁCE	72
7.1	Rozdělení rodin podle pásem funkčnosti	72
7.2	Návštěva v rodině.....	73
7.3	Polostrukturovaný rozhovor.....	75
7.4	Genogram.....	91
7.5	Škála rodinného prostředí (ŠRP).....	92
7.5.1	Průměrné profily a skóry celého výzkumného souboru	92
7.5.2	Profily rodinných skóre podle funkčnosti	93
7.5.3	Rodinná inkongruence	95
7.5.4	Typologie rodin.....	97
7.6	Family Hardiness Index (FHI)	98
7.6.1	Výsledky celého souboru.....	98
7.6.2	Srovnání v rámci jednotlivých subškál.....	99
7.7	Test rodinného systému (FAST)	100
7.7.1	Kvantitativní vyhodnocení.....	100
7.7.2	Kvalitativní vyhodnocení.....	103
7.8	SEIQol.....	105
7.9	Test manželského přizpůsobení	108
7.10	Životní křivka spokojenosti.....	110
8	DISKUSE.....	112
9	ZÁVĚR	134
	SOUHRN	137
	SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ	141
	PŘÍLOHY.....	147

ÚVOD

Diplomová práce navazuje na výzkum, který jsem provedla v rámci bakalářské práce zaměřené na zmapování rodinného fungování v rodinách s více dětmi, kterou jsem rozšířila o nový výzkumný soubor a použité metody, což mi umožnilo proniknout do dané problematiky hlouběji a svá zjištění doplnit o nové úhly pohledu. Mimo rodinné fungování jsem obohatila práci o aspekty vztahující se k hodnotové orientaci a životní spokojenosti vícečetných rodin a získala tak jejich komplexnější psychologickou charakteristiku. Abych diplomovou práci neochudila o podstatné informace, využila jsem některé pasáže z bakalářské práce, zejména pak citace výroků účastníků výzkumu.

Svou práci bych ráda přispěla, alespoň malou částí, k poznání něčeho tak jedinečného a významného pro každého člověka, a to rodiny, kterou Schaferová (1995) právem nazývá „uměleckým dílem“. V rodinách s více dětmi je toto dílo, jak jsem se přesvědčila, vytvářeno s trpělivostí a láskou. Nahlédnutí do tohoto světa může poskytnout cenná vodítka pro psychologickou pomoc rodinám, které se potýkají s nejrůznějšími problémy. Cíl mé práce vystihuje citát S. Adamsové (2001, 111), který shrnuje vše, co bych ráda řekla úvodem:

„Mnohým z nás se líbí představa, že bychom měli celý svět přijímat tak otevřeně, jako by to byla naše rodina. Jenže abychom mohli náš pocit sounáležitosti rozšířit na své okolí, svou zemi a na celý svět, musíme nejdřív dokázat vytvořit harmonii ve svém vlastním domově. Cesta k tomuto cíli přinese poznání, že skutečně soudržná rodina dokáže ocenit jedinečnost každého ze svých členů a v této jedinečnosti spatřuje nikoli zdroj konfliktů, ale vzájemné úcty, ocenění a lásky“.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SOUČASNÁ RODINA

Pod pojmem rodina si dnes většina lidí představuje především manželský pár s dětmi. Středověk i starověk ji chápal jednak jako velkou „domácnost“, společenství více lidí, kteří spolu bydlí pod jednou střechou a podléhají jedné autoritě „hlavě rodiny“, a také jako system širokého pokrevního příbuzenství, a to zejména u šlechty, kde se slovem rodina myslelo totéž co rod - velká skupina lidí. Moderní rodina neodpovídá ani jednomu z těchto pojetí, je vnímána jako domácnost tvořená párem muže a ženy a jejich dětmi (Možný, 1990).

Pro rodiny, které mají rozvinutou průmyslovou civilizaci je typické, že řadu svých funkcí předávají stále více společenským institucím (výrobní, vzdělávací, výchovnou) a samy získávají ve větší míře spotřební charakter (Vymětal, 2003).

Singly (1999) **současnou rodinu charakterizuje následujícími znaky:**

1. větší závislostí na státu
2. větší závislostí na okruhu příbuzných
3. větší nezávislostí manželů na rodině.

Rodina pak podle něj klade do popředí vzájemné vztahy, je zároveň soukromá i veřejná (vyšší autonomie rodiny spojená současně se zvýšenou kontrolou rodinného života státem), a je „individualistická“ (členové rodiny se více vymaňují z rodinného kruhu, věci postupně přestávají být pojítkem rodinného domácího společenství). Ducha rodiny dnes tvoří vztahy mezi mužem a ženou a mezi rodiči a dětmi. Postrádá tak mezigenerační horizont. Beck - Gernsheim (2002) však věří, že i přes nové trendy ve vývoji rodiny se z dlouhodobého hlediska zdá, že rodina bude i nadále útočištěm v bouřlivých mořích, kouzelným místem na zemi.

Z hlediska vztahů mezi pohlavími je současná rodina charakterizována třemi rysy:

1. Citelné snížení objektivní závislosti ženy na muži.
2. Přetrvávání dělby profesních činností podle pohlaví.
3. Zvýšený pocit unikání diferenciaci podle pohlaví díky kompromisům mezi manželi (Singly, 1999).

1.1 Proměny rodiny v čase

„Rodina představuje typ vysoce flexibilní sociální skupiny, která v situaci, kdy se každá generace vždy znovu musí adaptovat na nové životní podmínky, je nejvhodnější zárukou takové adaptace“ (Alan, 1989, 263).

V průběhu dějin se rodina i přes zdánlivou neměnnost vyvíjela, měnilo se v ní postavení jednotlivých členů, včetně ženy. Změny se týkají velikosti, složení, sociálních funkcí, způsobu života, rodinných norem, zvyků a jejího fungování (Bártová, Bauerová, 1987).

Tradiční teorií o vývoji rodiny je sdílená představa o vývoji rodiny. Po zániku rodového zřízení předpokládá přechod od tradiční velké rodiny k nukleární, malé, párové monogamické rodině se dvěma dětmi. Pravdou však je, že velká rodina minulosti, takzvaná „tradiční rodina“ nikdy neexistovala. Současná historická sociologie zpochybňuje tvrzení o existenci velké rodiny v Evropě v období 14. až 18. století. Tento mýtus o rodině s osmi až dvanácti dětmi, čím chudší, tím více dětí, přežíval v historické demografii a sociologii až donedávna. V šedesátých letech však výzkumy přinesly zjištění, že průměrná velikost domácností činila v Evropě čtyři až šest osob. Navíc byl opraven ještě jeden omyl: více dětí bývalo vždy ve vyšších, nikoli nižších vrstvách, jak se myslelo. Ve vyšších vrstvách děti přebíraly kojné, těhotenství tedy následovala rychleji po sobě. Velký podíl na nižší úmrtnosti kojenců měl i lepší zdravotní stav matek (Možný, 1990). Z historického hlediska se forma rodinného soužití vždy proměňovala a nikdy neexistoval jen jeden hlavní model.

1.1.1 Formy rodinného soužití

Rodina může být definována jako jedna nebo více dospělých, kteří spolupracují a dělají se o práci, sdílejí společnou domácnost, a podílejí se na výchově dětí.

„Někdo považuje za rodinu členy domácnosti, ale už ne rodiče, který žijí jinde. Jiní zahrnují i příbuzné a nepříbuzné blízké osoby, někdo nezapočítává ani pokrevní příbuzné, kteří v bytě spolu žijí; nejen děti jmenují často i domácí zvíře. Posledních dvacet let minulého století zproblematizovalo pojetí rodiny už tím, že se normalizovalo použití plurálu, začalo se mluvit o rodinách nebo formách rodin. Pojem rodina tak ztratil samozřejmý význam soužití generací rodičů a dětí, u nás nazývané nukleární rodina nebo rodina vícegenerační“ (Gjuričová, Kubička, 2009, 91).

Tradiční a netradiční formy rodin

Tradiční model rodiny je označován za patriarchální rodinu s uspořádáním moci a autority v rodině, který do svého středu staví otce s rozhodujícím vlivem. Tento model fungoval ve většině rodin, alespoň navenek, po celá staletí. Rodina se skládá z manželské dvojice a jejich biologických dětí, kterých je větší počet. Otec je živitelem rodiny a má v ní největší moc a autoritu. Ekonomický přínos ženy do rodiny je menší nebo žádný a leží na ní ponejvíce péče o děti a domácnost. I dnes se lze setkat s rodinami, které splňují výše uvedená kritéria, ale jedná se zpravidla o rodiny nábožensky založené a zdá se, že všem členům rodiny přináší tento model naplnění (Bártová, Bauerová, 1997).

Demokratický model rodiny má již jiné charakteristiky. Žena má v rodině větší vážnost, je zde kladen důraz na partnerské vztahy. Dělbá práce a rozhodování je demokratické a děti se zúčastňují na těchto procesech (Bártová, Bauerová, 1997).

Mezi nové formy, které jsou v současnosti již legitimně uznávané, patří podle Gjuričové a Kubičky (2009): neúplné rodiny po rozvodu manželů, ovdovění, či samostatný rodič; nesezdané rodiny; rodiny rozšířené, sociálně utvořené, vzniklé adoptí či pěstounským vztahem; rodiny homosexuální, lesbické a binukleární rodiny - děti jsou po rozvodu ve střídavé péči rodičů. Přestože nukleární rodina existuje jako silný kulturní symbol a považuje se v naší společnosti za normu, v současnosti je podstatnější, zda rodina, bez ohledu na její formu, naplňuje svoje funkce (Strong, Vault, 1989).

Froma Walsh (1998) se zamýšlí nad přetrvávajícími **mýty o „normální rodině“**. „Pohledy na normalitu a zdraví jsou sociálně konstruovány a ovlivňovány klinickým hodnocením a také cíli stanovenými pro zdravé fungování rodiny“ (Walsh, 1993, in Walsh, 1998). Vize o takzvané „normální rodině“, jsou také z velké části poznamenány odbornými postoji profesionálů, osobní rodinnou zkušeností a kulturními normami. Do názorů většiny rodin se tak nepříznivě promítají především dva mýty o normální rodině:

Prvním mýtem je přesvědčení, že **zdravé rodiny jsou bez problémů**. Tento názor vychází z lékařského modelu, kde je zdraví definováno klinicky jako nepřítomnost problémů. Staví ale do pozadí otázku pozitivního přínosu problémů ke zdravému fungování. Vede převážně k chybnému předpokladu, že jakýkoli problém je znakem nebo důsledkem dysfunkční rodiny. Tato víra tenduje k patologizaci obyčejné rodiny (Minuchin, 1974, in Walsh, 1998). Žádná rodina není bez problémů. Neštěstí může různým způsobem zasáhnout každého z nás v kterékoli etapě rodinného života. To, co odlišuje funkční rodiny od nefunkčních, není absence problémů, ale spíše schopnost zvládat a řešit problémy.

Druhým mýtem je přesvědčení, že *ideál "tradiční rodiny", je jediný možný model zdravé rodiny*. Většinou bývá spojován s obrazem slušné, bohaté, nukleární rodiny v čele s jejím živatelem (otcem) a podporovanou, na plný úvazek v domácnosti pracující matkou. Časné teorie a výzkumy v oblasti sociálních věd a psychiatrie se snažily definovat normální rodinu, pokud jde o univerzální sadu znaků nebo singulární formu rodiny. Tento model neporušené nukleární rodiny s tradičním rozdělením rolí byl označován za velmi důležitý pro zdravý vývoj dítěte (Parsons a Bales, 1995, in Walsh, 1998). „V důsledku masivních sociálních a ekonomických otřesů v posledních desetiletích jsou tyto nostalgické obrazy pochopitelné, ale mimo kontakt s rozmanitostí rodinné struktury, s hodnotami a změnami našeho měnícího se světa. Přesto jsou rodiny, které nevyhovují postoji "jedna norma sedí všem", poznamenány standardními předpoklady, že alternativní formy neodmyslitelně poškozují děti. Pravdou však je, že i rodiny s odlišným uspořádáním mohou být úspěšné. Pro zdravé rodinné fungování není ani tolik důležitá forma rodinného uspořádání, jako spíše procesy, které v rodině probíhají“ (Walsh, 1998, 15-16).

Bjarmason (2012) ve svém výzkumu zjistil, že nejvíce spokojené jsou děti z úplných rodin. Druhou skupinou s nejvyšší spokojeností jsou děti, žijící s matkou, nebo s matkou a nevlastním otcem. Dle jeho zjištění je klíčová role matky, kde stačí, aby alespoň část péče (například u střídavé péče) spočívala na matce.

1.2 Funkce rodiny

Ve středověku rodina plnila především funkci předávání života, majetku a jména (Aries, 1962). V současnosti plní rodina více funkcí a Langmeier (1983) se domnívá, že navzdory rozdílnosti jednotlivých kultur, které se od sebe liší v mnoha směrech, např. rozdílnými vztahy v širším příbuzenstvu, různou strukturou, rozložením rolí a moci, jsou základní funkce „malé“, „nukleární rodiny“ všude patrně stejné.

Vymětal (2003) tyto funkce blíže charakterizuje následovně:

1. Reprodukční funkce

- slouží nejen k udržení lidského rodu, ale i k uspokojení sexuální potřeby rodičů. Sexuální styk neslouží pouze k udržení rodu, ale i k udržení pozitivní citové vazby mezi rodiči.

2. Hospodářská funkce

- přestože rodiny již přestaly být samostatnými výrobními jednotkami, stále nemohou bez materiálního zabezpečení existovat. Pokud je tato funkce v rodině zveličena, může dojít k deformaci rodinného soužití při „honbě“ za bohatstvím a luxusem, ve směru životního stylu „co si můžeme dovolit“.

3. Emocionální funkce

- rodina poskytuje všem svým členům jistotu, zázemí, vzájemné důvěrné i intimní vztahy, vědomí sounáležitosti, kde si lásku nikdo nemusí „zasloužit“ a kde mezi základní principy soužití patří akceptace a bezpečí.

4. Funkce socializačně – výchovná

- člověk se stává člověkem životem ve společnosti, a to zvláště pod vlivem rodiny. Nukleární rodina formuje podstatným způsobem jeho osobnost a je stále přítomna, přestože v ní nežije.

Pro dítě je nejpřirozenějším prostředím k získání správného vzoru pro chování a pracovní návyky, ale i pro meziosobní styk úplná, dobře sladěná rodina. Zde je dítě zapojeno do dobrého kolektivu, kde se uplatní, je přiměřeně oceněno a má zde také přirozenou oporu v obou rodičích (Matějček, 2000).

Kulturní funkci nevydělujeme samostatně, protože je obsažena ve všech čtyřech základních funkcích, při jejich realizaci během každodenních činností, během kterých se přenáší i kulturní návyky a dědictví na novou generaci (Bártová, Bauerová, 1987).

Některé rodiny bohužel neplní své funkce ve všech oblastech. Pakliže je plní jen částečně nebo nedostatečně, pak hovoříme o rodině problémové nebo dysfunkční (Langmeier, 1983). „Všechny čtyři základní funkce rodiny jsou naplňovány současně. Dlouhodobé zvýraznění jedné funkce nad druhými vyvolává v rodinném soužití poruchu a může vést až k rozpadu rodiny“ (Vymětal, 2003, 91).

1.3 Rodina a kariéra rodičů

Zaměstnanost, případně nezaměstnanost rodičů silně ovlivňuje život současné rodiny (Kövérová, 2003). I při úsilí o komplexnější systémové pojetí rodiny zůstane zřejmě základním problémem kompatibilita rodinných a pracovních funkcí (Možný, 1983).

Rodiny, kde jsou oba rodiče zaměstnaní, mohou získat různou podobu. Přitom je třeba rozlišit rozdíl mezi angažovaností v zaměstnání. Větší skupinu rodin tvoří domácnosti, kde oba partneři zastávají odpovědné a přiměřeně odměňované povolání. Druhou skupinu tvoří „dvoukariérové rodiny“, kde oba partneři vykonávají povolání, které vyžaduje kontinuální rekvalifikaci, předpokládá neustálé sebevzdělávání a vysokou pracovní exponovanost. Jedná se o rodiny skutečně špičkově angažovaných manažerů, umělců, vědců, či řídicích pracovníků (Možný, 1983). Podle Voydanoffa (2007), se v rodině, kde jsou zaměstnaní oba rodiče, propojuje oblast práce, rodiny a výkonu sociální role. Všechny tyto oblasti ovlivňují osobní pohodu jedince a měly by být v rovnováze.

Dilema volby mezi mateřstvím a profesní kariérou vede k bilancování a racionálnímu hodnocení obou rolí. Rozhodování je limitováno nemožností nekonečně odkládat mateřství a je závislé i na osobnosti ženy, jejíž orientace může být dvojího typu :

- *orientace na rodinu* zdůrazňuje především typicky ženské vlastnosti, jako je submisivita nebo podpora pozitivních emočních vztahů, kde je omezena tíže důraz na sebeprosazení a výkon;
- *orientace na profesi* je spojována ve větší míře s typicky mužskými vlastnostmi – dominancí, asertivitou, sebeprosazením a výkonovým zaměřením, což platí zejména pro ženy s vyšším profesním postavením (Vágnerová, 2007).

Podle Oakleyové (2000) se kariéra muže a ženy, z pohledu vlivu pohlaví na sociální roli liší v tom, že kariéra ženy je, na rozdíl od muže, přerušovaná. Stále také panuje předpoklad, že pro některá povolání jsou vhodnější „mužské“ vlastnosti než „ženské“.

2 RODINA JAKO SYSTÉM S JEHO KOMPONENTY A PROCESY

„Rodinu lze z hlediska jejího fungování pojmout jako strukturovaný celek (systém), jehož smyslem, účelem i náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí“ (Plaňava, 2000, 73). Plaňava (2000) dále uvádí, že tento systém je založen na principu celistvosti, není jen výčtem jeho jednotlivých částí (prvků), ale novou kvalitou. Vymětal (2003, 91) jej charakterizuje jako „dynamický systém usilující o aktivní rovnováhu, tedy o přizpůsobování prostřednictvím zásahů do okolního světa, což se uskutečňuje zvláště komunikací“. „Mezi základní znaky rodinného systému patří vzájemná propojenost a komunikačně-interakční ovlivňování všech jeho prvků (členů rodiny). Vztahy mají ráz cirkulární kauzality (interdependence)“ (Vymětal, 2003, 91). Strong a Vault (1989) považují rodinu, v rámci teorie systémů, za zpracovatele informací (vstup rodina zpracuje podle rodinných pravidel).

Na základě dlouhodobého průběžného poznávání a výzkumů pěstounských rodin sestavila I. Sobotková (2003) soubor devíti kritérií optimálního fungování pěstounských rodin. „Vyskytují se v rodinách, které se jeví jako nejzdravější a vzhledem k vývoji svěřených dětí za optimální. Tato kritéria by měla pomoci posuzovat výstupové charakteristiky úspěšnosti rodinného fungování:

1. Vysoká *koheze*, která není na úkor respektování individuální autonomie členů rodiny a tolerování individuálních rozdílů.
2. *Radostnost* vyvěrající z pravé vzájemnosti, ze zdravé pospolitosti; preferování tělesné blízkosti druhých.
3. *Efektivní komunikace* v rodině a dobrý kontakt s širším sociálním okolím.
4. *Náhled* manželů na situaci v rodině, schopnost reflexe.
5. *Vitalita* v časovém rozměru: schopnost žít plně v přítomnosti, akceptování minulosti a směřování k budoucnosti.
6. *Manželská spokojenost*; partnerský soulad.
7. Schopnost *spolupracovat*; koordinace úkolů mezi členy rodiny.
8. Schopnost *uvolnit se*, odpočívat, hrát si s druhými.
9. Pocit *obohacení* z rodinného života“ (Sobotková, 2003, 49-50).

Podle Plaňavy (2000) lze rodinné fungování charakterizovat pomocí komponent a procesů: struktura, dynamika, hodnotová orientace a postoje, intimita, osobní autonomie a komunikace.

2.1 Rodinná struktura

Rodina je malá skupina, která umožňuje poměrně malý počet vzájemných vztahů mezi členy rodiny. Struktura rodiny je tedy poměrně jednoduchá. Vztahy uvnitř rodiny jsou obvykle dvojstranné, bilaterální a asymetrické. Množství těchto vztahů se zvyšuje s počtem členů rodiny. Jde o složitý a polydimenzionální komplex vztahů, které podmiňují dále síť komunikačních možností mezi jedinci v rodině (Máchová, 1974).

Do pojmu rodinné struktury lze podle Plaňavy (2000) zahrnout : *uspořádání prvků (členů rodiny) systému* - jejich charakteristiky, vzájemné vazby a pozice, *organizovanost rodiny, aliance a hierarchizaci*, včetně rozdělení kompetencí, *hranice mezi systémy a subsystémy* - generační a osobnostní hranice uvnitř rodiny, míra a kvalita propojení rodiny s širší rodinou a komunitou a *rovinu chování a běžných rodinných činností* - rozdělení práv, povinností a odpovědnosti, zvládání instrumentální složky soužití (hospodaření) a pečovatelsko-výchovné úkoly.

Z hlediska rodinné struktury lze rozeznat určité znaky, které jsou charakteristické pro funkční a dysfunkční rodiny (Plaňava, 2000, 79):

Funkční rodiny

- rodinná struktura je jasná, přehledná, akceptovatelná a flexibilní
- odpovědnost a moc je flexibilní v čase, základem je kooperativní aliance mezi rodiči, kteří mají rozlišené kompetence
- hranice jsou jasné a zřetelné
- zaměření rodiny i mimo vlastní prostor není centripetální ani centrifugální
- role členů rodiny jsou přehledné, respektovatelné a v souladu s očekáváním

Dysfunkční rodiny

- struktura je jasná, přehledná a rigidní (někdy difuzní až chaotická)
- osou je stálý či převažující boj o moc, koalice mezi rodičem a dítětem
- hranice jsou nejasné, až chaotické nebo se prolínají
- otevřenost rodiny je i směrem navenek, převažuje centripetální nebo centrifugální zaměření
- role členů rodiny jsou v rozporu s očekáváním, rozporné a nekompatibilní

2.1.1 Moc a odpovědnost

Ve fungujících rodinách je rozdělení moci a odpovědnosti založeno na spolupráci mezi manželi, kteří mezi sebou mají ujasněné kompetence. Dobré manželství vyžaduje dva rovnoprávné partnery. Rovnoprávnost existuje tehdy, pokud ve vzájemných vztazích není vnímán jeden z partnerů jako víc nebo míň. Bez ohledu na to, jak má každý z nich prestižní společenské postavení, kolik přináší peněz do společného rozpočtu, oba mají mít přibližně stejnou moc, stejnou hodnotu. I když je někdy snadnější vinit druhého z prosazování nerovnosti, oba partneři se mají podílet na odpovědnosti za to, aby se takový vztah neudržel. Jsou-li v manželství děti, nerovnoprávnost mezi otcem a matkou ovlivňuje jejich společné postoje k rodičům (Soudková, 2006).

Plaňava (2000, 79) popisuje rozdělení moci a odpovědnosti ve vztahu k funkčnosti rodiny: „ve funkčních rodinách je rozdělení moci a odpovědnosti flexibilní v čase, rodiče mají utvořenu kooperativní alianci s rozlišenými kompetencemi, v dysfunkčních rodinách je naopak vytvořena koalice mezi konkrétním rodičem a dítětem, v rodině panuje neustálý boj o moc“.

Rovnost mezi partnery se musí projevit více při rozhodování než při plnění úkolů. Společné podílení se na rozhodování musí být uplatněno zejména tam, kde jde o velmi důležitá rozhodnutí (Singly, 1999).

Rodičovská moc

Aldous (1996) se domnívá, že v rodičovské moci by měla být nastavena rovnováha a upravována tak, aby každý člen rodiny měl odpovídající vliv. Socializace je dvousměrným procesem mezi rodiči a dětmi a obě generace se během ní bez naléhání dobrovolně přizpůsobují změnám.

Szinovacz (1987, in Aldous, 1996) se zamýšlí nad rodičovskou mocí ve vztahu k věku dětí, která jí staví určité limity. V zásadě lze očekávat, že rodiče mladších dětí jsou schopni lépe prosazovat svá rozhodnutí, než rodiče starších dětí. Starší děti jsou zapojeny do širšího společenství prostřednictvím školní docházky a nad jejich ostatními aktivitami rodiče nemají dohled. Starší děti již ví, jak splnit své vlastní potřeby. V důsledku toho je pravdou, že čím starší dítě, tím menší je uplatňování rodičovské moci. Jejím základem je tedy schopnost posunovat se v čase. Příkazy a tresty, nucení dětí k odpovědím, nejsou tolik efektivní a nestojí na udržitelném základě. Tyto strategie by měly být nahrazeny

vysvětlením. V opačném případě bude dítě poslouchat ze strachu, ne přesvědčení, a se zvyšujícím se věkem a pod vlivem získaných informací poslušnost odmítne.

2.1.2 Hranice rodinného systému

„Rodina jsou dveře, které mají panty a zámek. Panty by měly být dobře promazané, aby se dveře v určitou dobu lehce otvíraly, ale zámek by měl být dostatečně pevný, aby dal lidem najevo, že rodina potřebuje být část času o samotě, právě proto, aby byla rodinou“ (Schafferová, 1995, 147).

Podle Vymětala (2003) je pro správné rodinné fungování třeba, aby rodina:

- byla schopná transformace, adaptace na nové podmínky a přirozený vývoj
- měla vytvořená určitá pravidla, řád
- byla selektivně otevřená (prostupná) vůči okolí, což umožňuje nezbytnou interakci se světem mimo rodinu

Na základě výše uvedených kritérií pak lze rozlišit několik základních typů rodin:

Rodina uzavřená - nepropustnost vůči okolnímu světu a jeho vlivům, rigidní pravidla dodržovaná často na základě mýtů a rodinných legend, konzervativní struktura, malé soukromí s vysokou vzájemnou kontrolou, typická je zde podezřívavost, vztahovačnost, úzkostnost promítající se do rodinné atmosféry.

Rodina koaliční je vnitřně rozdělena na „tábory“ mezi nimiž panuje neshoda, chybí sdílený rodinný život, vzájemnost, pravidla nejsou závazná a bývají porušována, jsou vytvářena jednotlivými koalicemi, jsou nesourodá a často se i vylučují.

Rodina chaotická - v této rodině „nic neplatí“, „všechno je jinak“. Chybí základní pravidla soužití, jsou nevypočitatelná nebo se porušují, panuje všeobecný chaos, členové rodiny se těžko na něčem dohodnou, časté spory nikomu příliš nevadí. Všichni se mají rádi a při ohrožení se semknou. Je zde značná prostupnost rodiny, časté návštěvy jsou vítané.

Rodina vyrovnaná a stabilní- vůči okolnímu světu je propustná se zachováním vlastních hranic rodin. Neustále se vyvíjí, díky zpětnovazebným mechanismům se učí a řídí se získanými informacemi. Pravidla mají řád a jsou dodržována, mohou se v případě potřeby měnit a drobné občasné odchylky jsou tolerovány. Vztah mezi rodiči je vyrovnaný a komplementární. Nedorozumění se řeší včasnou diskuzí, nejsou zde časté autoritativní postupy. Podle Plaňavy (2000, 79) jsou: „ve funkčních rodinách hranice uvnitř rodiny

jasné a zřetelné a směrem navenek nepřevažuje centripetální ani centrifugální zaměření; v dysfunkčních rodinách bývají vnitřní hranice nejasné až chaotické nebo se prolínají a směrem ven převažuje jednostranné zaměření“.

Posuny ve strukturálních a dynamických charakteristikách mohou vést k závažným intruzím do jejího emočního pole (Tóthová, 2011). Při narušení mezigeneračních hranic může podle Trapkové a Chvály (2004) dojít k následujícím jevům:

- a) *triangulaci* – duální koalice rodiče s dítětem (přesunutí ohniska napětí z manželského vztahu na dítě, buď v podobě nadměrné péče, nebo nadměrné kontroly a omezování)
- b) *spoustifikaci* – rozpuštění mezigeneračních hranic rodičovského subsystému, jedno z dětí stává partnerem jednoho z rodičů v oblasti emocionální, v horším případě i sexuální
- c) *parentifikaci* – dítě v první řadě přebírá v rodině péči o potřeby rodiče
- d) *převrácení rolí* – komplexnější přesun rodičovské role v rozsahu vykonávání povinností v souvislosti s chodem domácnosti a péčí o další členy rodiny v nepřiměřené míře
- e) *transdebitaci* - rodič i po založení vlastní rodiny věnuje více péče svým rodičům, než vlastním dětem

Subsystémy – hierarchie v rodině

Matoušek (1979) rozlišuje patogenní subsystémy v rodině:

Dyáda otec – matka - jeden partner je primárním nositelem poruchy a přenáší ji na druhého partnera (např. neurotici)

Subsystémy prarodič prarodiče) – otec-matka - při předmanželské závislosti jednoho z partnerů na konkrétním rodiči nebo obou (boj matky se snachou o muže – syna)

Dyáda dítě-dítě – jde o závislost mezi dvojčaty (sourozenecká rivalita) nebo často také o změnu konstelace v rodině (příchod nového člena rodiny).

Dyáda rodič-dítě - rodič zůstává po rozvodu sám s dítětem. Může se objevit i žárlivost dítěte vyvolaná plánovaným sňatkem rozvedeného rodiče s novým partnerem po rozvodu.

Triáda otec-matka-dítě - snaha jednoho rodiče získat si dítě na svou stranu

Existují i další problémové subsystémy jako jsou např. *otec – matka – nevlastní dítě*, *prarodič – dítě*, *prarodič – otec – matka – dítě...*

2.1.3 Role členů rodiny

Každý člověk má určitou představu o tom, jak by se jednotliví členové rodiny měli chovat. Plaňava (2000, 79) uvádí, že role členů rodiny by měly být „přehledné a

respektované v souladu s tímto očekáváním. V dysfunkčních rodinách jsou tyto role naopak v rozporu s očekáváním, nekompatibilní a rozporné“. Pokud jsou očekávání naplněna a role muže, ženy a dětí jsou přehledné a respektované, pak to přispívá k dobrému fungování rodiny. Carr (2003) se domnívá, že rodičovské role v rodině se postupně vyvíjejí a zahrnují naplňování dětských potřeb bezpečí, péče, kontroly a intelektuální stimulace. Osvojování rodičovských rolí je komplexní proces.

Některé rodiny vyznávají model rodiny spíše patriarchální, jiné spíše matriarchální, role členů rodiny mívají různou podobu. Každý člověk má tendenci model z původní rodiny přejímat. Je tedy výhodné, pokud měli partneři v dětství podobné zázemí (Šmolka, 2004). Rodinný život, je podle Aldouse (1996), spojen z hlediska rozvoje se dvěma hlavními polaritami - stabilitou a změnou. Aby rodina mohla dobře plnit své úkoly, je třeba, aby všichni členové rodiny měli ujasněné své role, které odpovídají jejich potřebám. Proto je nezbytné při přechodu rodiny do nového vývojového období tyto role upravovat. Z charakteristik rolí by mělo vyplývat, co členové rodiny vnímají jako „správné“ pro výkon svých rolí. Pokud chtějí rodiče vykonávat svoji pravomoc, měli by být společně s dětmi schopni hovořit o svých vzájemných požadavcích a na základě lásky získat jejich ochotu k určité rodinné konformitě. Vzájemná závislost rodinných příslušníků, i když děti odrostou, je nadále základem „rodinného koncernu“ s velkým důrazem na roli reciprocity, jako prostředku k udržení struktury rodinné interakce. Rodina, jakožto měnící se entita, založená na komunikaci a lásce, je pro organizaci a plnění svých úkolů vhodnější, než rodina, která uplatňuje více statický přístup vyžadující normativní chování.

Rodinná charakteristika rolí

Při vytváření rodinných charakteristik rolí, je třeba zohlednit více aspektů, mezi které patří velikost rodiny, věk a pohlaví členů rodiny. Rodičovské role a jejich charakteristiky vychází ze struktury rodiny (mocenské, komunikační, náklonostní apod.). Výkon role pak zahrnuje určité chování, míru rozhodování, stejně jako sociální kontrolu např. ze strany rodičů, ale i sourozenců (Aldous, 1996).

Plaňava (2000, 108) jmenuje normy a očekávání, vztahující se k mužské a ženské roli vytvořené naší kulturou, jež mají určité psychologické dimenze:

Od ženské role se podle něj očekává „orientace na domov a děti, vřelost, laskavost a něžnost, ohleduplnost, taktnost, soucit, náladovost, přecitlivělost, temperamentnost, vzrušitelnost, emocionalita, subjektivnost, nelogičnost, slabost, bezmocnost, křehkost, emoční zranitelnost, submisivnost, povolnost a závislost“.

Od mužské role se očekává „ambicióznost, soutěživost, podnikavost, průbojnost, orientace na svět, klid, stabilita, neemotivita, realističnost, síla a vyhraněnost, houževnatost, neústupnost, ráznost, agresivita, siláctví, dominantnost, objektivita, logika, nezávislost, spoléhání se na sebe, autokratičnost, rigidita a arogantnost“.

Rodičovská role je součástí identity dospělého člověka. Je primárně biologicky podmíněná a má svou psychickou i sociální hodnotu. Je specifická a podle Vágnerové (2007) ji lze charakterizovat několika body:

1. je asymetrická - rodič je autoritou, dítě závislé a podřízené
2. není vratná - nelze přestat být rodičem, člověk jím zůstává navždycky
3. dítě vytváří nezrušitelnou vazbu k partnerovi
4. vyžaduje změnu životního stylu - přináší novou odpovědnost, povinnosti a omezení

Role matky

Role matky má jasně vymezená práva a povinnosti. Jsou zde potlačovány vlastní potřeby ve prospěch dítěte. Matka je stále ještě považována převážně za výchovnou a pečovatelskou autoritu s právem prioritního rozhodování o dítěti (Vágnerová, 2007).

Role otce

Tato role je méně normativní a vyznačuje se větší variabilitou, bez jasně definovaných povinností, ale i s menší prestiží z pohledu významu pro rodinu. Vztah otce k dítěti není tolik biologicky podmíněn a rozvíjí se postupně, pomaleji (Vágnerová, 2007). Pro duševní vývoj dítěte má otec nesmírný význam. Dítě u něj nachází pocit jistoty, obdivuje jej, učí se prosazovat ve svém okolí na základě jeho příkladu. Děti by v něm neměly vidět „strašáka“. Otec by měl být sice vyrovnaný a rozhodný, ale také laskavý (Rozinajová, 1980).

Děti, jejich pozice a role v rodině

Role dítěte v rodině může být u jednotlivých dětí spojena s poněkud odlišnými charakteristikami. Bradshaw (1995) popisuje 4 sourozenecké pozice v souvislosti s pořadím narození v rodině a jejich chování, které je ovlivněno transgeneračním přenosem emočního pole.

Pozice prvorozeného dítěte představuje pro rodinu naději na kontinuitu a přežití. Bývá vystaveno nadměrnému tlaku vlivem neúměrných rodičovských očekávání a mívá specifický vztah k otci, tendenci přebírat za něj odpovědnost.

Pozice druhorozeného dítěte je spojována se specifickým vztahem k matce, tendencí k přebírání odpovědnosti za problémy v emoční oblasti rodiny. Děti bývají vnímavější ke vztahům uvnitř rodiny, případným inkongruencím, pravidlům apod.

Pozice třetího dítěte s sebou často nese pocit odpovědnosti za udržení rodičovského vztahu i za všechny ostatní dyadické vztahy v rodině. Děti bývají v úzkém emocionálním vztahu s oběma rodiči a mívají strach z mezilidských konfliktů, protože i za ně se cítí zodpovědné. *Čtvrté dítě* se může zaměřovat na cíle rodiny jako celku. Projevuje největší tendenci k uchování a ochraňování rodinných tabu a bývá velmi citlivé na míru a intenzitu dlouhodobé rodinné úzkosti.

2.2 Rodinná dynamika

Rodina je živým organismem, který se neustále mění a musí se vyrovnávat s řadou změn vycházejících jak z vnitřního prostředí rodiny, tak z vnějšího světa. Všechny tyto změny a vývoj se označují pojmem dynamika. Změny a vývoj jsou dány vývojovými úkoly, které jsou spojeny většinou s růstem a vývojem dětí. V žádné rodině tento vývoj není bezproblémový, a proto prochází krizemi. Kromě těchto očekávaných, předvídatelných „vývojových krizí“ však mohou rodinu postihnout i krize katastrofické (nemoci, úmrtí apod.) (Plaňava, 2000). Při sledování rodiny se v poslední době klade důraz právě na tyto dynamické procesy, na změny, které v ní probíhají (Plaňava, 1994).

2.2.1 Životní dráha

Naše jednání a chování je určováno z časového hlediska kalendářem a hodinami. Čas však není jen pouhým měřítkem, má i své kvalitativní stránky a povahu aktivního činitele. Životní dráha je vlastně časovou organizací sociálních vlastností jedince, jeho aktivit, vztahu mezi životními situacemi. Čas tedy můžeme rozdělit na čas: *biologický* - růst, reprodukce, stárnutí, *psychosociální* - proměny subjektivní reality sociálního života a jednání, *sociální* - proměny sociální struktur, sociálních rolí, *historický a generační* a *subjektivní* - specifická transformace časů ve vědomí jedince (Alan, 1989).

Pojem *životní dráhy* v sobě zahrnuje dva modely. Jeden model se týká rodinného cyklu a druhý cyklu životního. Rodinný cyklus je v podstatě dimenzí cyklu životního a umožňuje včleňovat tytéž fáze (dětství, rodičovství) do dvou důležitých souvislostí – do životní dráhy rodičů a životní dráhy jedince. Z dlouhodobého pohledu je třeba při sledování životního cyklu brát ohled na různé souvislosti, jako jsou rozdíly v životním cyklu mužů a žen, historicky se rovněž posunují věkové hranice jednotlivých životních etap (Alan, 1989).

2.2.2 Vývojové etapy rodiny

Rodina jakožto systém se postupně mění a vyvíjí. Schopnost transformace a vývoje je pro ni charakteristická. Každé vývojové období se potýká se specifickými úkoly, které je třeba zvládnout, mají svoji typickou psychologickou atmosféru a charakteristické problémy. Fanta (1982, in Kratochvíl, 2006) rozděluje manželství do níže uvedených období:

1. Mladé manželství (do 5 let trvání manželství, s věkem manželů 18-30 let) - manželé si na sebe zvykají, budují si vlastní domov, čekají dítě, mají malé děti a hlavní činností bývá péče o ně, dokončují svoji kvalifikaci, matka bývá částečně na mateřské dovolené, mívají vyšší výdaje než příjmy, často bývají podporováni rodiči.

2. Manželství středního věku (6-14 let trvání manželství) - ekonomická aktivita partnerů, stabilizované společenské postavení, děti ve školním věku, studenti - postupně se osamostatňující, žena se již zpravidla plně věnuje pracovní činnosti mimo domácnost, využívá svoji kvalifikaci.

3. Manželství zralého věku (po 15 letech manželství) - dochází k vyvrcholení pracovního uplatnění a ke konci období k odchodu do důchodu, děti odcházejí a zakládají vlastní rodinu, manželé jsou opět sami, anebo si zvykají na soužití se zetěm nebo snachou.

4. Manželství ve stáří - manželé jsou si oporou, strachují se ze ztráty svého partnera, při společném soužití s „mladými“ někdy dochází ke konfliktům, život je obohacen o vztahy ke vnoučatům.

Jednotlivé fáze rodinného cyklu jsou ovlivněny mimo dorůstání dětí i vývojem partnerského vztahu a proměnami profesní dráhy. To ve svém výsledku ovlivňuje, jak jsou jednotlivé fáze rodinného cyklu subjektivně prožívány a hodnoceny mužem i ženou (Kövérová, 2003). Vývoj rodiny je skupinový proces, který je v průběhu času řízen společenskými normami. I interakce v rámci rodiny a vytváření sociálních rolí je ovlivněno společenskými normami. Rodina se během vývoje vyrovnává s normativními rodinnými událostmi. Přechází-li rodina z jedné vývojové fáze do druhé, potřebuje k tomu dostatečný čas. Přestože se jednotliví členové odchylují od rodinných norem, jsou stejně nuceni přizpůsobit své chování institucionálním normám, ke kterým patří např. práce a vzdělávání. Pokud události přichází do života v jiném pořadí, než které je přirozené, může docházet v budoucím životě jedince k problémům (Klein, White, 1996).

2.2.3 Změny a krizové situace v rodině

Změny, k nimž v rodinném systému dochází, mohou být různého druhu. Podle svého druhu přinášejí systému jiné zátěže a komplikace a uvádějí v činnost jiné adaptační mechanismy (Matějček, 1992).

Normativní vlivy - kontinuální změny,“ jak už sám název ukazuje, jsou pozvolné.

V případě rodiny jsou v podstatě dány postupem času, čili vývojem, dospíváním, stárnutím jednotlivých jejích členů i stárnutím systému jako celku“ (Matějček, 1992, 35).

Nenormativní vlivy - diskontinuální změny jsou víceméně náhlé a jejich nositeli jsou tzv. události. Rodina už po nich nemůže být tím, čím byla před nimi. Patří mezi ně změny týkající se *vnitřního života rodiny*, např. potrat, nemoc, úmrtí, narození postiženého dítěte, rozvod rodičů, nový sňatek jednoho z nich a *změny přicházející z vnějšku* - hazardní situace, přírodní katastrofy, události spojené se ztrátou nebo poškozením majetku apod. - něco co překračuje hranice obvyklosti.

Baltes (1986, in Sobotková, 2007) k těmto, výše uvedeným, připojuje třetí okruh vlivů: Širší společensko-kulturní a historické vlivy. Ty jsou společné lidem určité generace. Řadí mezi ně např. změnu politického režimu, vliv etnických prvků, vliv nezaměstnanosti, změny socio-ekonomického statusu rodiny.

Plaňava (2000, 148) chápe vývojovou krizi rodiny nebo manželství jako „situaci narušeného vnitřního nebo vnějšího přizpůsobení systému, kdy dosud osvědčené adaptační mechanismy, způsoby chování, struktura i zaměřenost uvažovaného systému přestávají vyhovovat, brzdí či zabraňují plnit jeho funkce a členům rodiny znesnadňují další vývoj či brání v rozvoji v dané etapě jejich individuálního vývoje - a tudíž jsou potřebné zásadní změny“. Plaňava (2000) dále na základě tohoto pojetí nechápe krize pouze jako něco negativního, ale i jako určitou naději, že změna bude mít na rodinný život i pozitivní vliv.

„ V životě rodiny může dojít i ke kumulaci kritických událostí a následných stresů, a to náhodně nebo i z podstaty samotných událostí, kdy jedna zákonitě vyvolává druhou. Podstatnou vlastností dokonalých systémů – k nimž patří psychofyzický organismus člověka jako jedince i rodiny jako lidského společenství- je, že do jejich programu je už zabudována schopnost sebezáchovy a sebeobnovy. I rodinný systém, který je narušený, zatížený nebo ohrožený kritickou událostí, má tendenci znovu se stabilizovat, obnovit svou funkci, reparovat se, třeba i za cenu určitých obětí“ (Matějček, 1992, 36).

2.2.4 Rodinná resilience

Rodinná resilience se jeví jako schopnost rodiny vytvářet nové, posilovat existující a renovovat vyčerpané zdroje během optimálního fungování tak, aby v zátěžové chvíli mohla aktivovat své růstové zdroje. Předpokladem je spontánní orientace rodiny na neustálé doplňování zdrojů rodinných sil a upevňování a vytváření nových článků sociální opory.

Z hlediska krátkodobého kontextu lze rodiny členit do tří skupin:

1. *Rodiny s vysokou mírou protektivních (ochranných) faktorů*, které se vyznačují schopností úspěšně tlumit dopad zátěžových situací ještě předtím, než negativně ovlivní chod rodiny.

2. *Rodiny s vysokou mírou meliorativních (posilujících) faktorů*, které aktivně zvládají dopady náročných situací a řeší je často i bolestivým zásahem do rodinného fungování. Rodiny jsou poměrně odolné, umí se rychle odrazit a hledat nová řešení situací.

3. *Rodiny s vysokou mírou obnovujících (regenerujících) faktorů*, které napomáhají k udržení rovnováhy. Přestože je rodina oslabená, disponuje uzdravujícími silami, je schopna zotavit se ze zátěže, adaptovat se na podmínky, které umožní udržet či obnovit rodinné fungování (Tóthová, 2011).

Z hlediska dlouhodobého kontextu se resilientní rodina vyznačuje tím, že disponuje více než jednou variantou resilientního procesu. Odolnost rodiny by měla být dvojdimenzionální, tedy měla by být formovaná intergeneračním i transgeneračním rozměrem rodinné resilience (Tóthová, 2011).

2.2.5 Sociální opora

„Sociální oporou se v širším slova smyslu rozumí pomoc, která je poskytována druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci. Obecně jde o činnost, která člověku v tísní jeho zátěžovou situaci určitým způsobem ulehčuje“ (Křivohlavý, 2001, 94).

O sociální opoře hovoříme nejčastěji tam, kde jde o pomocný a podpůrný vztah lidí, kteří jsou danému člověku v tísní nejbližší. Nemělo by se ale opomíjet i její širší pojetí, která má několik úrovní:

- *makroúroveň* – celospolečenská sociální a ekonomická pomoc potřebným
- *mezoúroveň* – určitá sociální skupina se snaží pomoci některému ze svých členů
- *mikroúroveň* – poskytuje ji osoba, která je člověku nejbližší v rámci dyády matka – dítě, manžel – manželka (Křivohlavý, 2001).

U sociální opory je třeba rozlišovat nejen její množství, ale i kvalitu, která může být rozdílně pocíťovaná jak u poskytovatele, tak u příjemce. **Sociální síť** dané osoby představuje soubor lidí obklopující danou osobu a od nichž je možno v případě potřeby očekávat určitou pomoc. Křivohlavý (2001) rozlišuje 4 druhy sociální opory:

1. *instrumentální* – konkrétní forma pomoci (materiální)
2. *informační* – poskytnutí informace, rady, zkušenosti
3. *hodnotící* – sdílení těžkostí, posilování sebevědomí, podporování snahy o autoregulaci
4. *emocionální* – empatickou formou sdělování emocionální blízkosti (láska, soucítění).

O podpůrných sociálních vztazích lze hovořit i mezi manželi, které byly prokázány několika studiemi při onemocnění jednoho z partnerů (Křivohlavý, 2001).

Sociální opora je u Paulíka (2010) a Kratochvíla (2006) považována za účinný faktor omezující působení stresu (nárazníkový – buffering – vliv). Vašina (2009) uvádí základní nejdůležitější rozdělení sociální opory na sociální oporu:

- předpokládanou (očekávanou) – představa jedince o svém zařazení do společnosti
- poskytovanou (realistickou) – zkušenost jedince s již dříve získanou podporou

2.3 Hodnotová orientace rodiny

2.3.1 Pojem hodnota

Hodnoty představují základní principy života jednotlivce, jeho požadované cíle, které však pro konkrétního člověka mají jiný význam. V pozadí určitého cíle našeho jednání může stát celá skupina hodnot, jejichž volba a odstupňování není jistě náhodná. Úzce souvisí s tzv. směřováním – zaměřením života. Ve filozofii se touto otázkou zabývá problematika smysluplnosti života. V psychologii se jedná např. o otázky charakteru. V souvislosti s problematikou hodnot se v psychologii můžeme setkat s dělením hodnot, hodnotových orientací a hodnotových systémů na:

- individuální - dynamická organizace přesvědčení o kapacitě entit (věcí, lidí, aktivit)
- sociální – naše percepce hodnotových orientací jiných lidí (jejich přesvědčení o nejlepším možném životě).

Na rozdíl od individuálního hodnotového systému, který má člověk pouze jeden, sociálních hodnotových systémů může mít jedinec více, protože může percipovat hodnotové systémy všech lidí a skupin, se kterými je v interakci (Schusterová, 2008).

Podle Prudkého (2009) je hodnota indikátorem vlastností a zároveň výpovědí o obsahu sebe sama a je produktem subjektivního vztahu ke skutečnosti.

2.3.2 Hodnoty a rodina

„Jedinec reaguje na tradiční úctu k rodinným hodnotám dvojitým způsobem: buď se s nimi konfrontuje, nebo je v podstatě zamítá a vytváří si své vlastní „protihodnoty. Pravidelně se tak mladí jedinci ocitají na opačném pólu než rodina, ve které vyrůstali. Redukce sociálních vztahů uvnitř rodiny na generační kontinuitu vytváří tradicionalismus, a to především jako pouto individuální aktivity. Proto se každá nová generace bouří proti tradici a přichází s novým systémem životních rolí a expektancí, hodnot a cílů“ (Máchová, 1974, 170).

Soustava rodinných hodnot se vyjevuje mj. vysoce tím, jak rodiče instruuji děti. Hlásané normy však nemusejí být v souladu s normami skutečně platnými (Matějček, 2002). Řada studií (Okagaki, Bevis, 1999; Knafo & Schwartz, 2003, in Barni, D., Ranieri, S., Scabini, E., Rosnati, R., 2011) se zabývala faktory, které mohou u dětí ovlivnit vnímání a správné pochopení a přijetí rodičovských hodnot. Zařadili k nim pozornost, jasnost a hojnost zpráv rodičů (Okagaki Bevis, 1999; Knafo & Schwartz, 2003). Grusec a Goodnow (1994, in Barni et al., 2011) rozlišují dvě skupiny proměnných, které jsou relevantní pro přijetí rodičovských hodnot dětmi:

- a) motivace pro děti (dohoda s rodiči, blízkost rodičů, touha identifikovat se s nimi)
- b) do jaké míry děti hodnotu automaticky generují (souvisí s autonomií).

Hodnotová orientace rodiny se dá jednoduše zjistit otázkou, jakým způsobem tráví svůj volný čas zejména večer, o víkendu, o prázdninách, kdy jednotliví členové rodiny nejsou v zaměstnání či ve škole. V rodinách s malými dětmi tento čas organizují spíše rodiče, v rodinách se staršími dětmi se bere většinou ohled na jejich názory nebo svůj volný čas tráví děti již po svém (Matějček, 2002). Pro vztahy v kolektivu je důležitá i soudržnost v hodnotové orientaci všech členů rodiny. Nejdůležitějším principem rodinné výchovy je jednota v požadavcích na dítě, jednomyslné hodnocení jeho činů a všeobecná hodnotovo-orientační jednota (Petrovskij, 1985).

2.3.3 Rodičovství jako hodnota

Hodnota dítěte

Na tuto hodnotu lze nahlížet různým způsobem, který je spojen s věkem, s tím, jestli již člověk dítě má nebo ne. Mimo citové vazby bývá zdůrazňován aspekt seberealizace, uspokojení z rodičovské role, která s sebou přináší nové podněty. S postupem času se přidružuje i uspokojení ze zvládnuté role rodičovství a vytvoření bezpečného domova, zázemí, jistoty (Vágnerová, 2007).

Výchovné hodnoty

V současné době rodiče hledají odpovědi na otázky, mezi které patří i způsob, jakým by měly být děti v rodinách vychovávány a k čemu. Stále znovu se s nimi potýkají generace rodičů, kteří hledají svá vlastní řešení. Nezastupitelnou roli v tom hraje množství názorů a postojů jak samotných rodičů, tak existence nejrůznějších teorií, které se k výchově vztahují (Rabušic, 2001). Pokud je rodina bezpečným místem, kam dítě uteče, bude-li mu smutno, dá mu rodina více, než je největší hmotný majetek. Dá mu základní životní hodnotu: jistotu spojení se světem a životem vůbec – hlubinu bezpečnosti (Matějček, 2000).

2.4 Intimita a osobní autonomie

Lidé by neměli ztrácet v manželství svoji vlastní autentičnost a názorovou nezávislost. Objevují se názory, že je nejen možné, ale i nutné, aby partneři měli na určité věci odlišný názor. Odlišnost pohledů tak může chránit společné soužití partnerů před nudou, stereotypem a přizemností (Langmeier, 1983). Singly (1999) se domnívá, že individualismus jako hodnota je vyžadována osobami, které již dostaly do vínku určitý kulturní a sociální vklad. Zamýšlí se nad níže uvedenými otázkami osobní autonomie:

Oblasti uplatnění autonomie

Volba mezi manželskou jednotou a individuální autonomií je závislá na situaci. Oblasti, které mohou v manželství zůstat osobní, se týkají především myšlení a přesvědčení partnerů. Osobní autonomie nesmí ohrožovat existenci rodinné skupiny a nesmí být vykládána jako projevy nedůvěry vůči partnerovi.

Sexualita jako manželské teritorium

Rostoucí význam sexuality je současné době důležitým příznakem společných teritorií manželského páru. V postmoderní době si věrnost zachovává svůj význam i v době tzv.

„sexuální svobody“. Princip volného disponování se sebou samým má své sociální hranice i v manželstvích, která se považují za velmi moderní. Sexuální život je tak neoddělitelný od života citového.

Obtíže manželské dohody o vyčlenění společného a soukromého prostoru

V rodinách v současnosti nedochází ani tak k nárůstu či rozšíření osobních teritorií, jako spíše k nárůstu specifických zdůvodnění jejich existence a možnostmi jejich zdůvodnění. Každý z manželů musí prokázat, že takové teritorium potřebuje, aby se stal sám sebou a ne proto, aby se druhému partnerovi vyhýbal. Díky rostoucí autonomii manželů, v současné době dochází k poklesu hodnoty dlouhodobého manželství. Hledání pevnosti manželského a rodinného svazku nahrazuje potřeba uspokojení psychických potřeb každého člena manželského páru.

2.4.1 Rodinná koheze

Rodina slouží jako útočiště v dobách zlých. Člověk by měl prožít první názorné příklady, co je to starat se o sebe navzájem, v menší sestavě, která je dosažitelná (Schafferová, 1985).

Pro soudržnost rodiny je důležité adekvátní přiřazení a posouzení odpovědnosti. Je znakem dobré psychické atmosféry v rodině a je podmínkou ztotožnění se s jednotlivými členy rodinného kolektivu (Petrovskij, 1985).

„Rodina je určitou formou společenství, ve které lze objevit způsoby, jak nacházet úctu k sobě i k jiným. Skupinový zřetel bývá upevňován ve chvílích, kdy je celá rodina pohromadě, ale stejně důležité je respektovat a podporovat individualitu jednotlivých členů“ (Moore, 1998, 100).

2.5 Komunikace

Mucie (1999) uvádí, že teorie systémů je i základní teorií komunikace a zdůrazňuje, že vzorce akcí jsou konstruovány prostřednictvím neustálé komunikace. Hodně z nich se mezi rodinnými příslušníky uskutečňuje neustále na nevědomé úrovni. Autor se dále domnívá, že aktuální (tady a teď), komunikační procesy a nevědomé vlivy, jsou odpovědné za formování myšlenek jedince. Dle jeho názoru, mají větší vliv na pocity a činy, než zkušenosti z dětství nebo z minulých interakcí.

„Pojem komunikace v širším smyslu se týká stylu a možnostmi dorozumění se mezi jedinci navzájem, v různých formách. Komunikace v rodině má bezprostřední,

interpersonální ráz, nezávislý na zprostředkujících člancích. Komunikační akty jsou určovány především společnými rodinnými činnostmi, ale také společnými zájmy a potřebou překonávat společné překážky“ (Máchová, 1974, 41). Bez zvládnutí párového dorozumívání ztratí každé manželství stabilitu. Je rozhodující proměnnou a není-li uspořádáno, způsobuje v manželství chaos (Plzák, 2001). Rovněž Kratochvíl (2005) řadí komunikaci mezi významnou složku manželského soužití, mezi základní procesy rodinného fungování. Jejím prostřednictvím si partneři sdělují svoje pocity, problémy a řeší různé životní situace. Dorozumívání tak umožňuje přenos informací. Dorozumívát se můžeme pomocí všech svých smyslů a každý náš pohyb jsou pro druhého zdrojem ustavičného toku zpráv.

Wile (1981, in Kratochvíl, 2006) uvádí tři typy komunikace u partnerských vztahů, které se projevují při reakci na konflikt: 1. oboustranný únik; 2. oboustranné obviňování; 3. požadování a unikání.

Mezi **formy párového rozhovoru** (Plzák, 1988) řadí:

Instrumentální dialog - uspořádání složek soužití nebo jejich každodenního provozu

Neinstrumentální dialog (manželská diskuse) - rozhovory o tom, co se komu líbí, co uznávají, odsuzují. Nejde o to dopracovat se k nějakému rozhodnutí. Cílem má být vzájemné potěšení, symetrická výměna kladných emocí (Plzák, 1988).

Soudková (2006) řadí mezi techniky efektivní komunikace: schopnost aktivně naslouchat, snaha najít alespoň něco pozitivního ve slovech toho druhého (postoj), klidné otázky, „přijít věcem na kloub“, empatie -myšlenková, ale i citová.

Křivohlavý (1986) rozlišuje komunikaci mezi partnery na dialog a monolog.

Falešný dialog je vlastně složen ze dvou monologů.

Empatický dialog vyžaduje naopak vcítění se do emocionálního stavu partnera,

Bytostný dialog – svěřování se partnerovi s něčím, co bychom nikomu jinému neřekli, své nejistoty, problémy, vlastní chyby a omyly.

Rodina je svým způsobem ideálním prostředím dyadické interakce. Dyadická interakce v rodinném společenství sestává z mnoha „spojů“ v této malé společenské skupině, které je možno považovat za určité „kanály“ jimiž proudí informace. Při podrobném prozkoumání lze sledovat, který spoj byl a kolikrát „v akci“, kterým proudila informace a které kanály jsou naopak využívány nejméně (Křivohlavý, 1986).

2.5.1 Konflikt a rodina

„Vlivem rozličných prostředí, ze kterých muž i žena přicházejí, i vlivem rozdílných přístupů k řešení problémů v manželství vznikají nedorozumění, hádky a vzájemná nepochopení. Jestliže jednu a tutéž skutečnost vidí dva různí lidé zcela odlišným pohledem, nemusí to být vždy jen na škodu věci a jejich vzájemného vztahu. Může z toho vzniknout i docela hezká chvíle sdílení jeden druhému“ (Sonet, 1995).

Když v manželství (partnerském vztahu) nejsou žádné problémy, neznamená to, že je dobré. Dobré je takové manželství, ve kterém jsou partneři schopni se s problémy vypořádat (Peseschkian, 1995).

Křivohlavý (2002a) uvádí, že konflikt se od neshody v manželském soužití liší v tom, že se jedná o chorobu manželství jako systému, který mohl vzniknout z jednotlivých poruch (např. emočních, komunikačních). Sumací poruch vznikne stav, kdy manželé ztrácejí schopnost regenerovat manželství. Vzniká konfliktní stadium, kterému říkáme manželská krize. Nepodaří – li se krizi vyřešit, rozvine se konflikt, který může skončit rozvodem nebo i takzvaným terminálním stadiem, které má povahu *mrtvého manželství* (přežívá za podmínek rozpadu emoční interakce a degenerace komunikace) *formálního manželství* (manželé spolu nežijí, ale zachovávají manželství z pohledu právního).

2.6 Poruchy rodinného systému

Matoušek (1979) vymezuje níže uvedené poruchy rodinného systému:

1. Poruchy integrace

- rozštěpená rodina (schizmatická) -rodina je rozdělena na dva tábory (dvě koalice)
- extrémně integrovaná rodina (nezralá, dětinská, neadekvátní)
- uzavřená rodina (interně integrovaná, sociálně izolovaná, paranoidní)
- neintegrovaná rodina (chaotická, regresivní, rozpadlá)

2. Poruchy v komunikaci afektů

- represivní rodina (úzkostně neurotická, perfekcionista) (perfekcionista)
- impulsivní rodina (agresivní, asociální, deviantní, delikventní)

3. Poruchy rovnováhy mezi subsystemy

- rodina s preferovaným subsystemem, který je centrem dění rodiny
- nesouměrná rodina – ovládána mezigeneračním subsystemem (hysterická matka)
- rodina s nejasnými vnitřními hranicemi mezi generacemi

3 PARTNERSKÝ VZTAH, MANŽELSTVÍ

3.1 Mužství a ženství, vzájemné vztahy

O odlišnosti žen a mužů se odjakživa vedou diskuse. Je to otázka, která se týká každého z nás. Všichni máme nějaký názor, jsme muži nebo ženy a žijeme mezi lidmi i v intimních vztazích. Žijeme i v kultuře, ve které některé názory převažují, což ovlivňuje i náš náhled, tvoří kontext našich zkušeností. Nelze přehlédnout ani ideologický rozměr (Gjuričová, Kubička, 2009).

Problém vrozených, biologicky zakódovaných rozdílů mezi muži a ženami začal vědce zajímat v druhé polovině minulého století, ale od druhé světové války přibývá nezaujatých výzkumů (Matoušek, 2003). Gilliganová (2001) chápe odlišnost mezi muži a ženami nikoli jako problém, ale jako znak lidské existence.

Kvalitativní odlišnost postavení muže a ženy v rodině může být chápána dvojným způsobem: buď mluvíme o mužském a ženském rodě, nebo mužském a ženském pohlaví.

- *Rodová dualizace* rozlišuje legitimní mužské a ženské cíle, potřeby a dokonce i logiku, formuluje „dva světy“, kde jeden nemůže nikdy ten druhý dokonale pochopit.
- *Polarita pohlaví* vychází z rozdílů vstupujících do popředí v podstatě jen při plození, rození a nejranější péči o děti. Místo komplementarity mezi muži a ženami je zde předpoklad úplné vzájemné zastupitelnosti (Možný, 1990).

3.2 Genderové stereotypy

„Obsah pojmu gender je poměrně široký. Spojuje v sobě *individuální stránku*, svérázem utvářená rodová identita a *sociální stránku*, která je dána rolemi, normami a stereotypy. Člověk přijímá určitou genderovou roli s proporcí maskulinity či feminity v průběhu svého individuálního vývoje, jako součást své genderové identity (vědomí toho, zda jsem muž či žena), která se utváří v interakci mezi jedincem a prostředím. Charakter maskulinity a feminity se mění v různých společnostech a časech a zároveň existují jisté tendence, které přetrvávají v genderových stereotypch, promítajících se do genderových rolí:

- sociální role = chování a jednání jedince v určité sociální pozici
- genderová role = očekávání vztahující se k příslušnosti k určitému pohlaví (Paulík, 2010).

To, co běžně nazýváme „pohlavní odlišnost“ a chápeme obvykle jako biologicky či geneticky dané, jsou ve skutečnosti odlišnosti kulturní a sociální, neboť jsou zformované kulturou a společností v níž žijeme. Zdánlivě „přirozené rozdíly“ mezi pohlavími tak mají ve společnosti klíčový význam, neboť se stávají významným strukturotvorným činitelem hierarchizujícím sociální realitu. Manželství ve svém konečném důsledku tedy vypovídá o tom, co ve společnosti znamená být mužem a ženou. Nejedná se jen o sexuální nerovnost, ale i o sociální nerovnost v soukromé sféře. V poslední době došlo k některým změnám:

- muž již není hlavním živitelem rodiny a stává se z něj spíše spoluživitel
- muž zpravidla nepřebírá „na oplátku“ část ženiných povinností
- ve sféře rozhodování již není muž „hlavou rodiny“, nečiní rozhodnutí sám
- v naprosté většině českých rodin ještě stále převládá tradiční model péče o dítě, který počítá s tím, že „vše je na ženě“ (Maříková, 2003).

Sociální vlivy na znalosti genderu

Znalosti o genderu si člověk osvojuje zejména

- a) od lidí (rodičů, učitelů, vrstevníků), kteří učí děti genderovým stereotypům
- b) děti si odvozují fakta z toho, co vidí ve svém okolí.

Ukazuje se, že rodiče se silnými genderovými stereotypy a tradicionalistickými názory mají většinou děti, které jsou podobně genderově stereotypní.

„Muži a ženy u svých partnerů vyhledávají poněkud odlišné charakteristiky. Muži se ve srovnání s ženami mnohem více soustředí na mládí a krásu a ženy na rozdíl od mužů zajímá postavení a výdělek potenciálních partnerů. Muži a ženy se sice příliš neliší ve své touze po dětech, ale existují mezi nimi rozdíly projevující se v komunikaci s nimi (Lippa, 2009). Zajímavým zjištěním je, že otcové daleko více v průměru dozívají na genderový vývoj svých dětí (Bronstein, 1988, in Lippa, 2009).

Rodičovství

Mateřství je významnou součástí genderové identity pro většinu žen, které se cítí a chtějí být matkami a chtějí jimi být celý život. Jde rovněž o životní zkušenost, která mění hodnotovou orientaci. Tato zkušenost je dána mýty o mateřství a to vědomými i nevědomými. Být matkou zahrnuje také sociální roli, která je očekávána nejen ve společnosti, ale i v rodině. Diskurz o nenahraditelnosti mateřské péče má u nás velkou tradici, stejně jako péče o domácnost.

Otcovství je stejně jako mateřství nedělitelnou součástí mužské identity, může mít ale různé podoby. Diskurz role „muže živatele“, má sice stále ještě ve společnosti svůj vliv, ale je postupně oslabován, přestože na něj bývá mnohdy vzpomínáno s jistou nostalgií. Objevují se nové formy otcovství, které se postupně rozvíjejí, i když pomalu. Přispívají k tomu i změny v legislativě a povědomí firem o užitečnosti přátelského postoje vůči rodinám, které hledají nové alternativy sladění rodinného života s prací – tedy dochází ke změnám institucionálního genderového rámce (Gjuričová, Kubička, 2009).

Dělbá práce

Rozdílnost dělby práce podle pohlaví je různá v jednotlivých společnostech. Zvyklosti a „vhodnost“ prací jsou dány kulturou a vyvíjejí se bez nutného vztahu k biologii. Jako základnu pro přidělování rolí využívají společnosti skutečnosti, že existuje rozdílná role muže a ženy v reprodukčním procesu, která je univerzální. Biologické odlišnosti s sebou nesou další specializace, které si každá společnost ve vztahu k dělbě práce určuje podle svého pojetí a je determinováno kulturně. I přes rozdíly mezi jednotlivými společnostmi rozděluje většina z nich činnosti mezi muže a ženy s ohledem na pohlaví. Podle genderu se velkou měrou dělí i většina profesí (zdravotní sestry, učitelky v mateřských školách)(Oakleyová, 2000).

3.3 Partnerství

„Pro někoho je partnerský vztah svobodným prostorem pro jeho intimitu a soukromí, pro druhého základním předpokladem k tomu, aby mohl založit rodinu. (Peseschkian, 1995, 246). Partnerský vztah je velmi důležitým prostředkem rozvoje, protože by se měl stát základem nové rodiny. Je nejdůležitější variantou intimního vztahu, kde je třeba vzdát se části své vlastní identity ve prospěch párové identity. Tento vztah je symetrický i komplementární. Podle R. Sternberga (1987) in Vágnerová (2007) se vyznačuje třemi vztahovými komponenty: intimitou, milostnou touhou a připoutáním se k partnerovi.

Levay a Valente (2003) popsují různé druhy sexuálních vztahů: **heterosexuální vztah** - sexuální vztah mezi mužem a ženou; **homosexuální vztah** - sexuální vztah mezi dvěma muži, nebo dvěma ženami; **soužití**: a) sexuální vztah dvou osob, kde v současné době není ani jeden z partnerů ženatý s nikým jiným (může být právně uznána jako manželství),

b) sexuální vztah dvou osob jakéhokoli pohlaví (může být legálně registrována jako domácí partnerství); *single* - člověk, který není ženatý ani žijící s někým ve společné domácnosti; *mimomanželský vztah* - jeden z partnerů je v současné době ženatý (cizoložství) vztah, který může nést důsledky zla; *extra pár* - sexuální vztah mezi dvěma osobami, kde je alespoň jeden z nich v současné době spárován s někým jiným, ať už ženatý či žijící ve společné domácnosti (širší pojem než mimomanželský vztah); *nemanželský vztah* - mezi osobami, kde ani jeden není ženatý s nikým jiným; *předmanželský vztah* - většinou mladé páry s úmyslem vstoupit do manželství v budoucnu; *monogamii* - v sexuálním vztahu jsou partneři pouze s jednou osobou.

3.3.1 Výběr partnera

Na výběru partnera se mohou podílet v různé míře rodinné legendy, jež se týkají opačného pohlaví, předsudky, které se k nim vztahují (např., že všichni muži jsou nevěrníci apod.) (Matoušek, 2003). Výběr manželského partnera je podle Alana (1989) v současnosti řízen principem osobní volby, ale stále je do jisté míry patrný vliv i sociálních regulativů, přestože spíše ve formě postojů (souhlas, odsudek).

Lidé si za své životní partnery vybírají nejčastěji ty jedince, kteří mají buď podobné základní životní hodnoty (princip volby podle podobnosti) nebo lidem imponuje partner, jež má nějakou vlastnost nahrazující jeho vlastní nedostatek (princip doplňující volby) (Langmeier, 1983). Šmolka a Mach (2008, 39) se domnívají, že „partneři by měli být natolik odlišní, aby se mohli milovat, zároveň však natolik podobní, aby si mohli rozumět“. V optimálním případě lidé uzavírají manželství na základě porovnání vzájemných shod a rozdílů a jejich vyhodnocení. Snadnější situaci budou mít jedinci pocházející z podobného rodinného zázemí, s bližším stupněm vzdělání a ne příliš velkým věkovým rozdílem (Langmeier, 1983). Také Matoušek (2003) připomíná, že statisticky úspěšnější sňatky jsou mezi partnery, kteří jsou si podobní v sociálních a psychologických charakteristikách, stejná rasa, sociální vrstva, náboženství... Jednotlivé principy výběru se však nemohou uplatnit v situaci, kdy je manželství uzavíráno pod tlakem vnějších okolností např. těhotenství ženy, přání rodičů z pocitu falešné nutnosti po dlouholetém rozhodování, pod nátlakem jednoho z partnerů (Langmeier, 1983).

Vágnerová (2007) poukazuje na to, že významnou roli při volbě partnera hraje rozpor mezi vlastnostmi, které jsou atraktivní v prvním kontaktu (fyzická přitažlivost, oblíbenost

v kolektivu s tendencí být středem zájmu) a vlastnostmi, které jsou významnější pro udržení trvalejšího vztahu (upřímnost, důvěryhodnost, spolehlivost, zdraví, inteligence).

Vývoj partnerského vztahu dále rozděluje na fáze: 1. období zamilovanosti a romantické lásky a 2. období realistického vztahu.

„Posouzení přitažlivosti jiného jedince ovlivňuje mnoho faktorů, mezi které se řadí tělesná přitažlivost, prostorová blízkost (bydliště blízko u sebe apod.), obeznámenost (známý obličej je nám sympatičtější), podobnost – jednak po stránce tělesné přitažlivosti a stejně tak (ale více) po stránce názorů a zájmů. Staré přísloví, že „protiklady se přitahují“ nebylo prokázáno“ (Atkinsonová, 2003). Z pohledu *evoluční psychologie* si lidé vybírají vhodného partnera s ohledem na dvě věci, bez kterých by jejich potomek nepřežil: na geny a rodičovskou péči, na jejichž kvalitě velmi záleží (Evans, Zarate, 2002).

3.3.2 Rozdíly v očekávání mužů a žen od vztahu a manželství

„Muži a ženy se žení a vdávají zejména proto, aby uspokojili své dvě hluboce zakotvené potřeby:

1. potřebu intimního emočního soužití – počítaje v to i uspokojení sexuálních tendencí
2. touhu mít děti a prožívat s nimi radost z jejich vývoje (Langmeier, 1983, 132).

Bornstein, P. H., Bornstein, M. T. (1986) uvádějí, že více než 90% americké populace vstoupí alespoň jednou během svého života do manželství. Je zřejmé, že se lidé berou z různých důvodů, zejména: pro lásku, pro společnost a pro naplnění očekávání.

Obecná očekávání - očekávání, která mají muži a ženy od manželství zahrnují určité obecné a typické rysy, vztahující se k převládajícím postojům, způsobům prožívání a stereotypům chování žen a mužů v dané společnosti. **Očekávání žen:** 1. posedět a popovídat, 2. duševní porozumění, 3. vycítit co žena potřebuje, 4. vyjadřovat lásku celým svým životem. **Očekávání mužů:** 1. uvařeno, uklizeno, 2. sex, kdykoliv se mu zachce, 3. obdiv stále, 4. nezatěžovat starostmi (Kratochvíl, 2006).

Specifická osobní očekávání- očekávání vyplývající z anamnézy a rodinných modelů každého z partnerů. Podle koncepce „*duplikační teorém rodičovský*“ (Buda, 1977, Šípová, 1978, in Kratochvíl, 2006) se člověk naučil své ženské či mužské roli převážně od svých rodičů a model své rodiny nevědomě opakuje, ať už s ním byl spokojen nebo ne. (Kratochvíl, 2006). To se týká i situace, kdy vzniká dobrovolná asymetrie ve vzájemných vztazích mezi manželi, vycházející ze vzájemného výběru partnerů, jejich očekávání, jež odpovídá modelu, který zažili v nukleární rodině (Vymětal, 2003). Tomanův (1976)

„*Duplikační teorém sourozenecký*“ je založen na předpokladu, že člověk ve svých sociálních vztazích opakuje svůj vztah k sourozencům a vytváří úspěšnější vztahy s těmi osobami, které odpovídají z hlediska pohlaví a pořadí jeho postavení k sourozencům (Kratochvíl, 2006).

„**Prostředí původních rodin** nás ovlivňuje často silněji, než jsme si vůbec ochotni připustit. Čím odlišnější bylo prostředí, ve kterém náš partner vyrůstal, tím obtížnější bude vzájemná akceptace“ (Šmolka, Mach, 2008, 39). Z rodiny, ve které jsme vyrůstali si tak přinášíme představy o rozdělení rolí, otevřenosti a uzavřenosti rodiny vůči okolí, o distribuci financí i o stylu komunikace (Šmolka, 2004).

3.4 Manželství

Manželství je legalizovaný svazek dvou osob různého pohlaví. Jeho hlavními znaky jsou „společenství lože a stolu“, jinak řečeno společná domácnost (Máchová, 1974, 55). Patří mezi nejstarší sociální instituce v dějinách lidstva a lze jej vymezit několika způsoby: sociálně, psychologicky a fyzicky (Vágnerová, 2007). Manželství je společensky uznaným sdružením mezi ženou a mužem a jeho hlavními charakteristikami jsou podle Stronga a Vaulta (1989): 1. provedení veřejného rituálu, 2. sexuální sjednocení, 3. hospodářská spolupráce. Podle Pratta a Fiese (2004) je manželství intimním vztahem dvou dospělých osob, který je součástí rodinného systému, a který ovlivňuje rodinné fungování v mnoha aspektech rodinného života. „Do manželství by měli lidé vstupovat už v podstatě zralí, osobnostně vyrovnaní a zdraví (Langmeier, 1983).

Poněšický (2004) uvádí obecné důvody k uskutečňování dlouhodobého vztahu a manželství. Dlouhodobý vztah podle něj vede k větší osobní svobodě i schopnosti vnímat sebe i partnera bez předsudků, stává se celoživotní školou styku s lidmi, dává pocit jistoty a spolehnutí se na někoho, poskytuje poznání druhého, ustupuje v něm oboustranná úzkost a obavy, otvírá se prostor k osobnostnímu růstu a kreativitě, dochází ke vzájemnému uspokojení potřeb, např. sexuálních a je místem pro vybudování zralé vztahovosti.

3.4.1 Manželské soužití

Způsobů, jak žít v partnerském vztahu je víc než existuje na této planetě lidí“ (Pesseschkian, 1995, 11). Jsou - li všechny složky manželského soužití uspořádané,

můžeme hovořit o celkově uspořádaném soužití, a pokud jde o soužití neproblematické, kde jsou oba partneři spokojeni, hovoříme o celkově souladném soužití (Plzák, 1988).

Během manželství se objevují období, která jsou více náchylná ke vzniku krizí. Kratochvíl (2006) vychází z dlouholetých zkušeností více autorů a uvádí následující vývojové krize v manželství:

První vývojová krize - objevuje se mezi 3–7 rokem trvání manželství a trvá v příznivém případě asi jeden rok. Charakteristické znaky krize: úbytek romantičnosti (vnímání kontrastu mezi obdobím zamilovanosti a současností), růst odlišných názorů mezi manželi, častější projevy negativních emocí. Krizi mohou zhoršit závažné vnější příčiny (nepříznivá bytová a ekonomická situace, zásahy rodičů, nevěra, anomální povahové rysy některého z partnerů).

Druhá vývojová krize - objevuje se mezi 17 - 25 rokem trvání manželství, je méně hluboká, může také trvat rok, ale i několik let. Charakteristické znaky krize: přibližování se involučního věku, zvýšená citlivost a obavy, objevování se různých somatických potíží, osamostatňování se a odchod dětí z domova, spojený s prázdnotou v životě, zesilující se závislost ženy (pocituje, že stárne rychleji), tendence muže „ještě si užít“ v erotice a sexu „dříve než bude pozdě“.

Cuber, Harrof (1989) se na základě 217 rozhovorů s muži a ženami domnívají, že kvalitativní aspekty trvalých manželských vztahů se značně liší a vymezili pět typů manželství:

1. *Manželství navyklá na konflikt* – dvojice se může jevit jako přátelská, ale skutečností jsou mnohé, mnohdy celoživotně se táhnoucí konflikty, hádky obracející se do minulosti, které se rodiče snaží tajit nejen před přáteli, ale i před dětmi. Stává se ale, že pokud např. na večírku vypijí více skleniček, začnou slovní rozepře i na veřejnosti.

2. *Devitalizovaná manželství* – počáteční láska vymizela, manželství se jeví jako mrtvá. Klíčem k devitalizovanému režimu ve vztahu je rozpor mezi realitou středního věku, a předchozími lety, které byly ukotveny hlubokou láskou, a manželé spolu trávili více času. Představy partnerů byly původně hodně odlišné od toho, co v současné době prožívají.

3. *Pasivně kongeniální (sourodá) manželství* – Tento typ manželství má hodně společného s devitalizovaným, zásadní rozdíl ale spočívá v tom, že pasivita, která prostupuje manželstvím, zde byla přítomna už od začátku.

4. *Vitální manželství* – funkční typ – vzájemné vztahy mají prioritu. Vitální pár je zaměřen na svět práce, rekreaci a rodinné aktivity. Partneři dělají stejné věci, jsou hrdí na své domovy, milují kariéru svých dětí, remcají na jejich pracovní místa, přičemž jsou docela pyšní na jejich profesní úspěchy. Ale v oblasti intimní, důvěrné, je při bližším pohledu jasné, že jsou to kamarádi, kteří jsou intenzivně spojeni psychologicky v důležitých životních otázkách. Jejich sdílení a jednotnost je originální.

5. *Totální manželství* - manželé si navíc pochvalují své soužití, které označují za čím dál lepší. Prakticky neexistuje přetvářka mezi partnery ani před veřejností. Objevují se zde i rozdíly v názorech, ale jsou zpracovány někdy kompromisem, jindy ziskem jednoho nebo druhého z manželů. Prvořadým hlediskem ale není, kdo má pravdu, nebo kdo se mýlí, jen to, jak by problém mohl být vyřešen bez poškození vztahu.

3.4.1 Emocionalita a sexualita a láska v partnerském vztahu

Emoční interakce mezi partnery znamená jejich vzájemné emoční působení. „Emoce jednoho nedokáže ponechat druhého v emočně indiferentním stavu. Emoce vyvolává emoci. Říkáme, že se emoce párově řetězí“ (Plzák, 1988, 45). Emoční interakce je vlastně formou emočního bilancování, ve kterém se pokoušíme o optimální emoční bilanci. Každé emoční chování v manželství je párově spjaté. Pokud chceme udělat druhému radost, musí i on nám vyjít vstříc. Vstřícné emoční párové chování je základem spokojeného soužití. (Plzák, 1988).

Náladové klima v domácnosti ovlivňuje především emoční interference (střetnutí). Je důležité si uvědomit, že vzájemně špatná nálada se bude šířit směrem záporným. Umění manželů je schopnost zvrátit náhlý výkyv záporných nálad do pohody, naučit se předcházet „ponorce“. Ta představuje jednou z forem zhroucení náladového domácího klimatu, kdy nejednomu z partnerů uleví, pokud druhého partnera naštvě (Plzák, 2001). Mezi emoce formující citový vztah mezi manželi patří tři „S“ (Starost, Soucit, Stesk). To znamená, že pokud se mi po partnerovi stýská, bolí mě jeho bolest a mám o něj starost, lze říci, že ho mám rád. Pro zachování manželství je třeba přijmout tezi o trojím citovém propojení manželství: 1. citový vztah manželů k dětem (rodičovská láska), 2. citový vztah mezi manželi (manželská láska), 3. citový vztah ke společnému majetku (Plzák, 2001).

Sexualita hraje důležitou roli v manželství. Partnerství a následně manželství není jakékoli soužití, jde o vztah muže a ženy, kteří spolu budou sexuálně žít. Rozvíjením šťastného sexuálního života se rozvíjí i šťastné manželství. Je ale třeba pochopit jeho

zákonitosti. Lidé by si měli postupně uvědomit přirozenost a nezastupitelnost sexuality (Pondělíčková, Mašlová, 1986). Emocionalita a sexualita se v partnerském vztahu rozvíjí v mileneckém vztahu, ve kterém se uplatňují jak erotické tak sexuální emoce a chování. Rozlišujeme zpravidla dva druhy mileneckého vztahu, milenectví a manželství.

Sexuální aktivita je důležitou součástí manželského soužití, není však tak primárně důležitým činitelem ve spokojenosti manželství, jak se obecně předpokládá. (Langmeier, 1983). Zdrojem problémů mohou být neshody v oblasti frekvence sexuálního styku, jeho způsobu (průběhu), formy chování při předehře apod., trvání styku, antikoncepce (nedostavující se otěhotnění či naopak nechtěné otěhotnění)(Kratochvíl, 2006). Úspěch v manželství je podle zjištění různých výzkumů pravděpodobnější u dvojic bez předmanželských sexuálních zkušeností, u muže, který neměl ani příliš málo, ani příliš mnoho milostných zkušeností, u dvojic, které mají společnou silnou touhu mít děti, u dvojic s vyšším vzděláním a u muže, který má stále zaměstnání (Máchová, 1974, 61).

Láska může mít podle Fromma (2006) více podob. Rozlišuje lásku na bratrskou, mateřskou, erotickou a sebelásku. Triangulární teorie lásky, kterou vytvořil R. Sternberg (1988) in Kratochvíl (2006) předpokládá existenci tří složek lásky: důvěrnost, vášně a oddanost. Podle toho, jak jsou jednotlivé složky v konkrétním vztahu výrazné, rozlišuje sedm druhů lásky: láska čistě přátelská, zaslepená, prázdná, romantická, partnerská klidná láska, osudová láska, úplná láska (Kratochvíl, 2006). Atkinsonová, (2003, 635-366) si všímá rozdílu mezi láskou vášnivou a věrnou. „Vášnivá láska je charakterizována intenzivními a často protichůdnými emocemi, zatímco věrná láska důvěrou, péčí, tolerancí partnerových chyb, emoční vřelostí a náklonností. Podle další klasifikace má láska tři složky – intimitu, vášně a oddanost. „Manželská láska je podle Plzáka (1975, 140) „vrcholem citové kázně a je jednak produktem klidného soužití, jednak klidné soužití plodí“

3.4.2 Složky manželského soužití

Manželství není jen vztahem manželů, dvou osobností, ale i úrovní součinností v oblasti, kde nerozhoduje jen cit, ale opravdová součinnost a její výkon. Manželské soužití je soubor společných činností, aby manželství fungovalo. Mezi základní složky soužití lze zařadit domácnost, finanční hospodaření, péči o dítě a volný čas (Plzák, 1988).

Mezi inventář činností zahrnující **starost o domácnost** patří především obživa rodiny, údržba a úklid domácnosti a údržba oděvů (Plzák, 1988). K těmto činnostem lze rovněž v některých rodinách zařadit i „naturální výrobu“ – výstavba svépomocí, výroba oděvů, pěstování ovoce a zeleniny apod. Větší byt, vyšší úroveň v oblékání, rozmanitější záliby znamenají také více předmětů k údržbě. Nutno je připočítat i čas nutný k obstarávání a zařizování (Možný, 1993). Pro fungování domácnosti je prospěšné, aby se manželé dohodli, jak budovat byt, jak vytvořit z bytu domov. Neuspořádanost domácnosti vede k chaosu, k degeneraci citové interakce a někdy i k nepřátelství či nenávisti (Plzák, 1988).

Finanční hospodaření je zvláštní složka manželského soužití, kde součinnost není souhrn činností v obvyklém slova smyslu. Jde spíše o mentální součinnost spočívající jen v organizační aktivitě jak rozdělit výdělek muže a ženy a jak s výdělkem naložit (Plzák, 1988). Cílem finančního hospodaření je zajistit potřeby rodiny, které lze rozdělit na:

1. částky nezbytné

- časově pravidelně limitované částky- obživa rodiny, splátky, kapesné
- časově nepravidelně limitované částky – zařízení bytu, ošacení, dovolená

2. částky zbytné - zábava, hobby, okrasné předměty obydlí

Není-li shoda v tom, jak velké částky budou dány do vymezených příhrádek finančního hospodaření rodiny, přestane soužití fungovat, začne se rozvracet ustavičnými hádkami a rozvrat se bude šířit dále (Plzák, 1988).

Významnou složkou rodinného soužití je **péče o dítě a jeho výchova**. Zatímco péče o dítě představuje především hmotné zabezpečení v nejširším slova smyslu, výchova je takové působení na psychiku, aby z dítěte vyrostl člověk společensky způsobilý a to rovněž v nejširším slova smyslu. Jinak vypadá součinnost manželů, mají-li půlroční batole, dvě děti ve školním věku či výchova dětí kolem puberty. V každé z těchto etap se mění přístup rodičů k dětem a tím je přirozeně pozměněna i kvalita součinností (Plzák, 1988).

Péče o dítě zahrnuje tyto nezbytné činnosti: 1. práce (strava, ošacení...), 2. dohled nad bezpečností dítěte, tělesným a psychickým vývojem a nad učením, 3. pomoc při učení, 4. hra s dítětem (Plzák, 1988). Problémy v této oblasti soužití mohou nastat, pokud chybí dohoda v péči o dítě, nebo není dodržována. Manželé se předhánějí v aktivitě při péči nebo panuje rozdíl v parazitním chování muže a ženy, kdy péče o dítě z nějakého důvodu bývá zanedbávána. U ženy je to převážně symptom duševní poruchy, u muže se může jednat i o

neochotu pomáhat v péči, nedostatek úsilí překonat únavu, nebo jeho nepřítomnost vzhledem k dlouhodobým pracovním cestám apod.

Volný čas je složkou manželského soužití, jejímž výhradním cílem činnosti jsou kladné emoce. Je třeba je oddělit od činností, které rovněž manželé vykonávají ve svém volném čase, ale které vytvářejí hodnoty a služby obecně potřebné, a proto je lze řadit spíše k práci. Záliby mohou být individuální nebo společné a dále je lze dělit na:

- aktivní záliby (hobby) - vyžadují určité mentální či fyzické úsilí
- pasivní záliby - vyžadují obvykle méně úsilí, většinou stačí pouze koncentrace
- odpočinek, siesta, relaxace

Kvalitní manželství od špatně fungujícího lze rozpoznat i podle toho, jaká je úroveň souladu v realizaci zálib (Plzák, 1988).

„Společné činnosti rodičů a dětí vyplývají z přirozeného chování rodiny, z jejího životního stylu, společensko-ekonomického zařazení apod. V průběhu času se mohou rozvíjet, měnit svou podobu – záleží na fázích rodinného života, na etapě vývoje dítěte, emočním naladění rodiny, osobnostních charakteristikách rodičů a dětí apod. Výrazná odlišnost a individuální specifičnost se projevuje také ve volbě obsahu i formy realizace společných činností. Promítá se do nich jejich předmětné zaměření i sociální a motivačně-emoční stránka. Dohromady tvoří základ pro jejich edukační funkci. Podle obsahu je možné společné činnosti rodičů a dětí rozdělit různě:

- zájmové aktivity (sport, umění, kultura a vzdělání, přírodní, technické zájmy)
- zábavné, hrové a relaxační aktivity spojené s chodem rodiny a domácnosti

„Pro rodinné vztahy a vznik určitého psychologického společenství rodiny bude spíše záležet na tom, zda se rodiče s dětmi něčemu společně věnují, než na to, o jaký druh aktivit jde“ (Gillernová, 2009, 337-338).

Rodina by měla být muzeem vzpomínek, které je možné plánovat. Každá rodina by měla mít své **rodinné tradice**. Některé mohou být přejaté z původních rodin, ale mladá rodina by si zároveň měla vytvořit i nové, vlastní, vztahující se k oslavám narozenin, a dalším svátkům jako např. Vánoce, Velikonoce. Deacon (1999) konstatuje, že mnoho z rituálů a důležitých osobních životních momentů je spojeno s médii, např. svatby a rodinné oslavy jsou stále zachyceny na videu. Umožňují tak uchovat chvíle štěstí rodinné

pohody. Některé vzpomínky si ale nevybíráme, třeba takové, které se týkají konfliktů, hádek, nemocí, tragédií apod. Ale věci, kterým se chceme vyhnout, rovněž patří do souboru užitečných vzpomínek (Schafferová, 1985).

3.4.3 Důležité předpoklady a aspekty funkčního manželství

Harmonické manželství lze najít spíše mezi lidmi, jejichž dětství bylo šťastné a vztah k oběma rodičům kladný. Postupně se ustupuje od tradiční vize „romantického manželství“ a do popředí se dostávají spíše manželství „pracovní“, kde se oba partneři neustále přizpůsobují novým situacím, změnám rolí a jsou si vzájemnou oporou při zvládnání problémů (Langmeier, 1983). Rozinajová (1980) uvádí, že vlastnosti, které dělají lásku trvalou a udržují partnerství ve věrnosti, mají své kořeny v charakteru člověka, které nejsou darem přírody, nýbrž je nutno se k nim dopracovat pevnou vůlí a osobní disciplínou. Spolehlivým ukazatelem jsou přitom činy a chování partnera.

Máchová (1974) na základě výzkumů uvádí **předmanželské faktory, působící na volbu partnera a na pravděpodobný průběh manželství**, mezi které patří: citová atmosféra orientační rodiny novomanželů včetně vyvíjejícího se vztahu trestů (vznikající frustrace a následné agrese), struktura orientační rodiny (zda v ní bylo více dětí, či jde o rodinu s jedináčkou), sociální postavení rodičů, dosažený stupeň vzdělání rodičů, podobná minulost a společné kulturní zázemí partnerů.

Vymětal (2003) mezi **podmínky kvalitního soužití** řadí: vzájemné porozumění a shodu v hlavních životních hodnotách a názorech; vzájemnou úctu a respekt mezi partnery, toleranci, taktní upřímnost a otevřenost; společné rozhodování na základě diskuse; převážnou shodu v otázkách společného hospodaření rodiny, výchovy dětí a užívání volného času; řešení neshod a náročných situací bez dlouhého odkládání a s vůlí se dorozumět; nalézání kompromisů; nevyžadování poslušnosti u druhého; chybějící potřeba druhého kontrolovat a kritizovat; spokojenost se sexuálním životem u obou manželů; partneři si udržují svůj vlastní svět, svá soukromí, která se vzájemně překrývají, ale nesplývají, takže si mají po letech manželství stále co říci, konečně kvalitní vztah je charakteristický tím, že jeden pro druhého neznamena pouze uspokojení jeho vlastních potřeb a zájmů.

Podobného názoru je i Soudková (2006), která mezi **všeobecné předpoklady** dobrého manželství řadí: pozitivní verbální a minimum negativních projevů, uspokojivé neverbální projevy, uspokojivý intimní život, společně trávený čas, shodu ve společném plánování a

blízký vztah. **Specifickými předpoklady** pak zahrnují kompatibilitu, sdílené hodnoty, psychologické zdraví, kompaktabilní inteligenci, fyzickou a sexuální přitažlivost, společné zájmy a cíle, čestnost, důvěru a loajalitu, dobrou komunikaci a shodu v přístupech k finančním záležitostem. Jmenuje také „**čtyři jezdce Apokalypsy**: kritizování, znevažování, sebeobrana (obranné postoje, když nesneseme kritiku), stažení se (odmítání reagovat smysluplným způsobem).

Také **osobnostní charakteristiky**, povahové a temperamentové vlastnosti mají nepochybně vliv na manželský vztah. Obecně platí, že v době známosti nás oslovují spíše extrémy, ale pro trvalý vztah je výhodnější spíše „šedý průměr“ (Šmolka, Mach, 2008).

Mezi základní předpoklady k manželství a rodičovství Langmeier (1998) řadí osobní zralost člověka, která se projevuje např. vlastnostmi, jako jsou pracovitost, odpovědnost, sebedůvěra, spolehlivost atd.

3.4.4 Rizikové proměnné vztahující se k otázce manželských vztahů

Rodiče a příbuzní

V tomto směru záleží na věku rodičů, zda žijí ve společné domácnosti. Je důležité, jestli manželé dobře chápou vztahy stárnoucích rodičů k dospělým dětem, v nichž jde o běžné psychologické jevy. Při společném soužití může docházet k neshodám, ale na druhou stranu může mít četné pozitivní rysy např. nižší náklady, výpomoc rodičů v péči o vnoučata, která získávají cenné zkušenosti do budoucího života apod.

Přátelé, známí, sousedé

Mimo partnera potřebují mít lidé i přátele, kteří nám poskytují v případě potřeby pomoc a emoční podporu, možnost konverzace, trávení společných chvil volna, zábavy a odpočinku (Soudková, 2006). Často se stává, že jeden z partnerů nesnáší přátele toho druhého, pokouší se kontakty mezi nimi omezit. (Kratochvíl, 2006).

Nevěra

Capponi, Novák (1995, 47) definují nevěru jako „milostný (sexuální poměr) s mimomanželským partnerem v době trvání manželství, eventuálně stejný poměr s jinou osobou než je ta, které jsme učinili, ať již vyřčený nebo nepsaný a „mezi řádky“ se rozumící slib věrnosti. Nevěra jako taková není ani právní termín a nemůže být tedy sama o sobě důvodem k rozvodu“. Mimomanželské sexuální vztahy Strong a Vault (1989) rozlišují na základní formy: emocionální a sexuální. Většina lidí má mimomanželské

poměry, protože jim něco chybí v jejich manželství. Nejdůležitějším prediktorem mimomanželských vztahů je, zda osoba byla tolerantní k předmanželskému sexu.

Abnormální rysy osobnosti

Při rozboru neúspěšnosti manželství se někdy lze setkat s poznatkem, že některý, nebo oba manželé se už předem pro manželství příliš nehodili. Neschopnost přizpůsobit se druhému partnerovi z různých důvodů, provází neúspěšné manželství od jeho začátku až k případnému rozvodu. Pro manželství jsou ohrožující zejména takové rysy osobnosti, které vyvolávají manželský konflikt (Plzák, 1988). Mezi „zakázané“ partnery pro manželství řadí -

- u žen: chorobně žárlivá, nezdrženlivá, líná a nepořádná, hysterická
- u mužů: chorobně žárlivý, alkoholik, líný, hysterický, vzteklý

3.4.5 Rozvod

Rozvod je právní zrušení manželství (Strong, Vault, 1989). Mezi příčiny rozvodu jsou nejčastěji uváděny podle Máchové (1974): nesoulad cílů, pocit nedostatku svobody, přemíra závazků a obtíží, potíže spojené se špatným zdravotním stavem, nevěra, manželská zrada, podezřívavost, nuda, nedostatek společných zájmů, neshoda názorů na základní problémy a neschopnost zařídit hmotné záležitosti manželství.

Přestože se partneři mají rádi a rozhodli se přijmout partnerský závazek, neznamená to ještě, že bude trvalý. Naše závazky se zdají být ovlivněny několika faktory, které mohou posílit nebo oslabit vztah. Reiss (1980, in Strong, Vault, 1989) se domnívá, že k důležitým faktorům patří: 1. Bilance nákladů a přínosů - tendence dívat se na vztahy z hlediska nákladů a přínosů, 2. Normativní vstupy - postoje partnerů k důležitým hodnotám, 3. Omezující strukturální podmínky - struktura vzájemného vztahu může také přidávat nebo odvádět pozornost od závazku. Závazky mají tendenci udržovat manželství a mohou, ale nemusí mít nic společného s tím, zda je pár šťastný. Mají tendenci trvat, protože normy a strukturální omezující podmínky mohou kompenzovat nedostatek osobní spokojenosti.

3.5 Rodičovství

Uzavření manželství, jako začátek nového příbuzenství, se projevuje spojením dvou doposud cizích rodinných okruhů, rodiny manželky a rodiny manžela. V okamžiku narození prvního dítěte se vytváří i nové pokrevní příbuzenství. Přejít z manželství do

rodičovství není postupný, ale má spíše charakter zlomu. Manželství a rodičovství jsou dvě odlišné, ale silně propojené životní dráhy. |Průběh těchto drah se u mužů a žen liší (Kövérová, 2003).

Pouze zlomek manželství zůstává dobrovolně bezdětných. Toto rozhodnutí bývá zpravidla motivováno, pomineme-li zdravotní příčiny, specifickým životním stylem, např. se zaměřením na pracovní kariéru nebo racionálním zhodnocením nevýhod rodičovství jako sociálního pouta (Alan, 1989).

Narozením prvního dítěte se z manželství stává rodina a manželé získávají nové role – otce a matky. Rodičovství přináší do života manželů uspokojení nové potřeby – mít někoho, o koho mohu pečovat, kdo mě absolutně potřebuje, je na mně závislý (Langmeier, 1983). K rodičovství je třeba jistě dozrát. Zejména mladí lidé dnes vidí s příchodem dítěte spíše obtíže a překážky pro realizaci svého společného života. Výchova prvního dítěte bývá často spojena s nejistotou a nedůsledností, která je často zvyšována i zásahy prarodičů (Langmeier, 1983).

Každé kritické vývojové období pro dítě je v podstatě i kritickým obdobím i pro rodiče (Benedek, 1970 in Craig 1999). Podle jedné teorie (Galinsky, 1980 in Craig, 1999) existuje šest samostatných fází rodičovství:

1. *Tvorba image*- fáze od početí do narození, páry vytvářejí obraz rodičů, kde budou poměřovat svůj předpokládaný výkon proti vlastním standardům dokonalosti.
2. *Ošetřovatelství* - od narození do 2 roků, dokud dítě nezačne říkat: „Ne“! Rodiče se přibližují k dítěti a snaží se, aby uspokojili jeho emocionální potřeby, vymezují si čas na manžela, práci, přátele, a rodiče.
3. *Budování autority* - mezi druhými a pátými narozeninami dítěte se rodiče začnou ptát na to, jak zvládnou rodičovskou roli, uvědomují si, že ve výchově někdy nedosahují svých představ.
4. *Interpretační fáze* - střední dětství - rodiče zkoušejí různé formy výchovy.
5. *Fáze interdependence* - děti jsou skoro dospělé, přestávají být závislé na rodičích, kteří s nimi musí nově definovat vztah.
6. *Děti opouští domov*- rodiče je musí nechat odejít, rodiče hodnotí své rodičovské zkušenosti, výsledky svého výchovného působení.

3.5.1 Motivace k rodičovství

Rodičovské chování je původnější než chování partnerské (Matoušek, 2003). Dítě přináší do manželství mnoho pozitivních prožitků, probouzí v rodičích dosud nepoznaný ochranný postoj, který dává smysl jejich životu, přináší množství každodenních radostí ze společného soužití, vývojových změn a projevů přichylnosti dítěte. Na druhou stranu ale přináší i množství nových nároků, konec dosavadního poměrně pohodlného života, nutně vyvolává řadu starostí, obav a konfliktů (Langmeier, 1983). V posledních letech se jako nejčastěji se vyskytující model rodiny ustavil v počtu dvou dětí. Třetí dítě je pro mladou rodinu problematické zejména proto, že činí problematickou únosnost zaměstnání ženy; s ženou v domácnosti však klesne úroveň pětičlenné rodiny závislé na jednom příjmu na hranici existenčního minima, pokud ne pod hranici (Možný, 1993).

Matějček (2002) se zamýšlí nad otázkou, proč lidé chtějí mít děti a vychází ze základního předpokladu, že je to dáno naší instinktivní výbavou: pudem rozmnožovacím, jehož součástí je pud pohlavní (plození potomstva) a pudem rodičovským (ochrana potomstva). Podle Vágnerové (2007) motivaci k rodičovství ovlivňují různé faktory:

Vnější činitelé: rodičovství jako sociální norma, ekonomické a materiální zabezpečení, uspokojivý partnerský vztah s jistým partnerem, zkušenosti z dětství.

Vnitřní stimulace k rodičovství: biologická potřeba, uspokojuje základní psychické potřeby.

V současné době mají mladí lidé tendenci mít méně dětí a mít je později. To souvisí s větším důrazem na kvalitu života. Mladí lidé dnes mají i jiné hodnoty a potřeby. Obecně akceptovaný mýtus, že všichni normální lidé automaticky mají touhu po dětech a těší se na ně, může působit stres. Pokud se na ně mladý dospělý člověk nijak moc netěší, může to ovlivňovat jeho sebehodnocení a podporovat předsudek, že tím pádem bude i špatným rodičem. Objevují se také nové formy rodičovství: *rané rodičovství* a *pozdní rodičovství* (Vágnerová, 2007).

3.6 Spiritualita a manželství

Říčan (2007) se domnívá, že spiritualita je fenomén, který v lidském životě zastává důležitou roli u velké části populace. Často je jádrem osobní identity, protože u některých jedinců vytváří vzájemně propojené centrum motivů jednání, postojů a citů.

Při rozlišení pojmů spiritualita a náboženství se Popp-Baier (2009, 195) odvolává na Dillon, Wink (2007, in Popp-Baier, 2009), rozlišují pojmy spiritualita a náboženství.

Spiritualita je chápána jako „spirituálního hledání“ na rozdíl od „náboženského spočívání“, které se vztahuje k církevnímu náboženství jako instituci nebo k ne-církevně orientované víře a praxi. Podle Soudkové (2006) víra ovlivňuje postoje, hodnoty a morální chování, což se promítá do mezilidských vztahů. Spiritualita a náboženství mohou být důležitou komponentou manželství a přátelství

Spiritualita, spočívající ve specifickém vztahu k božstvu, k nadosobnímu ideálu, k posvátné pospolitosti, má důsledky pro vztahy k druhým lidem. Tyto vztahy mají samy o sobě za určitých okolností spirituální povahu, protože jejich prožívání či zakoušení má kvalitu, jimiž lze charakterizovat spiritualitu (Říčan, 2007a).

3.6.1 Křesťanská rodina

„Znamením křesťanských rodin by mělo být každodenní projevování lásky ve světských podmínkách života, v mnoha okamžicích, kdy je příležitost ukázat, že láska je trpělivá (Schafferová, 1995, 61). Bible představuje rodinu jako základní článek společenství. Manželství se objevuje jako přirozené vyústění lásky na první pohled a na četné potomstvo se nahlíží jako na Boží požehnání. Láska se v bibli normálně objevuje jako vrozená síla, buzená tělesnou přitažlivostí, která muže a ženu vede automaticky do manželského svazku. Na sexualitu nahlíží Bible dvojím pohledem. Sexuální aktivitu považuje za rozšíření lásky, ale zároveň i za něco nečistého (Schwartz, 1997).

„Autoritu v manželství mají muži i ženy. Je, co do odpovědnosti, rovná. (Crabb, 1997,132). „Sňatkem s tou pravou osobou nebo přijetím závazku se vytváří potenciál pro vyšší celek. V případě konfliktu se každý z partnerů musí naučit obětovat své „já“, aby vztah zůstal zachován. Nejde o „moje“ potřeby versus „tvoje“ potřeby, ale o to, co je dobré pro manželství. Když tuto skutečnost správně pochopíme, může být manželství duchovním cvičením“ (Johnson,Ruhl, 2000, 68). V tabulce jsou uvedeny rozdíly mezi křesťanským a světským chápáním manželské lásky podle Možného (1990, 76):

Tabulka č.1 Rozdíly mezi křesťanským a světským chápáním manželské lásky

křesťanské chápání manželské lásky	světské chápání manželské lásky
nezrušitelný trvalý závazek	možnost opakované volby
úplná vzájemná oddanost	vzájemný respekt a nezávislost
sebeobětování pro vztah	seberealizace prostřednictvím vztahu
přísná libiduální zdrženlivost	spontánní libiduální vyjádření

4 ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST

4.1. Vymezení pojmů spojených s životní spokojeností

Vymezení pojmu životní spokojenost (*life satisfaction*) není jednoduché, protože v odborné literatuře bývá tento termín spojován či zaměňován s jinými pojmy, mezi které patří např. štěstí (*happiness*) kvalita života (*quality of life*), subjektivní osobní pohoda (*subjective well-being*) apod. Následující text se tedy bude věnovat jednotlivě každému z nich a jejich vzájemnému vztahu.

Jak uvádí Hamplová (2006), „většina definic životní spokojenosti, štěstí a subjektivního či psychologického blaha zdůrazňuje subjektivitu hodnocení. Lidé jsou spokojeni a šťastní, pokud se tak cítí nebo pokud o sobě říkají, že se tak cítí.“

4.1.1 Kvalita života

Dalším pojmem užívaným v souvislosti s životní spokojeností je *quality of life* (kvalita života). Můžeme se s ním setkat v mnoha jiných oborech, např. v lékařství, filozofii, politice, hospodářství, v sociálních vědách atd., protože se vztahuje nejen na oblast psychickou, ale i na tělesnou, sexuální, spirituální, finanční, funkcionální a sociální (Fahrenberg, Myrtek, 2001). V současné době neexistuje, stejně jako u ostatních pojmů spojených s životní spokojeností jednoznačný koncept, co „kvalita života“ znamená. Hartl, Hartlová (2010, 277) ji definují jako „vyjádření pocitu životního „štěstí“, k jehož znakům patří soběstačnost, pohyblivost, míra seberealizace a duševní harmonie.

Kvalita života je stav mysli, spíše než zdravotní stav nebo bohatství. Protože lidé reagují na základě svých subjektivních dojmů, pocitů a vnímání, je tento aspekt třeba vzít v úvahu při posuzování kvality života (Becker a Ochshorn 2007 in Fonseca, Teixeira, Paúl, 2011).

4.1.2 Well-being

„Při vymezení pojmu well-being se odborníci shodují v názoru, že se jedná o dlouhodobý emoční stav, ve kterém je reflektována spokojenost jedince se životem.

Rovněž se shodují v tom, že osobní pohoda musí být chápána a měřena prostřednictvím svých komponent

- kognitivních (životní spokojenost, morálka ve smyslu mravních zásad),
- emočních (pozitivní emoce, negativní emoce),
- sociálních a kulturních (rozvíjení pozitivních vztahů k druhým, autonomie, zvládání životního a sociálního prostředí, spiritualita),

a že osobní pohoda se vyznačuje konzistencí v různých situacích a stabilitou v čase“ (Kebza, Šolcová, 2009, 129). Bývá operacionalizována jako prožitek, který trvá řádově spíše týdny či dny než okamžiky (Kebza, Šolcová, 2003b). „Well-being“ znamená doslova „je mi dobře“ a obecně „jsem v pohodě“ či „životní pohoda“ (Křivohlavý, 2004, 181).

Štěstí a blaženost

Pod štěstím rozumíme trvalou spokojenost, přičemž za ideál štěstí pokládáme trvalou spokojenost se životem jako celkem. V psychologickém chápání je štěstí příjemným stavem největší intenzity (Trélaün, 2005). Podle Kebzy a Šolcové (2003b) je prožitek štěstí nebo radosti jen součástí komplexu osobní pohody, který považují za pouhý chvilkový stav, na rozdíl od osobní pohody, která má dlouhodobější charakter. Blaženost je pak více než štěstí, někdy založeného i na náhodě. Blaženost předpokládá i úsilí o mravní dokonalost, uskutečňuje se každodenním naplňováním ctnosti (Kebza, Šolcová, 2003b).

Haybron (2003, in Hamplová, 2006) rozlišuje tři „verze“ štěstí a dodává, že se jejich definice prolínají.

1. Štěstí jako stav, ve kterém pocity příjemného převažují nad pocity nepříjemného.
2. Štěstí, které lze identifikovat s postoji vůči vlastnímu životu (životní spokojenost).
3. Afektivní pojetí, kde je štěstí spojeno s pozitivními emocionálními stavy a zahrnuje dvě dimenze: rovinu aktivity a rovinu objektivitu.

4.1.3 Životní spokojenost

Přestože je životní spokojenost společně se štěstím považována za nejzákladnější motivaci k lidskému konání, nebyla tomuto tématu dlouhou dobu věnována téměř žádná pozornost. Psychologové se zabývali spíše pocity nespokojenosti. Tato situace se ale v posledních desetiletích změnila a životní spokojenosti se začala věnovat řada teoretických i výzkumných prací. V první polovině 80. let Psychological Abstract International zařadil do rejstříku pojmů termín happiness (spokojenost, štěstí) a

v odborném tisku se začaly ve větší míře objevovat články, které se věnovaly subjektivnímu pocitu pohody (subjective Well-being – SWB)(Diener, 2009). Veenhoven (2009) popisuje čtyři typy spokojenosti, které začleňuje pro větší přehlednost do níže uvedené tabulky:

Tabulka č.2 Čtyři typy spokojenosti (Veenhoven, 2009)

	Pomíjivá spokojenost	Trvalá spokojenost
Část života	<i>Potěšení</i> - sensorický nebo mentální prožitek	<i>Částečná spokojenost</i> - oblast pracovní - další aspekty života (např. jeho rozmanitost)
Život jako celek	<i>Vrcholný zážitek</i> ekologické hledisko: - mystická extáze, osvícení - smysl života (rádcové morálky, duchovní)	<i>Životní spokojenost</i> - štěstí

Diener (2009) životní spokojenost zařazuje jako součást subjektivní osobní pohody, která je zastřešujícím pojem popisujícím to, co jedinec prožívá ve shodě se svým subjektivním hodnocením vlastního života.

4.2 Determinanty a prediktory životní spokojenosti

Sobotková (2011, 140) uvádí, že „z faktorů, ovlivňujících životní spokojenost jsou nejčastěji uváděné faktory demografické, sociální, osobnostní a biologické (zdraví)“.

Životní spokojenost je podmíněna mnoha proměnnými. Obecně lze říci, že při jejich kombinacích např. zdravotního stavu, ekonomické situace, věku a pohlaví platí v zásadě shoda, že mladí senioři s lepší finanční situací, lepší sociální oporou, menším počtem somatických potíží a vyšším stupněm vzdělání udávají vyšší spokojenost se životem (Chou, 1999 in Křížová, 2005).

4.2.1 Osobnostní a biologické proměnné životní spokojenosti

Osobnostní faktory

Osobnostní faktory jsou často zmiňovanými subjektivními proměnnými, které jsou spojovány již dlouhou dobu s predikcí životní spokojenosti. Těmto proměnným ve vztahu k osobní pohodě, se věnovala řada studií, na jejichž základě Kebza a Šolcová (2003b) jmenují ty nejdůležitější z nich: tendenci prožívat život pozitivním nebo negativním způsobem, extraverci či introverzi, míru neuroticismu, míra otevřenosti zkušenostem, přívětivost a svědomitost a genetické vlivy.

Biologické faktory

Levin a Chattersová (1998, in Kebza, Šolcová, 2003b, 341) mezi determinanty úrovně osobní pohody řadí mimo jiné i objektivní ukazatele činnosti a fyzických funkcí a subjektivní posouzení celkového zdraví. Fahrengerg et al. (2001) považuje zdravotní stav za zřejmě nejdůležitější faktor všeobecné životní spokojenosti. Svě tvrzení dokládá studiemí, které prokazují souvislost mezi spokojeností a subjektivními tělesnými obtížemi. Schusterová (2007) uvádí, že biologicky orientovaní psychologové prokázali existenci jistých genetických dispozic, které vedou člověka k tomu, aby se cítili v lepší či horší pohodě. Některé výzkumy (Brickman & Campbell, 1971; Lykken & Tellegen, 1996, in Stanley, Ragan, 2012) prokázaly, že hodně ze subjektivní pohody je stabilní v čase částečně i díky genetice a adaptaci. Odborníci přijímají odhad, že 50% ze subjektivní pohody se dědí (Diener, Suh, Lucas, & Smith, 1999 in Stanley, et al., 2012).

4.2.2 Sociodemografické faktory

Pohlaví a věk

Fahrengerg et al. (2001) konstatuje, že rozdíl v pohlaví nemá větší vliv na celkovou životní spokojenost. Četné studie se snaží objasnit dopad stárnutí na životní spokojenost jednotlivců nebo související konstrukce jako je subjektivní pohoda (Diener 2000; Melendez, Tomáš, Oliver a Navarro 2009, in Fonseca, Teixeira, Paúl , 2011), nicméně zjištění byla rozporuplná. Ani v jednom z mála dlouhotrvajících sekvenčních výzkumů trvajícího 23 let (Charles et al. 2001, in Baird, Lucas, Donnelland, 2010), provedeného na různých věkových kohortách se neprokázalo, že by životní pohoda jednoduše klesala

s věkem. Fahrengerg et al.(2001) uvádí, že s postupujícím věkem se sice zřejmě snižuje spokojenost se zdravím, ale zároveň se zvyšuje v oblasti finanční. Usuzuje, že celková životní spokojenost pravděpodobně s věkem stoupá.

Socioekonomický status (vzdělání, zaměstnání, příjem)

Vzdělání: Ryffová a Singer (1998, in Kebza, 2005) konstatují, že vyšší vzdělání zvyšuje i úroveň osobní pohody, a to především v dimenzi smyslu života. Vzdělání bývá spojováno s určitým postavením na společenském žebříčku. Je -li toto postavení nízké, klesá i pravděpodobnost prožívání pocitu osobní pohody.

Příjem: Vysoký socioekonomický status zahrnující vzdělání, zaměstnání a příjem jedince má zřetelný pozitivní vliv na životní spokojenost, přičemž nejbližší vztah lze pozorovat mezi příjmem a pracovní spokojeností (Fahrengerg et al., 2001). „Finanční hodnocení má zásadní význam, ale zdá se, že jen do dosažení určité minimální úrovně, zajišťující jakýsi práh ekonomického standardu či dostatku“ (Kebza, Šolcová, 2003b).

Také jedna z posledních studií zabývající se životní spokojeností (Han, Hong, 2010) zjistila, že aktiva a dluhy jsou významně spojeny s životní spokojeností. Výsledky naznačují, že životní spokojenost starších dospělých může být zachována nebo podporována prostřednictvím ekonomické jistoty.

Zaměstnání: V současné době se život točí často především kolem práce, kterou mohou lidé chápat různě. Jednak jako *zaměstnání* (materiální zabezpečení), jako *dosahování kariéry* a práce jako *povolání* (využití svých schopností). Faver (1984) na základě výzkumů uvádí, že nejsilnější vztah mezi zaměstnaností a spokojeností byl shledán u vdaných žen s vysokými kariérovými hodnotami.

Kulturní rozdíly a hodnotové postoje s nimi spojené mají vliv na životní spokojenost. Životní podmínky zde sehrávají významnou roli (Fahrengerg, 2001). Rozdíly se projevují mezi kulturami světadílů i mezi evropskými zeměmi (Hofstede, 2001, in Kebza, 2005).

Sociální dimenze je spojena s osobní pohodou. Soudková (2006) se domnívá, že dobré mezilidské vztahy jsou jednou z nejdůležitějších lidských hodnot. Lidé, kteří žijí v uspokojivém manželství, mající několik blízkých přátel a rozvětvenou opěrnou sociální síť, jsou spokojeni se svou prací a mají lepší fyzický i psychický stav žijí déle než lidé, kteří uvedené aspekty ve svém životě postrádají.

Životní zvyklosti jedince, dle výzkumů rovněž souvisí s životní spokojeností. Pozitivní vliv má aktivní trávení volného času (záliby a koníčky, návštěvy různých akcí, angažovanost ve spolcích a klubech apod.). Naopak nekontrolované jídelní chování, konzumace alkoholu, tabáku a drog se pojí s vyšší nespokojeností (Fahrengerg et al., 2001).

4.2.3 Další koreláty životní spokojenosti

Sebehodnocení (self-esteem) - pozitivní hodnota vlastní osoby, je významnou složkou životní spokojenosti (Snopek, Hublová, Blatný, Jelínek, 2010). „Souvislost životní spokojenosti se sebehodnocením je patrná hlavně pro individualistickou kulturu, která klade důraz na vlastní autonomii, sebeřízení a sebeprosazování a vysokou tendenci k dosahování úspěchu a z orientace na výkonovou stránku chování člověka (Blatný, 2005; Diener, 1995, in Snopek et al., 2010). Na základě výzkumů (McCrae, Costa in Snopek et al., 2010, 522) „vyplývá, že životní spokojenost je nejčastěji spojena s vysokým sebehodnocením, s vyšší mírou extroverze a nižší hodnotou neuroticismu“. Dále také se svědomitostí a životní spokojenost navíc s přívětivostí (Blatný et al., 2004; DeNeve, Cooper, 1988, in Snopek et al., 2010).

Životní smysl, hodnoty a životní spokojenost

Člověku lze porozumět, jak uvádí Rogers (1998) na základě jeho vlastního vztahového rámce. Hledání smyslu života z pohledu psychologie, lze chápat jako tvorbu osobního pojetí a uspořádání vlastního světa, které je spojeno s neustálou stavbou plánů. Když se člověku daří tyto plány a cíle naplňovat, je spokojen (Křivohlavý, 2002b). Cíle mohou mít různou hodnotu a souvisejí s celkovým životním zaměřením, do kterého nejčastěji spadají oblasti sociální činnosti, zdraví, rodina, životní podmínky, náboženství (víra), finance, vztahy, nezávislost, práce a štěstí. Některá životní témata se v průběhu let výrazně mění. To se týká především sociálních činností, volnočasových aktivit, životních podmínek a víry, které jsou důležitější pro starší osoby. Mladší uvádějí převážně jako důležitější práci, štěstí, finance a sociální vztahy přesahující rámec rodiny. Mezi stabilní hodnoty napříč všemi věkovými kategoriemi se řadí rodina, zdraví a nezávislost, která v průběhu věku zůstává relativně stabilní a nemění se (Křivohlavý, 2002b). Kebza, Šolcová (2009) se zmiňují o negativním vztahu mezi osobní pohodou a hodnotami souvisejícími s výkonem.

Faver (1984) na základě výzkumů uvádí, že spokojenost je závislá na stupni kongruence mezi jednotlivými hodnotami.

Cíle a subjektivní pohoda

Schwartz (2002, in Kavalíř, 2005, 337) definuje hodnoty jako „žádoucí transsituační cíle, lišící se ve významnosti a sloužící jako vůdčí principy v životě“. Podle Dienera (1984, in Schusterová, 2007) chování člověka lze nejlépe poznat prostřednictvím jeho cílů. Typy cílů a úspěšnost při jejich dosahování a míra pokroku na cestě za splněním cílů může potenciálně ovlivňovat emoce a životní spokojenost. Z výsledků studie Izdenczyové (2009) vyplývá, že spokojenost se životem, spadající do kognitivní i emoční oblasti, je ovlivněna kongruencí a inkongruencí hodnot a cílů jedince.

Vztah víry a osobní pohody je v literatuře hodnocen různě, obecně však nelze popřít jakýsi profylaktický účinek víry (Kebza, Šolcová, 2003a). M. Stříženeč (2001, in Kebza, Šolcová, 2003a, 339) uvádí „poměrně rozsáhlé a téměř jednoznačně projektivně založené působení religionizity včetně pozitivního vztahu k délce života, vyšší úrovni osobní pohody u věřících, nižší rozvodovosti, nižšímu abúzu drog a alkoholu a nižší suiciditě. Ukazuje se, že věřící lidé mají tendenci být spokojenější než ti, kteří neznají spirituální nebo náboženské hodnoty (Soudková, 2006). Křivohlavý (2002b) shrnuje výsledky několika studií a dochází k závěru, že mezi vírou, osobní pohodou a zdravím existuje protektivní vliv religionizity. Dle výzkumu Boeye (2003, in Kebza, Šolcová, 2003a) se vliv religionizity liší dle druhu víry. *Extrinzická religionizita* (účast na religiozních aktivitách) nemá zřejmě vztah k osobní pohodě. *Intrinzická religionizita* (přesvědčení) má pravděpodobně významný vztah k osobní pohodě.

Uspokojování životních potřeb má velký vliv na osobní pohodu. Neuspokojená potřeba se projevuje napětím, které může tuto pohodu snižovat (Křivohlavý, 2004).

4.3 Manželská spokojenost

Šťastné manželství a uspokojivý rodinný život přispívá výrazně k osobnímu štěstí a k pocitu smysluplné minulosti, spokojené přítomnosti i budoucích perspektiv, spojených s představou o dětech (Langmeier, 1983). Na základě více studií (Headey, Veenhoven, 1991, in Stanley, et al., 2012) existují důkazy o tom, že manželství ovlivňuje globální spokojenost a štěstí. Výchozí úroveň životní spokojenosti může ovlivňovat manželské přizpůsobování a zasahovat do kvality budoucího romantického vztahu a zároveň tím ovlivnit i budoucí životní spokojenost (Stanley, et al., 2012).

Manželskou spokojenost chápeme jako výsledek emocionálně-kognitivního bilancování, vyjadřující subjektivní prožívání, vnímání situace, přání či aspirace. Dlouhotrvající spokojenost však může vést také k utlumení snažení, k pasivitě. (Plaňava et al., 2003). Rhyne (1981 in Plaňava et al., 2003, 386) uvádí, že „na manželské spokojenosti se výrazněji nepodílí osobní a socio-demografické charakteristiky (jako jsou věk, vzdělání, příjem), nýbrž spíše interpersonální charakteristiky vztahu (citová náklonnost, zájem, atd.)“. Podle Plaňavy, Rajmicové, Blažkové (2003) se lze domnívat, že lidé mají jisté osobnostní založení, které ovlivňuje jeho hodnocení situace buď pozitivněji, nebo negativněji.

Biddhulph (2001) charakterizuje šťastné páry jako takové, ve kterých se objevuje stále zájem o život svého partnera. Sdělují si své starosti a sny, radují se ze svých úspěchů. Tyto šťastné páry žijí déle, více se smějí a dosahují většího počtu svých životních cílů.

Fahrengerg et al. (2001) charakterizuje jedince spokojené s manželstvím a partnerstvím jako takové, kteří spojují svoji spokojenost s požadavky, se společenskými aktivitami, s partnerovou otevřeností, s pochopením, s ochotou pomáhat s něžností a bezpečím. Dále uvádí zjištění, že spokojenost je u ženatých a vdaných (na rozdíl od rozvedených a ovdovělých) a obdobně u osob žijících v partnerském svazku celkově vyšší. Stejně jako Plaňava et al. (2003) dochází Fahrengerg (2001) k závěru, že při hodnocení manželské spokojenosti bývají více nespokojené ženy. Nižší spokojenost s partnerským životem s sebou přináší více tělesných obtíží, je spojena s nízkou sociální resonancí, s tendenciálně prožívaným odmítáním ze strany rodičů a s více problémy v interpersonální oblasti.

Míra životní spokojenosti ovlivňuje manželské přizpůsobování. Výchozí úroveň životní spokojenosti může hrát důležitou roli při určování kvality budoucího romantického vztahu a bude mít i významný vliv na budoucí životní spokojenost (Stanley, et al., 2012).

Hamplová (2006) uvádí, že ženatí a vdaní lidé v zemích, které byly zahrnuty do Evropského sociálního výzkumu, se cítí být šťastnější než svobodní lidé a ti, kteří žijí v nesezdaném soužití. Zároveň ale existují rozdíly mezi jednotlivými zeměmi v tom, jak manželství životní pohodu a štěstí ovlivňuje. Zde je třeba zohlednit, nakolik se nesezdaná soužití v různých zemích blíží manželství. Také Evans a Kelly (2004) ve své studii zjistili, že ženy a muži ve formálním manželství zažívají vyšší úroveň životní spokojenosti, než lidé v jiných formách rodinného uspořádání, a že celoživotní manželství je nejspokojivější. Rozvod bez následujícího sňatku, nebo dlouhé trvalé soužití bez formálního sňatku, snižuje subjektivní pohodu o 4-12% pro ženy i muže.

Výsledky studie (Schoon, Hansson, Salmela-Aro, 2005) zahrnující 1164 respondentů ze tří zemí (Velká Británie, Estonsko, Finsko) ukázaly následující zjištění:

1. Ve všech třech zemích ženy uvádějí vyšší úroveň životní spokojenosti než muži, páry jsou obecně spokojenější než rozvedení lidé a ti, kteří jsou zaměstnaní, jsou celkově spokojenější se svým životem než ti, kteří nejsou.
2. Pro muže obecně, stejně jako pro rozvedené ženy zřejmě platí, že vyšší úroveň životní spokojenosti je spojena s prací na plný úvazek.
3. Muži a ženy zaměřeni na profesní kariéru jsou více spokojeni se svým životem než muži a ženy pracující na nekvalifikovaných pracovních místech.
4. Mít dítě nevykazuje žádné významné spojení s životní spokojeností, ačkoli byly pozorovány významné souvislosti mezi pohlavím, rodinným statutem, zaměstnaností a rodičovstvím. Rozvedené ženy ve všech třech zemích se zdají být více spokojeny se svým životem, pokud nemají děti, a to zejména pokud jsou spokojeny se svým povoláním.

Fahrengerg (2010) uvádí, že **spokojenost ve vztahu k vlastním dětem** se projevuje u lidí, kteří pozitivně vypovídají o tom, jak s dětmi vycházejí, o radosti prožívané s dětmi, o pokrocích dětí ve škole a v zaměstnání a o své námaze a nákladech ve vztahu k dětem.

Spokojenost se sexualitou se objevuje u lidí, kteří jsou spokojeni, pokud pozitivně hodnotí svoji fyzickou atraktivitu, sexuální výkonnost a kontakty. S partnerem mohou otevřeně hovořit o oblasti sexuality a prožívají sexuální harmonii. V této oblasti se vyšší spokojenost objevuje u mladších mužů, u osob žijících v manželství či s partnerem a u lidí s vyšším příjmem (Fahrengerg, 2010).

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

5 METODOLOGICKÝ RÁMEC PRÁCE

5.1 Výzkumný problém

V současné době se v českých domácnostech setkáváme nejčastěji s rodinami, které mají zpravidla jedno až dvě, méně často tři děti. Tato situace je zapříčiněna více faktory, mezi které se řadí především vyšší nároky kladené na rodiče v oblasti finančního zabezpečení většího počtu dětí, časovou náročností spojenou s výkonem zaměstnání rodičů a v neposlední řadě i možností mladých lidí rozvíjet svoji kariéru, věnovat se více svým vlastním zájmům. Přesto se stále ještě lze setkat s rodiči, kteří se navzdory současnému trendu rozhodli založit rodinu s více dětmi.

Dosavadní výzkumy se zaměřovaly především na rodiny se specifickými problémy spojenými s onemocněním některého z jejích členů, či výchovou a vzděláváním dětí. Studie věnované zdravému rodinnému fungování ve „funkčních“ rodinách zatím nebylo věnováno příliš pozornosti. Jednalo se např. o výzkumy v pěstounských rodinách a rodinách s dvojčaty, které mají svá specifika a kladou na rodiče v některých oblastech rodinného fungování poněkud odlišné požadavky.

Ani rodiny s více dětmi nepředstavují úplně typický obraz současné rodiny. Ze strany rodičů je však více, než v rodinách s menším počtem dětí, nezbytné vytvořit takový rodinný systém, který je založen na důslednějším uplatňování obecných pravidel spojovaných s optimálním fungováním rodiny. Zjištěním souvislostí mezi rodinným fungováním, rodinnou resiliencí, hodnotami a životní spokojeností lze poskytnout cenná vodítka pro práci nejen s rodinami, které se potýkají s nejrůznějšími problémy, ale i v oblasti prevence a výchovy k rodičovství.

V diplomové práci navazuji na svůj výzkum v rámci bakalářské práce, který byl zaměřen na zmapování rodinného fungování v rodinách s více dětmi. Mým záměrem je hlouběji proniknout do této problematiky prostřednictvím širším pohledu na vícečetné rodiny, zahrnujícím i další charakteristiky a oblasti jejich rodinného fungování pomocí:

- aplikace další metodiky u původního souboru a vtělením jejích výstupů do výsledků původního souboru

- Rozšířením původního souboru (12 rodin) o nový soubor (8 rodin), kde jsem aplikovala jak původní metodiku, tak novou.

Pro větší přehlednost jsem pro účely diplomové práce výstupy obou souborů ve výsledcích sloučila a vytvořila tímto způsobem jeden výzkumný soubor, jež zahrnuje původní i nový soubor (20 rodin), se kterým ve svém výzkumu pracuji.

5.2 Výzkumné cíle a otázky

Výzkumné cíle

- popsat postupný vývoj rodinného života v rodinách s více dětmi a zachytit charakteristické znaky těchto rodin ve vztahu k rodinnému fungování
- zjistit, jaká je hodnotová orientace rodičů v rodinách s více dětmi a jejich motivace k založení vícečetné rodiny
- určit míru odolnosti vůči stresu v rodinách s více dětmi a zjistit strategie, které rodina uplatňuje při zvládnání zátěže
- prozkoumat vzájemné vztahy mezi manželi v rodinách s více dětmi
- zjistit míru celkové spokojenosti rodičů v rodinách s více dětmi a její souvislost s životním cyklem rodiny
- přinést zjištění a náměty, které budou prakticky využitelné při optimalizaci psychologických služeb rodinám s více dětmi a zkvalitňování rodinného prostředí

Z těchto cílů vyplývají následně výzkumné otázky:

1. Jaké jsou charakteristické znaky rodinného fungování v rodinách s více dětmi, a které faktory toto fungování nejvíce ovlivňují?
2. Jaká je motivace rodičů k založení vícečetné rodiny a jaká je hodnotová orientace těchto rodin?
3. Jaké jsou zdroje odolnosti v rodinách s více dětmi, které strategie rodiny používají při zvládnání náročných situací?
4. Jakou roli hraje kvalita manželského vztahu v rodinném fungování?
5. Jaká je životní spokojenost rodičů v rodinách s více dětmi a nakolik je ovlivněna životním cyklem rodiny?
6. Jaké jsou současné potřeby rodin s více dětmi, kterým směrem a jakým způsobem by bylo možné optimalizovat odborné psychologické služby a zkvalitňovat rodinné prostředí?

6 APLIKOVANÁ METODIKA

Pro diplomovou práci jsem zvolila smíšený typ výzkumu, ve kterém dochází ke kombinaci kvantitativního a kvalitativního přístupu. Jak uvádí Glaser a Straus (1967, in Hendl, 2005), nejde v tomto případě o konflikt mezi kvantitativními a kvalitativními metodami, ale naopak o vzájemné doplnění těchto metod, které umožňují rozšiřování poznatků o člověku a okolním sociálním světě. Tato volba mi umožňuje lepší náhled na výsledky měkkých kvalitativních dat získaných v terénním výzkumu a následně podpořit hlubší pochopení a interpretaci tvrdých dat kvantitativního přístupu.

- *Kvalitativní přístup* umožňuje bližší porozumění a interpretaci individuálních lidských problémů jednotlivých aktérů. Díky těsnému vztahu výzkumníka, který se nachází uvnitř situace, lze získat bohatá hloubková data, a tím dosáhnout kontextuálního porozumění, celostního obrazu o zkoumaném problému.
- *Kvantitativní přístup* podává zobecnění na základě tvrdých a spolehlivých dat, lze jím potvrdit teorie. Popisuje variabilitu proměnných a jejich vzájemného vztahu. Využívá se zde statistických metod (Hendl, 2005).
- *Smíšený výzkum* využívá komplementarity obou přístupů a umožňuje doplňovat a vzájemně vyrovnávat nevýhody, které jsou s nimi spojeny. Přínosem je i uplatnění se i vývojového hlediska, kdy jedna metoda může pomoci zdokonalit konstrukci metod v druhé vlně výzkumu (Bendová et al., 2011).

6.1 Organizace a průběh výzkumu

Organizace výzkumu byla přizpůsobena časovému rozvrhu, který při práci s rodinami zahrnoval tři hlavní fáze.

První fáze

Nejdříve jsem kontaktovala rodiny, které jsem znala osobně, a se kterými jsem si domlouvala schůzky formou osobního setkání nebo telefonicky. Současně jsem požádala své přátele o zprostředkování návštěvy u rodin s více dětmi, které patřily do okruhu jejich známých. Způsob osobního doporučení se mi velmi osvědčil, protože manželé neměli obavy z návštěvy úplně cizí osoby ve svých domácnostech, jak tomu bylo v případě dvou rodin, které jsem oslovovala bez předběžného doporučení. Výčet rodin zahrnutých do výzkumného souboru uzavírají 3 rodiny, které byly získány metodou „sněhové koule“.

Druhá fáze - návštěva v rodině probíhala většinou v ustálené podobě, kterou jsem v případě potřeby přizpůsobovala aktuální situaci. Po zdvořilostní uvítací fázi, často spojené s prohlídkou domu, jsem nejdříve přistoupila ke snímání anamnestických dat. Základní orientaci ve složení rodiny, včetně vztahů s příbuzenstvím, jsem následně získala zachycením struktury těchto vztahů pomocí metody genogramu.

Hlavní a nejdelší část návštěvy spočívala v polostrukturovaném rozhovoru, kterého se zúčastňovali někdy pouze rodiče, jindy probíhal celý či částečně v přítomnosti dětí. Poslední metodou, kterou jsem v rámci setkání zařazovala na závěr, byl Test rodinného systému (FAST). Součástí metodiky výzkumu je rovněž několik testových metod. Vzhledem k jejich vyššímu počtu (5 dotazníků) jsem nabídla rodičům, že mohou dotazníky vyplnit později a zaslat mi je poštou či e-mailem. U některých rodin jsem si dotazníky vyzvedla při druhé návštěvě, kdy jsem měla ještě možnost doplnit si potřebné informace.

Třetí fáze výzkumu patřila třídění, analýze a vyhodnocení získaných dat. Nejdříve jsem ještě v den, kdy probíhala návštěva, doplnila všechny informace, které jsem nestihla zaznamenat v průběhu setkání. Po té jsem zpracovala kvalitativní data, která jsem roztřídila a připravila k následnému vyhodnocení. V této fázi bylo důležité zachovat nestrannost, aby nedošlo k jejich zkreslení. Pomocí metody triangulace jsem porovnávala jednotlivá data a zhodnotila informace z více stran tak, aby byly výsledky co nejobjektivnější, založené na hlubším pochopení problému a odpovídaly na výzkumné otázky. Tímto způsobem byla zároveň provedena kontrola validity.

6.2 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl vytvořen na základě prostého záměrného výběru účastníků, který spočívá v posouzení, zda jsou podle stanovených kritérií pro výzkum vhodné a současně, zda jsou ochotni se ho zúčastnit. Kvalitativní výzkum je z hlediska získání reprezentativního vzorku náročný, protože předpokládá důvěru a ochotu jeho účastníků (Sobotková, 2003; Miovský, 2006).

Výzkumný soubor je složen z 20 rodin žijících na území České republiky.

Předpokladem pro jejich zařazení do výzkumu bylo splnění stanovených kritérií:

- úplná rodina se čtyřmi a více dětmi, které žijí s rodiči ve společné domácnosti
- alespoň jedno dítě je ve školním věku
- do výzkumu se nezařazují doplněné rodiny, kde jeden z rodičů je vlastní a druhý nevlastní

Výzkumný soubor v souladu s kritérii sestaven ze čtyř rodin, které jsem znala osobně, z jedenácti rodin zařazených do výzkumu na základě doporučení mých známých a tři rodiny byly následně získány pomocí metody „sněhové koule“. Poslední dvě rodiny jsem kontaktovala bez předběžného doporučení třetích osob.

Tabulka č.3 Výzkumný soubor

Celkem:		Z toho:	
Účastníci výzkumu			
• rodiny	20	rodiny se čtyřmi dětmi	17
		rodiny s pěti dětmi	3
• děti	83	dívky	45
		chlapci	38
		vlastní děti	83
		děti v pěstounské péči	1
Národnost rodičů		česká	39
		jiná	1
Bydliště -ČR	20	Jihomoravský kraj	14
		Moravskoslezský kraj	6
Průměrný věk v době výzkumu (roky + měsíce)			
• rodiče	37	muži	39,4
		ženy	34,9
• věkové rozpětí rodičů	33-53	muži	35-53
		ženy	33-45
• děti		D1 - první narozené dítě	12,8
		D2 – druhé dítě	10,4
		D3 – třetí dítě	5,4
		D4 – čtvrté dítě	3,1
		D5 – páté dítě	0,8
		těhotenství matky v době výzkumu (v pořadí 5 dítě)	2
• věkové rozpětí dětí		nejstarší dítě	22,8
		nejmladší dítě	0,3
Vzdělání rodičů			
• učňovské	6	muži	7
		ženy	2
• SŠ nebo učňovské s maturitou	21	muži	5
		ženy	13
• VŠ	13	muži	8
		ženy	5
Náboženská orientace			
• římskokatolická církev	34	muži	17
		ženy	17
• jiná	4	muži	2
		ženy	2
• bez vyznání	2	muži	1
		ženy	1

6.3 Použité výzkumné metody

Ve svém výzkumu jsem se snažila přistupovat k rodině ze systémového hlediska. Tomuto záměru jsem podřídila i volbu metod, kde jsou v rodinné diagnostice možnosti výběru stále ještě poměrně omezené.

Abych dosáhla kvalitní diagnostiky rodiny, snažila jsem se postupovat podle doporučení T. Jacoba (in Sobotková, 2003) a spojit kvalitní klinické hodnocení rodiny s pozorováním jejích behaviorálních projevů v reálné situaci s využitím sebeuposuzovacích technik.

Z klinických metod jsem do výzkumu zařadila *návštěvu v rodině*, která má nezastupitelný význam vzhledem k možnosti zkoumání rodiny v jejím přirozeném prostředí. *Polostrukturovaný rozhovor* jsem použila k získání informací o názorech, postojích, záměrech a přáních rodičů, a také o jejich zkušenostech.

Jako doplňkovou metodu, která umožňuje kombinaci kvalitativního a kvantitativního přístupu a není ve výzkumech příliš častou, jsem použila *genogram*, který mi pomohl proniknout hlouběji do rodinné anamnézy napříč více generacemi. Pokoušela jsem se zjistit, nakolik mohl počet členů v původních rodinách rodičů a prarodičů ovlivnit rozhodnutí založit rodinu s více dětmi.

Testové metody jsem volila takové, které jsou založeny na systémovém přístupu. Patří mezi ně sebeuposuzovací technika *Škála rodinného prostředí* (ŠRP, Hargašová, Kollárik, 1986) a jedna z novějších testových metod – *Test rodinného systému* (FAST). K těmto testovým metodám jsem přiřadila ještě dotazník *Family Hardiness Index* (FHI), který spadá do skupiny dotazníků měřících rezistenci vůči stresu se zaměřením na zdroje odolnosti v rodině. Kvalitu manželského vztahu a míru přizpůsobení a spokojenosti v něm, jsem se rozhodla posoudit pomocí *Testu manželského přizpůsobení*. Hodnotový systém a míru spokojenosti manželů jsem zjišťovala pomocí metod SEIQol a životní křivky spokojenosti.

6.3.1 Návštěva v rodině

Tato metoda přináší řadu údajů o tom, jak rodina žije. Návštěvník může pozorovat členy rodiny přímo v akci a sledovat ji nejen ve sféře komunikační, ale i při praktické činnosti. Scabini, Lanz, Lanz (2006) se domnívají, že interakce je nepostradatelnou součástí každého pozorování rodiny, je startovacím místem k analýze rodiny.

Nenahraditelným přínosem k vytvoření si celostního pohledu na rodinu je i to, jak rodina zachází se svým prostředím (Matoušek, 1979). Výhodou této metody je, že při ní lze aplikovat i jiné klinické či testové metody (Sobotková, 2007).

Na základě výzkumu velkých pěstounských rodin (Sobotková, 2003), byl vypracován návrh analýzy dat získaných při návštěvě v rodině, kde vystoupily do popředí čtyři roviny, ve kterých je, dle Sobotkové (2007), vhodné rodiny sledovat. Tyto roviny tvořily základ mého posuzování rodiny:

Rovina A: Regulace přístupu - hranice rodiny, její sbližování a otevřenost vůči návštěvníkovi.

Rovina B: Sociálně – psychologická atmosféra - obsahové, pocitové a dojmové aspekty, zachycující celkovou atmosféru domova.

Rovina C: Styl bydlení - ráz bytu, a to, jak se rodina prezentuje či stylizuje před návštěvníkem,

Rovina D: Hranice osobních teritorií- propustnost hranic mezi privátním územím členů rodiny.

6.3.2 Polostrukturovaný rozhovor

„Rozhovor patří mezi nejobtížnější a zároveň nejvýhodnější metody pro získávání kvalitativních dat“ (Miovský, 2006, 155). „Představuje zprostředkovaný a vysoce interaktivní proces získávání dat“ (Ferjenčík, 2000, 171). Pro svůj výzkum jsem použila polostrukturovaného interview, které dokáže řešit mnoho nevýhod jak plně strukturovaného, tak nestrukturovaného rozhovoru. Při jeho zvládnutí je třeba určitých sociálních dovedností a citlivosti a schopnosti pozorovat (jak introspektivní, tak extrospektivní pozorování (Miovský, 2006). Je důležité si uvědomit, že v rozhovoru hraje hlavní roli řeč a jakákoli verbální výpověď tedy nikdy nezachytí úplně přesně skutečnost, protože v souvislosti s kódováním a přenosem informací do systému jazyka vzniká řada deformací. Jednak na straně respondenta, a stejně tak na straně výzkumníka (Ferjenčík, 2000).

Základem každého rozhovoru jsou otázky, které zásadně ovlivňují kvalitu získaných informací. Kerlinger (1972, in Ferjenčík, 2000) uvádí sedm kritérií pro výběr otázek, kterými jsem se při sestavování rozhovoru řídila: 1. otázka musí mít vztah k výzkumnému problému, 2. typ a forma otázky musí odpovídat typu a charakteru informace, 3. otázka musí být jasná a ne dvojsmyslná, 4. otázka nemá být sugestivní, 5. otázka nemá stavět na informacích, které respondent nezná, 6. otázka musí být formulovaná tak, aby byla emocionálně přijatelná, 7. otázka nemá navádět k sociálně žádoucím odpovědím.

V rozhovoru jsem užívala otevřených otázek, abych neomezovala možnosti odpovědí. Při kladení otázek jsem využívala, s ohledem na situaci a přístup respondentů, jak přímých, tak nepřímých a projektivních otázek. Zahrnovala jsem i různé techniky kladení otázek k udržení správného průběhu interview, dle doporučení Svobody (1999).

Okruhy otázek zahrnutých do rozhovoru:

Základní obecné informace - anamnestické údaje, bydlení

Vývojové fáze rodiny- normativní a nenormativní vlivy, společensko – kulturní vlivy

Fungování rodiny - obecné názory na fungování rodiny, rodinné rituály, komunikace v rodině, zajištění a respektování soukromí jednotlivých členů rodiny, způsob trávení volného času

Způsob zvládání problémů - pozitivní a negativní oblasti rodinného života, role sociální opory v zátěžových situacích

Aspekty rodičovství - plánování rodičovství a postoje k dětem, výchova dětí, budoucnost dětí, ambice vztahující se k rodině

Hodnoty - nejdůležitější hodnoty a priority související s rodinou

Manželství - základní informace o manželství, názory na manželství, partnerský vztah

6.3.3 Genogram

„Genogram je grafickou projektivní metodou genealogického znázornění rodinného systému“ (Tóthová, 2011, 140). Tento pojem uvedl již v 60. letech 20. století v Americe Murray Bowen a někdy jej může nahrazovat výraz genealogie (Gjuričová, Kubička, 2009). Českého výrazu rodopis není běžně užíváno.

„Teoretickým základem genogramu je rodinná teorie systémů, zejména teorie, již zmíněného M. Bowena, a vývojové teorie“ (Gerson & McGoldrick, in Sawin, Harrigan, 1995, 91). Ve svých počátcích byl genogram antropologickým nástrojem, ale později začal zaznamenávat příbuznost nejen biologickou, ale i právní. Postupně procházel vývojem a od roku 1970 se začal profesionálně využívat i při práci s rodinami. V současné době je považován za klinický nástroj vhodný ke sběru a organizaci dat, hodnocení, plánování a usnadnění intervence a vyhodnocení klientových výsledků“ (Shellenberger, Shurden, & Treadwell in Sawin, Harrigan, 1995). Představuje grafické zachycení přediva příbuzenských, případně také nepříbuzenských významných vztahů (např. adoptivních) a dalších rodinných údajů. Sestavení genogramu umožňuje souběžně pracovat *se synchronní*

mapou, zobrazuje proměny rodinných událostí v horizontálních kontextech rodiny a s mapou diachronní, odhaluje opakování událostí napříč generacemi“ (Tóthová, 2011, 140)

Genogram může představovat značný přínos pro získání komplexních údajů o rodině. Diagramu lze mimo jiné využít k interpretaci a hodnocení na základě teorie rodinných systémů. V této oblasti poskytuje kvalitativní údaje o rozměrech fungování rodiny v dimenzích komunikace, vztahových vzorců a rodinné stability/ nestability (Darkenwald a Silvestri in Sawin, Harrigan, 1995, 91). Genogram tedy může být nástrojem zkoumání sociálního a ideového prostředí, poznání zvyklostí, které se předávají z generace na generaci (Gjuričová, Kubička, 2009). Umožňuje zviditelnění multigeneračních souvislostí aktuálních vzorců chování a vede k jejich chápání“ (Tóthová, 2011). Kromě toho lze tento nástroj použít ke shromažďování dalších údajů, důležitých pro komplexní posouzení rodiny (Visscher & Clore, in Sawin, Harrigan, 1995, s. 91), mezi které patří např.

- dopad stresových událostí na výsledky zdravotní péče (Beach, Nagy, Tucker & Utz in Sawin, Harrigan, 1995, 91).
- podle získaných dat lze nalézt rovněž vzorce užívání návykových látek nebo rodinné násilí (Bennet; Sproul & Gallagher in Sawin, Harrigan, 1995, 91).

Při sestavování genogramu se většinou užívá ustáleného grafického znázornění v podobě značek, které přehledně zobrazují jak pohlaví (muž – čtvereček, žena kolečko), tak vztahy mezi jednotlivými členy rodiny (různé typy čar, jejich přerušení).

Kvalitativní data se vztahují k informacím o povaze rodinných vztahů mezi generacemi, umožňující jejich porovnání s informacemi získanými prostřednictvím ostatních metod.

Kvantitativní data se týkají výskytu rodin s více dětmi v rodinné anamnéze rodičů a prarodičů. Snažila jsem se tak zjistit, zda existuje možnost, že založení vícečetné rodiny bylo ovlivněno vzorem z nukleárních rodin.

6.3.4 Škála rodinného prostředí (ŠRP)

Škála rodinného prostředí (ŠRP; Hargašová, Kollárik, 1986) je přepracovanou a adaptovanou verzí původní Family Environment Scale (FES; Moos, Moos, 1981). (Sobotková, 2007). Tento test, který zkoumá rodinu jako systém, umožňuje kvantifikovat diskrepance mezi jednotlivými členy rodiny a stanovit míru jejich vzájemné inkongruence. Jednotlivé sledované dimenze pak umožňují nahlédnout do rodinného prostředí konkrétních rodin (Hargašová, Kollárik, 1986).

Jak uvádí I. Sobotková (2003), tato metoda je, mimo poradenskou oblast, vhodná také k typologizaci a diferenciaci rodin i jako podklad kazuistik, a proto je vhodné její využití ve výzkumných studiích. ŠRP je metodou, která vypovídá o vlastním vnímání rodiny. Obsahuje 90 výroků, tvrzení, která se týkají rodinného prostředí. Úkolem probandů je rozhodnout, který z výroků pro rodinu platí a který neplatí, což je vyjádřeno v testu jako pravda nebo nepravda (Hargašová, Kollárik, 1986). Výroky jsou obsahově zaměřené na deset subškál, z nichž každá zahrnuje devět položek. Společně vytváří tři dimenze rodiny:

I. VZTAHOVÁ DIMENZE ukazuje, do jaké míry je rodina citově spojená, jak jsou její členové hrdí na vlastní rodinu, nakolik jsou ve svých citových projevech otevření, vypovídá o konfliktních interakcích a zahrnuje subškály:

1. *Soudržnost (S)*, 2. *Expresivita (E)*, 3. *Konfliktovost (K)*.

II. DIMENZE OSOBNOSTNÍHO RŮSTU měří, jak jsou uvnitř rodiny podporované určité směry zaměřené. Subškály: 4. *Nezávislost (N)*, 5. *Orientace na úspěch (OÚ)*, 6. *Intelektuálně kulturní orientace (IKO)*, 7. *Aktivní rekreační orientace (ARO)*, 8. *Morálně- světonázorová orientace (M)*

III. DIMENZE UDRŽOVÁNÍ SYSTÉMU informuje o struktuře a organizaci uvnitř rodiny a umožňuje zjistit stupeň kontroly, který vůči sobě členové rodiny projevují. Subškály:

9. *Organizace (O)*, 10. *Kontrola (KL)*

Porovnáním skóreů jednotlivých členů rodiny získáme *skór rodinné inkongruence*, Nevypovídá však o rodině jako takové. Shoda ještě neznamená harmonii.

I v disharmonické rodině mohou mít její členové na určité otázky shodný pohled.

Typologie rodin

Škála rodinného prostředí umožňuje na základě současného porovnání několika dimenzí poskytnout informace, které rozšiřují pohled na rodinu. Rodiny musí pro zařazení do určitého typu rodiny splňovat více kritérií.

A. Rodiny orientované na osobnostní růst:

1. Rodiny orientované na nezávislost, 2. Rodiny orientované na úspěch, 3. Rodiny morálně – nábožensky orientované a) strukturované morálně náboženské rodiny
b) nestrukturované morálně náboženské rodiny
4. Rodiny intelektuálně kulturně orientované

B. Rodiny orientované na vztahy

5. Rodiny orientované na vzájemnou podporu

C. Rodiny orientované na udržení rodinného systému

6. Rodiny orientované na konflikt, 7. Dezorganizované rodiny

6.3.5 Family Hardiness Index (FHI)

FHI je dvacetipoložkový dotazník, skládající se v původní verzi ze čtyř základních subškál, volně vycházejících z konceptu „hardiness“ S. Kobasové, (Sawin, Harrigan, 1995, s. 65). Patří do skupiny dotazníků, které měří rezistenci a zdroje resilience v rodině a byl vyvinut M. a H. McCubbinovými a A. Thompsonovou v roce 1986.

Koncept „rodinné hardiness“ byl vyvinut s cílem přenést individuální teorii odolnosti na rodinný kruh. Položky tu přirozeně odrážejí orientaci na postoje spíše z pozice "my" než z pohledu "já". Administrace je poměrně krátká, může být zrealizována během 5 minut. Zatím nejsou k dispozici žádné informace vztahující se k možnosti použití u dětí (Sawin, Harrigan, 1995, 65). Novější verze dotazníku byla zredukována na 3 subškály, jejichž obsah je totožný s komponenty uvedenými v individuální hardiness, ale je upraven s ohledem na použití pro rodiny. Dotazník obsahuje 20 položek, které jsou rozděleny mezi jednotlivé subškály níže uvedeným způsobem:

I. commitment – obsahuje 8 položek s maximálním možným skóre 24 bodů

II. challenge – zahrnuje 6 položek s maximálním skóre 18 bodů

III. control – má, stejně jako II subškála 6 položek a maximální skóre 18 bodů

Respondenti mají možnost v dotazníku při svých odpovědích volit mezi možnostmi odstupňovanými na škále od krajního pólu *-neplatí*, přes tvrzení *- spíše platí a spíše neplatí* až po opačný pól – *platí*, tak aby odpovědi odrážely co nejvěrněji současnou situaci v rodině. Zatím nejsou k dispozici žádné normy, které by bylo možné použít při vyhodnocování této metody. Lze však provést srovnání s výsledky diplomových prací, v nichž byl tento dotazník použit a s výsledky výzkumu v pěstounských rodinách, který zahrnoval i posuzování jejich resilience (Sobotková, 2003).

6.3.6 Test rodinného systému (FAST)

Test rodinného systému (FAST) vychází ze strukturální teorie rodinných systémů. Jeho cílem je především popsat psychosociální aspekty rodiny na základě analýzy rodinných procesů a vztahů. Umožňuje získat představu o tom, jak členové rodiny vnímají kohezi a hierarchii v rodině. Právě tyto dimenze určitou měrou ovlivňují rodinné vztahy. Na základě pozorování a vyhodnocení testu jsou k dispozici také cenné informace vzájemné interakci členů rodiny (Gehring, 2005; Sobotková, 2007). Mezi výhody testu patří, mimo

jeho efektivnost, také rychlost a možnost administrace u dětí již od šesti let. FAST je řazen mezi kulturně nezávislé testy, což rozšiřuje jeho možnosti využití.

Test rodinného systému se řadí mezi figurální testy. Respondenti při něm na šachovnici, rozdělené na 81 čtverců, o rozměrech 9 x 9 čtverců, rozmisťují figurky, které představují jednotlivé členy rodiny. Pro zobrazení rodinných situací mohou účastníci testování využít mužských a ženských figurek s naznačeným obličejem (oči a ústa) v přírodním (dřevěném) provedení nebo figurek barevných. Použití barevných figurek je jedním z hledisek při kvalitativním vyhodnocení. Rozmístění figurek na šachovnici, v závislosti na jejich pozicích, vypovídá mnohé o rodinné kohezi a vztazích. K dispozici jsou rovněž válcové podstavce různých velikostí, které jsou důležitým vodítkem pro poznání hierarchických vztahů v rodině.

Test rodinného systému lze využít jako individuální test a lze jej rovněž administrovat skupinově. Tohoto způsobu je vhodné využít, chceme-li provést diagnostiku rodiny v užším slova smyslu.

Možnosti testu a způsoby jeho vyhodnocení (Gehring, 2005; Sobotková, 2007):

V rámci **kvantitativního hodnocení testu** můžeme získat představu o jednotlivých dimenzích určených tradičně k hodnocení rodinných systémů, které mohou být měřeny současně, a které jsou zároveň nezávislé.

Kohezi (soudržnost rodin jako celku) definovanou jako emocionální vztahy mezi členy rodiny (Bowen, 1960; Stierlin, 1974 in Gehring, 2005) zjistíme na základě rozestavení figurek na šachovnici. Nejvyšší míru koheze vykazují figurky na přímo sousedících čtvercích.

Hierarchii v rodině, vztahující se v např. k autoritě, dominanci, síle vlivu jednoho člena rodiny nad druhým (Madanes, 1981; Oliveri, Reiss, 1984, in Gehring, 2005) lze odvodit podle vyvýšení figurek po umístění podstavců různé výšky. Dimenze je skórována jako nízká, střední či vysoká. Hierarchii můžeme posuzovat v rámci celé rodiny nebo v rodičovských a sourozeneckých subsystémech.

Flexibilitu čili pružnost rodinné struktury určujeme na základě rozdílu mezi znázorněními typické, konfliktní a ideální situace (ve dvojicích typická/ ideální nebo typická/ konfliktní situace).

Generační hranice hodnotíme, vyskytne-li se v zobrazení mezigenerační koalice či převrácená hierarchie (figurka dítěte je vyšší než figurka rodiče). Dále můžeme určit *Typ rodinné struktury*, který bývá vyvážený, labilně vyvážený či nevyvážený. Stanovuje se na základě kombinace dimenzí koheze a hierarchie.

Kvalitativní hodnocení zahrnuje *chování při testu, interakce* (hodnocení interakčních vzorců během administrace) a *následný rozhovor* (vysvětlení subjektivního významu).

6.3.7 SEIQol

Metoda SEIQol- Systém individuálního hodnocení kvality života je způsob, který neklade předem kritéria stanovujíc, „co je správné, dobré či vyhovující“. Vychází z osobních představ člověka o tom, co považuje za důležité. Pojetí kvality života je zde individuální. SEIQol lze rozdělit na dvě části, které zachycují měření kvality života na základě vlastního systému hodnot a měření životní spokojenosti pomocí vyznačení křížku na přímce. Základními daty jsou výpovědi dané osoby. Kvalita života je definována dotazovanou osobou a je jí samou hodnocena. Toto pojetí je závislé na vlastním systému hodnot a ten je při měření kvality života plně respektován (Křivohlavý, 2002b).

Metoda se snaží v rozhovoru s určitou osobou zjistit aspekty života, které jsou pro daného člověka kriticky závažné. Zjišťuje se i důležitost konkrétní oblasti kvality života v momentální situaci. Daná osoba má nejprve uvést pět životních cílů (podnětů k životu). U každého životního cíle je následně třeba vyznačit, jak moc se dotazovanému daří tohoto cíle dosáhnout. Toto uspokojení se vyjadřuje v procentech (číslem od nuly do sta). Pro vyjádření důležitosti daného cíle v rámci všech vyznačených životních cílů, je potřeba rozdělit pomyslný koláč těchto cílů na tak velké díly (v procentech), aby jejich výsledný součet dával dohromady 100%. Poslední krok zahrnuje vyznačení křížku na čáře, která je určitým druhem „teploměru životní spokojenosti“ v rozsahu – *je to tak špatné, jak jen to je možné až po* – *je to tak dobré, jak jen to dobré může být* (Křivohlavý, 2001).

6.3.8 Test manželského přizpůsobení

15 položek tohoto testu zachycuje, jak muž a žena percipují a hodnotí své manželství. Jednotlivé položky mají různé varianty.

V úvodu mají manželé *vyznačit na škále* celkový stupeň štěstí svého současného manželství. Střední bod přitom představuje stupeň štěstí, který je typický pro většinu manželství. Druhou část testu tvoří *tabulka*, která označuje přibližný rozsah shody nebo neshody s manželem (manželkou) v jednotlivých oblastech (vždy shoda, téměř vždy shoda, občas neshoda, často neshoda, téměř vždy neshoda, vždy neshoda). Manželé zachycují křížkem na šestibodové stupnici tvrzení, které odpovídá situaci v manželství týkající se např. nakládání s rodinnými financemi, rekreace, projevování náklonnosti (lásky) životní filozofie a názorů na správné či nesprávné chování. Ve třetí části jde o volbu mezi několika možnostmi, např.: „Důvěřujete svému manželovi (své manželce)?“ téměř nikdy, zřídka, ve

většinou věcí, ve všem). Otázky jsou zaměřeny na trávení volného času, činnosti mimo domov, spokojenost s volbou partnera apod.

Skóre může dosahovat hodnot v rozsahu od 2 do 158. Manželství nad 100 lze považovat za spokojená, pod 100 za nespokojená (Kratochvíl, 2006).

6.3.9 Životní křivka spokojenosti

Životní křivka spokojenosti je převzata z dotazníku F. Knoblocha. Jeho součástí je skupinové schéma, které se používá v integrované psychoterapii manželů Knoblochových k získání informací o osobnosti pacienta v psychoterapii. Graf životní křivky si klade za cíl zachytit průběh nálady v celém životě, rok od roku (Knobloch, Knoblochová, 1999). Dotazovaná osoba zachycuje svoji životní spokojenost na šestibodové škále od 0 = úplně spokojený, optimistický, až po 5 = mimořádně nespokojený, depresivní, beznadějný.

V původní podobě křivka zobrazuje nejen životní spokojenost jedince, ale i neurotické příznaky pacienta v průběhu jeho celého života. Pro účely této studie byla křivka upravena s ohledem na stanovené výzkumné cíle. Došlo k vypuštění části zachycující neurotické příznaky a naopak byla doplněna o prostor k zaznamenání bližšího popisu událostí, které měly v určitém roce vliv na výkyv nálady, či významně ovlivnily spokojenost dotazovaného. Pro větší přehlednost byla křivka životní spokojenosti doplněna také o řádek zachycující rok, ve kterém došlo u dotazované osoby ke sňatku a o políčka určená k vyznačení roku, kdy se narodily jednotlivé děti. Díky těmto úpravám je následně možné porovnat životní spokojenost manželů před a po vstupu do manželství a sledovat její vývoj v závislosti na postupném rozšiřování rodiny o další členy.

6.4 Analýza a interpretace dat

Analýza a interpretace dat probíhala jednotným způsobem a zahrnovala obsahovou analýzu kvalitativních dat, vyhodnocení kvantitativních dat z testu FAST, dotazníků ŠRP a FHI, SEIQol, TMP, triangulaci metod a zodpovězení a interpretace výzkumných otázek.

Nejdříve jsem vyhodnocovala kvalitativní data získaná pomocí návštěvy v rodině, polostrukturovaného rozhovoru, genogramu a kvalitativního hodnocení Testu rodinného systému (FAST). Hlavní metodou kvalitativní části byl polostrukturovaný rozhovor. Vyhodnocovala jsem jej pomocí obsahové analýzy. Nejdříve jsem ihned po návštěvě

provedla transkripci rozhovoru ze svých záznamů a doplnila ji o poznámky, které jsem si zapamatovala a nestihla je zaznamenat přímo na místě.

Samotnou obsahovou analýzu lze kombinovat i s jinými metodami získávání a analýzy dat (Miovský, 2006). Prostřednictvím *metody vytváření trsů* jsem si všímala tematických a časových překryvů. Ve sdělení rodičů jsem mezi odpověďmi na více otázek vyhledávala pasáže, které se vztahovaly k jednomu tématu. Zachycovala jsem si i události odehrávajících se ve stejném čase. Při provádění manifestní obsahové analýzy jsem zařazovala výroky do předem stanovených a také do nově vznikajících kategorií. Mimo to, jsem se pokoušela hlouběji porozumět jednotlivým výpovědím a nalézt možné skryté významy. *Metoda prostého výčtu*, která v sobě zahrnuje nejen vlastnost daného jevu, ale i jeho četnost výskytu (Miovský, 2006), mi umožnila objevit převládající tendence u jednotlivých témat a doplnit celkovou představu o sledovaném jevu. Zejména během návštěvy v rodině jsem využila *metody kontrastů a srovnání* k odlišení rozdílů mezi jednotlivými rodinami ve vztahu k následnému zařazení do pásem funkčnosti. Výše uvedené metody jsem využila i při analýze kvalitativních dat získaných během administrace Testu rodinného systému (FAST), genogramu, SEIQol a křivky životní spokojenosti.

Dále následovalo vyhodnocení dotazníků, po kterém jsem porovnávala výsledky kvalitativních i kvantitativních metod v rámci jednotlivých rodin a následně celého výzkumného souboru.

Kvantitativní část výzkumu, složená z dotazníků, mi vzhledem k velikosti souboru sice neumožnila udělat závěry na základě statistiky, ale mimo získání komplexnějšího obrazu o výzkumném problému, mi napomáhala velkou měrou k provedení kvalitnější kontroly validity, týkající se mých závěrů, vycházejících z analýzy a interpretace dat, pomocí *triangulace metod kontroly validity*.

7 VÝSLEDKY PRÁCE

7.1 Rozdělení rodin podle pásem funkčnosti

Již během výběru výzkumného souboru jsem se zaměřovala na kontaktování rodin, u nichž jsem předpokládala optimální rodinné fungování. Přestože žádná z rodin nevykazovala výrazné patologické jevy v rodinném prostředí, přece jen jsem se, v zájmu jemnější diferenciaci a přesnější interpretace výsledků, rozhodla jednotlivé rodiny zařadit do tří pásem funkčnosti. To umožnilo, po vyhodnocení získaných dat, i objektivnější srovnání výsledků spojené s vytvořením závěrů.

Pro zařazení rodin do jednotlivých pásem funkčnosti jsem použila členění a kritéria, vytvořená I. Sobotkovou (2003) na základě výzkumu pěstounských rodin, které se svými charakteristikami velmi podobají výzkumnému souboru rodin s více dětmi.

Rodiny jsem pojmenovala dle abecedy a zařazovala podle níže uvedeného postupu:

1. fáze byla založena na **analýze kvalitativních dat** získaných během návštěvy v rodině a jejich ohodnocením na desetibodové škále, **pozorování interakcí** mezi manželi, případně i dětmi během polostrukturovaného rozhovoru, snímání genogramu a **kvalitativním posouzením průběhu administrace** Testu rodinného systému (FAST).

2. fáze byla zaměřena na **porovnání kvalitativních dat s výsledky dotazníkových metod** ŠRP, FHI, FAST (kvantitativních dat).

3. fáze měla za cíl **zařazení rodin do pásem funkčnosti** po přihlédnutí k výsledkům metod SEIQol, TMP a životní křivky spokojenosti, kdy v případě jakýchkoli nejasností či pochybností, byla zpětně dohledána data a ověřena konkrétní fakta tak, aby nedošlo k přehlédnutí důležitých informací, které mohly izolovaně uniknout pozornosti.

Tabulka č. 4 Rozložení rodin podle pásem funkčnosti

	Rodiny	Celkový počet rodin
Optimálně fungující rodiny	A, B, D, E, F, H, J, L, M, N,P, R, S, T,	14
Průměrné rodiny	G, I, O, U	4
Problémové rodiny	C, K	2

7.2 Návštěva v rodině

Sledování rodiny v jednotlivých rovinách:

Návštěvy ve všech rodinách proběhly ve velmi přátelském duchu a s ochotou spolupracovat ze strany obou rodičů. Přesto se průběh návštěvy v jednotlivých rovinách mírně lišil, což následně korespondovalo i s rozložením rodin do pásem funkčnosti.

Regulace přístupu

V rodinách, které jsem navštívila, mě velmi překvapilo, že po překonání prvotního ostychu, bližším seznámení s účelem výzkumu, a zejména po navázání kontaktu s dětmi, ke mně byli rodiče otevření a upřímně hovořili i o citlivějších otázkách rodinného soužití.

Společné znaky pro rodiny zařazené do jednotlivých pásem funkčnosti:

- *Optimálně fungující rodiny* - přátelský přístup, ochota hovořit nejen o kladných, ale i problémových oblastech rodinného života, snaha objektivně hodnotit bez přikrášlování svých vlastností i vlastností ostatních členů rodiny za jejich přítomnosti, (bez obav, co tomu druhí řeknou), časté používání humoru.
- *Průměrné rodiny a problémové rodiny* - přátelský, ale více odměřený „opatrný“ přístup, snaha stavět se do „lepšího světla“, ve dvou rodinách odmítnutí prosby dětí, aby mi mohly ukázat své pokojíčky).

Sociálně – psychologická atmosféra

Při návštěvách obecně panovala velmi dobrá atmosféra, která nebyla narušována žádnými většími konflikty či nečekanými situacemi.

- *Optimálně fungující rodiny*- pozitivně laděná atmosféra, spontánní projevy všech členů rodiny, stejný prostor pro všechny členy rodiny ke všem otázkám v rozhovoru, děti se průběžně na rodiče obracely se svými dotazy, tulily se k nim, starší děti si rodiče u některých odpovědích s mírným humorem „dobíraly“.
- *Průměrné rodiny a problémové rodiny*

Děti: projevy dětí se většinou výrazně nelišily od dětí z optimálně fungujících rodin, někdy byly pouze uzavřenější, kontrolovaly reakce rodičů na své chování.

Rodiče: v některých chvílích mírné napětí (narazilo-li se v rozhovoru na citlivější téma), snaha regulovat či dokreslovat v pozitivním i negativním smyslu výpověď druhého partnera či dětí (uvádění věcí „na pravou míru“) ze strany jednoho rodičů, nevyjadřování se k některým položeným otázkám, nonverbální projevy nesouhlasu s partnerem, rezignace

či pasivita při jiném názoru mezi manželi, sdělování informací „ bokem“, byt' v dobrém, během krátkodobé nepřítomnosti jednoho z rodičů při rozhovoru.

Styl bydlení

Rodiny s více dětmi mají větší prostorové nároky. Všechny rodiny, které jsem navštívila, žily v rodinných domcích, pět z nich společně s prarodiči, kde rodina měla pro sebe oddělené patro. Dvě rodiny bydlely ve větším městě, čtyři rodiny v menším městě a čtrnáct rodin na vesnici.

Charakter bydlení a vnitřního uspořádání odpovídal potřebám vícečetné rodiny, i když s ohledem na její ekonomickou situaci. Někdy se jednalo o novostavby, jindy o zrekonstruované domy, či domy, ve kterých právě probíhala rekonstrukce, a to jak rodiče s humorem poznamenali, nekonečná, protože potřeby rodiny se s časem vyvíjí a mění, je třeba tedy prostory upravovat neustále. Domácnosti byly čisté, útulné a vkusně vybavené, často doplněné vlastnoruční výzdobou, a to nejen od dětí, ale i od rodičů. Až na výjimky bylo uklizeno „tak akorát“, ve společných prostorách měly své místo hračky pro děti, společenské hry, v knihovnách dětské knihy a alba s rodinnými fotografiemi.

- *Optimálně fungující rodiny* - účelně zařízené prostory upravené potřebám všech členů rodiny, včetně dětí, místnosti doplněné výzdobou pocházející od dětí, uklizeno, ale ne přehnaně (pracovní nepořádek v kuchyni, v místech, kde si děti hrají)
- *Průměrné a problémové rodiny*- přehnaně uklizeno, ve dvou rodinách méně výzdoby od dětí, spíše stylizováno podle představ rodičů. V jedné rodině nebylo možno spatřit žádné hračky, a to ani v nových dětských pokojíčkách, což působilo až chladným dojmem.

Hranice osobních teritorií

Domy, ve kterých rodiny bydlely, byly většinou velmi prostorné (6-7 místností), i když ne všechny byly v době mé návštěvy, většinou z důvodu probíhající rekonstrukce, používané. Osm rodin bydlelo, dalo by se říct, v nadstandardních podmínkách, v nových a velmi moderně vybavených domech. Pouze čtyři rodiny žily ve stísněnějších prostorách, ale probíhala u nich v době mé návštěvy rekonstrukce, se záměrem rozšířit a vylepšit současný stav. Kromě jedné rodiny, kde děti sdílely s rodiči společnou místnost na spánek, měly všechny děti vlastní pokojíky, většinou po dvou dětech, rozdělené nejčastěji buď podle věku, nebo pohlaví dětí. V některých rodinách dokonce probíhala průběžná proměna v rozmístění dětí, dle aktuálních vztahů mezi nimi. Jinde zase, přestože děti měly možnost

spát každý ve svém vlastním pokoji, zvolily variantu společné místnosti pro spánek a další využívaly raději jako herny a místa k učení.

V rodinách, kde manželé bydleli společně s prarodiči, bylo ve všech případech oddělené hospodaření a nezdálo se, že by toto soužití narušovalo chod rodiny, spíše naopak. Jasně vymezení hranic se ukázalo i při administraci testu FAST, kde rodiče ani děti nezahrnuly prarodiče k osobám, patřícím do jejich základní rodiny.

- *optimálně fungující rodiny* - soukromé zóny jednotlivých členů rodiny jsou zřetelně vymezeny, přestože má každý člen rodiny „své místo“ k odpočinku, je na základě daných pravidel přístupné všem;
- *průměrné a problémové rodiny* - v „problémových“ rodinách mají otcové tendenci stahovat se do své „zóny klidu“, kam mají děti zpravidla omezený přístup.

7.3 Polostrukturovaný rozhovor

1. Průběh rozhovorů byl u všech rodin podobný, přece jen se však v rámci jednotlivých rodin objevily drobné rozdíly v souvislosti s jejich zařazením do pásem funkčnosti.

Optimálně fungující rodiny

- všichni členové rodiny se chovali uvolněně, během rozhovoru byl dán prostor všem, bez ohledu na to, jestli se jedná o rodiče či děti, a bez ohledu na jejich stáří;
- rodiče i děti se vzájemně doplňovali, pokud si skočili do řeči, a byli na to ostatními upozorněni, tak vyčkali, nebo myšlenku dokončili s omluvou, že by zapomněli, co chtěli říci;
- děti se během rozhovoru k rodičům tulily, střídaly se v jejich blízkosti;
- členové rodiny si vyjadřovali verbálními i neverbálními projevy svoji náklonnost
- rodiče před dětmi hovořili otevřeně i o vztazích mezi sebou a některých choulostivějších otázkách takovou formou, která byla dětem srozumitelná, pokud děti něčemu nerozuměly, nebo pro ně byla některá informace nová, nebály se na ni zeptat a dostaly zpět odpověď;
- děti se nebály rodičům oponovat (přiměřenou formou) a rodiče se potom společně s nimi snažili nalézt takovou odpověď, aby se na ní shodli všichni;
- rodiče záměrně nechávali na některé otázky nejdříve odpovědět děti, bylo vidět, že je samotné zajímá, co si děti myslí, brali situaci jako příležitost lépe je poznat;
- neodmyslitelnou součástí rozhovoru byl humor a dobrá nálada;

Průměrné a problémové rodiny

Průměrné rodiny i problémové se od optimálně fungujících příliš nelišily. Přesto se v průběhu rozhovoru objevovaly u některých z nich drobné odlišnosti:

- manželé přistupovali k rozhovoru s většími obavami, byla u nich patrnější nejistota v tom, v jakém světle se „ukážou“;
- rodiče úzkostlivěji sledovali projevy svých dětí, korigovali jejich odpovědi, měli tendenci občas jim „napovídat“, připomínat, na co zapomněly;
- manželé se do rozhovoru zapojovali více nerovnoměrně. U některých se projevovala tendence uvádět věci vyřčené partnerem „na pravou míru“;
- pokud spolu manželé nesouhlasili, projevilo se to spíše neverbálními projevy než otevřenou diskusí o rozdílném názoru (partner raději „polkl“ to co chtěl říci);
- v některých chvílích nastalo mírné napětí, zejména jednalo-li se o otázky, na které měli manželé, případně i děti jiný názor;

2. Vyhodnocení jednotlivých okruhů rozhovoru (citace odpovědí rodičů viz příloha č.3.)

Zaměstnání rodičů

Muži byli v době výzkumu všichni zaměstnaní, a to v nejrůznějších profesích. Většina uváděla, že jsou v zaměstnání spokojeni, berou ji jako svůj přínos pro rodinu, jen zabírá více času, než by si přáli. Nejvíce je zatěžuje dojíždění a práce na směny. Práce pro ně představuje spíše než osobní uspokojení zdroj financí a upřednostňují čas strávený s rodinou, která stojí na prvním místě. Pouze jeden otec (z rodiny problémové) bere práci jako svoji jedinou povinnost vůči rodině, a ostatní nechává na manželce.

Ženy byly většinou (celkem 13 žen) v době výzkumu na rodičovské dovolené, jedna pečovala o osobu blízkou. Některé z nich sice již cítily po delším pobytu doma s dětmi potřebu změny, ale i tak považovaly svoji přítomnost v blízkosti dětí za potřebnější a svoji roli ženy v domácnosti přijímaly jako samozřejmou. 6 žen již po RD pracovalo v různých profesích. I přes to, že pracující matky udávaly vyšší zátěž, která je na ně díky kombinaci práce a péče o rodinu kladena, byly ve svém zaměstnání spokojeny. Zajímavé bylo zjištění, že polovina žen má vzdělání či pracuje v pomáhajících profesích.

Hodnotová orientace, duchovní (víra), angažovanost ve veřejném životě

Celkový výzkumný soubor je tvořen z dvaceti rodin, z nichž devatenáct je věřících. 17 párů je římskokatolického vyznání a jeden pár se hlásí k Církvi Ježíše Krista Svätých posledních dnů. Rozdílná víra mezi manželi se vyskytla pouze v jedné rodině. Žena

vyznává pohanskou keltskou víru a manžel nevztahuje svoji víru k žádné konkrétní církvi. Jedna rodina je sice věřící, ale nepraktikující a pouze jedna je zcela nevěřící.

Víra dává životu těchto rodin jasný směr i díky pravidlům, která rodině vyhovují a usnadňují některá rozhodnutí. Např. při rozhovoru s jednou z matek při úvaze nad tím, zda ještě plánují další děti, zněla odpověď: „Nejdříve jsem chtěla mít více než 4 děti, ale teď bych už ráda začala opět pracovat. To je aktuální problém, který teď řeším. Důležité je ale poznat, co Bůh chce. Čekám na to, až mi ukáže cestu“. Z dalších výpovědí rodičů bych ráda uvedla pro ilustraci i další: „Nebýt Boha, asi bych se už rozvedla“, „Člověk to prostě neřeší... Je to, jak to je, jak to má být...“

Angažovanost ve veřejném životě

Ve veřejném životě se angažuje celkem 6 rodin. Šest rodičů (pět žen a jeden muž) vede kroužky pro děti (většinou v rámci mateřského centra, stacionáře nebo klubu konkrétní církve). Jeden z mužů se angažuje v občanském sdružení se zaměřením na volný čas obyvatel vesnice a jeden je členem zastupitelstva obce. Práci v hospici se hodlají věnovat manželé, kteří si prošli zkušeností dlouhodobé péče o nemocného člena širší rodiny.

Bydlení

V době výzkumu žily všechny rodiny v rodinných domcích, z toho 5 společně s prarodiči a v šesti rodinách probíhala na domech rekonstrukce. 7 rodin bydlelo ihned po svatbě samostatně, i když nejdříve v podnájmech. 7 rodin bydlelo nejdříve s prarodiči nebo jinými příbuznými, ale nyní už samostatně. 2 rodiny naopak bydlely nejdříve samostatně a nyní obývají RD společně s prarodiči, 3 rodiny bydlí od začátku s prarodiči. 1 rodina prošla postupně jak bydlením v podnájmech a služebních bytech, tak bydlením s prarodiči a v současnosti žijí samostatně.

Finanční situace

Se svou finanční situací byli rodiče v době výzkumu zpravidla spokojeni. Většina rodin se nacházela v situaci, kdy již měla „to nejhorší za sebou“. Někteří konečně dokončili stavbu či rekonstrukci domu, některým se ulevilo po nástupu ženy do práce. Zejména u podnikatelů došlo po období „krize“ ke zlepšení situace. Ve třech případech by rodiče ještě rádi vylepšili svoji současnou situaci v oblasti bydlení, dopravy (vícemístné auto) či zdravotní pomůcky pro děti (obuv apod.), ale nikde nepovažovali tento stav za „kritický“.

Vzpomínky rodičů na dětství – původní rodiny

Dle výpovědi manželů, lze soudit, že všichni rodiče měli v podstatě hezké dětství, s dobrým rodinným zázemím. Ve dvou případech měl některý z partnerů zkušenost s rozvodem v původní rodině. Jedna z matek si posteskla nad svou pozicí v rodině- co by

nejmladšího dítěte, na které již nezbývalo moc času (pocházela rovněž z vícečetné rodiny). Druhá si vzpomíná na negativní oblast rodinného života vztahující se k přehnanému významu práce, kolem které se točil celý rodinný život, protože práce vždy byla na prvním místě. Tři muži nebyli se vztahy ve svých původních rodinách úplně spokojeni. Jeden nevycházel příliš dobře s některými sourozenci, druhý označil své vztahy v rodině v porovnání s manželčinými za horší a třetí shrnul své pocity pod slovní spojení: „jakž-takž“. Pozitivně bylo hodnoceno při vzpomínkách na původní rodiny zejména prostředí naplněné láskou a vedení ze strany rodičů k rodinným hodnotám, skromnosti, samostatnosti a odpovědnosti za sebe sama.

Okolnosti seznámení, délka známosti a okolnosti sňatku

Manželé vzpomínali na okolnosti seznámení rádi a nejčastěji uváděli jako místo seznámení náboženské společnosti sdružující římskokatolické věřící či akce pořádané pro mládež s tímto vyznáním. Čtyři manželství vznikla díky seznámení v práci a dvě na plese. Dva páry se znaly již z dřívější doby, v jednom případě to byli bývalí spolužáci. Jedno manželství bylo uzavřeno po známosti, která začala na svatbě jejich sourozenců (vdávala se ženina sestra a mužův bratr). Jeden pár se seznámil prostřednictvím svých společných přátel. Délka známosti mezi manželi se před sňatkem pohybovala nejčastěji od jednoho do čtyř let. Pouze v jedné rodině to bylo období kratší než 1 rok (10 měsíců), kdy sňatek uspíšilo těhotenství ženy (viz příloha č. 4). Sňatek byl ve všech rodinách církevní, pouze ve dvou případech proběhl na radnici. Jedni manželé uskutečnili svatbu jak v kostele, tak na MěÚ.

Pořadí manželství

Všechny ženy vstupovaly do manželství poprvé. U mužů již byla situace jiná, u dvou z nich se jednalo o druhé manželství. Jeden z nich má již syna z prvního manželství, se kterým se pravidelně stýká díky výborným vztahům s bývalou manželkou, se kterou si udrželi přátelský vztah. Zúčastnila se i se svým novým partnerem jeho svatby.

Vývojové fáze rodiny

Normativní vlivy

Doba po uzavření sňatku byla sice provázena běžnými konflikty, ale probíhalo u většiny párů bez větších problémů, ale manželé na první roky soužití vzpomínají v porovnání s dalšími roky poněkud hůře. Manželé se podíleli na rozhodování zpravidla rovným dílem, ve dvou rodinách měl převažující roli manžel a v jedné prarodiče.

Vzájemné přizpůsobování bylo provázeno většími potížemi pouze ve dvou rodinách. U první byly důvodem rozdíly pramenící z odlišností mezi způsobem života v původních rodinách. V druhé, bilingvní rodině, bylo třeba sladit životní styly různých zemí. Ve většině rodin, které zpočátku žily s prarodiči, byla situace ztížena společným soužitím, v jednom případě byly problémy násobeny i stísněnějšími prostory a nároky vzniklými kombinací péče o malé děti a dokončováním svépomocné stavby vlastního bydlení.

Těhotenství, narození prvního a dalších dětí

Těhotenství:

- tři ženy těhotenství špatně snášely nebo měly nějaké zdravotní potíže;
- dvě ženy nemohly delší dobu otěhotnět, proto se na první dítě velmi těšily, těhotenství pro ně znamenalo velmi šťastné období, spojené s očekáváním.

První dítě:

- s příchodem prvního potomka partneři shodně uvádějí největší zátěž, sžívají se s novým členem rodiny, vypořádávají se s novou situací, která je provázena mnoha změnami jak v organizaci v rodině, tak s přijetím rodičovských rolí
- matky udávají vyčerpání a únavu spojenou s péčí o malé dítě, zejména v šestinedělí;
- jedna z žen přiznává, že ještě nebyla na rodičovství zralá, stejně jako její manžel, který se ale navíc chodil večer bavit za kamarády a péči přenechal na ni
- pouze jedna z žen pociťuje opačnou tendenci v intenzitě zátěže, která se zvyšuje úměrně s přibývajícím počtem dětí
- převážná většina otců se připojuje k názoru matek, ale potvrzují, že jich se tolik nárůst zátěže a změny nedotkly, protože pravidelně odcházeli do zaměstnání
- jeden otec se při narození prvního dítěte cítil nepotřebný a bezradný, rád by manželce pomohl, ale nevěděl jak (u dalších dětí pak již situace byla lepší...)

Druhé dítě

- s druhým dítětem je situace stále ještě obtížnější, je třeba vytvořit si určitý řád

Třetí dítě:

- pro samotné rodiče bývá překvapením, že s narozením třetího dítěte již nedochází k větším změnám, nový člen rodiny se již zařadí do stávajícího systému rodin
- dvě matky spojují toto období s větší zátěží či nespokojeností, zaviněnou stereotypem

Čtvrté dítě

- starší sourozenci začínají pomáhat s péčí o nejmladší děti, rodiče těží více radosti z rodinného soužití, které bývá klidnější

Páté dítě

- jedná se o tři rodiny, které v době výzkumu měly páté děti ve velmi útlém věku, což bylo přechodně opět spojeno s větší zátěží, která ale nebyla pocíťována nijak výrazně
- jeden z otců ale toto období začíná vnímat jako více „náročné a uhoněné“, děti je třeba vodit do školky, školy a do kroužků, což klade větší nároky na organizaci času,

Nástup dětí do školky, školy

- pokud rodiče udávali nějaké potíže s nástupem do školky či školy, bylo to spojeno převážně se staršími dětmi, kde stejně, jako při postupným narozením jednotlivých dětí rodiče získávali postupně zkušenosti a zaváděli do rodiny nový řád
- mladší děti snášely zpravidla změnu prostředí lépe již proto, že měly větší zkušenosti v kontaktu se staršími dětmi a často navštěvovaly třídy se svými sourozenci,
- pozitivum vidí rodiče v motivaci mladších dětí k učení, která je podporována snahou „dohnat“ starší sourozence
- pokud se objevily nějaké větší potíže, týkalo se to dětí, které měly ADHD či poruchy učení, ale i v těchto případech, si až na výjimky rodiče se zvýšenými nároky poradili a hodnotili spolupráci se školou kladně
- jedna matka si postěžovala, že adaptační potíže dětí, které měly děti přechodně, při začátku docházky do školky, spojovala učitelka s počtem dětí v rodině a označila je za „opožděné“, což se nepotvrdilo
- v jedné rodině s dětmi se smyslovými vadami si rodiče postesklí nad stále rigidním přístupem a obavami učitelů k integraci takto postižených dětí do běžného kolektivu, jejich snahou umísťovat je do speciálních škol.
- dohled nad dětmi spojený s přípravou do školy zabezpečují převážně matky, ale v některých rodinách se zapojují i otcové, kteří pomáhají v některých oblastech, kde si matky „neví rady“ (matematika, cizí jazyky apod.)
- v jedné z rodin si manželé pomoc s přípravou do školy po týdnu střídají

Manželské krize

- 13 rodin si není vědomo nějaké větší manželské krize, drobnější neshody považují za běžnou součást rodinného soužití, s úsměvem konstatují, že na ně není čas
- u jedné z žen se objevují období, při kterých ve zvětšené míře pocíťuje nedostatek těsnějšího vztahu s manželem, chybí jí společně trávený čas bez dětí, cítí se „nedomazlená“. Pocíťuje, že jí uniká kariéra. Tuto situaci řeší aktivitami v rodinném centru, jehož je spoluzakladatelkou a zvyšováním kvalifikace dálkovým studiem

- v jedné rodině nemohla žena otěhotnět, žena brala za tuto situaci odpovědnost na sebe a chtěla se s mužem kvůli tomu dokonce rozejít. K druhé krizi došlo u této rodiny v době čtvrtého rizikového těhotenství, kdy partner měl problém dítě přijmout. Po porodu se vše urovnalo a dcera „jako by něco tušila“ má s otcem o to vřelejší vztah....
- u dalších pěti rodin byla krize způsobena spíše životními událostmi, které se vztahovaly k onemocnění v rodině, či k problémům s finančním zabezpečením rodiny

Nenormativní vlivy

Vážná onemocnění dětí se vyskytla v pěti rodinách, se kterými bylo nutno se vyrovnat, což nebylo vždy lehké. Stav se ve všech případech stabilizoval, některé děti však mají nadále jisté potíže či zdravotní omezení.

V šesti rodinách má jedno, nebo více dětí *ADHD* či *poruchu učení*. Ve čtyřech rodinách došlo v průběhu manželství k *vážnému onemocnění jednoho z rodičů*.

Úmrtí v rodině potkalo dvě rodiny, které pečovaly o umírajícího příbuzného. Jednu z rodin tato zkušenost přivedla k myšlence věnovat se práci v hospici. Situaci však rodiny nehodnotí pouze negativně, přinesla jim i jejich dětem možnost hlubšího pochopení života i s jeho odvrácenou stranou. Dvě rodiny zasáhlo úmrtí některého z členů širší rodiny. Rodinám v těchto chvílích pomáhá především jejich víra. Velmi smutná událost potkala jednu z rodin: Jejich druhé dítě záhy po narození zemřelo. Tuto zkušenost, ač ji rodiče označili za velmi těžkou, nepovažují za „škaredou“. Od této chvíle si více váží každého nového života, který přivedou na svět.

Společensko –kulturní vlivy

Rodiny dochází ve svých hodnoceních, týkajících se podpory státu ke shodnému názoru, že je nijak v jejich plánech neovlivnila, a to jak v pozitivním, tak negativním smyslu. Rodiče by sice uvítali větší pomoc státu, zejména ohledně příspěvků na děti nebo alespoň úlevy při platbách dopravy, zájmových a rekreačních činností, ale zároveň přebírají za svoje rozhodnutí mít více dětí plnou odpovědnost a žádné zvláštní výhody neočekávají. Někteří považují za nespravedlivé, že u důchodů se zohledňuje počet dětí jen do celkového počtu tří. Matky jsou déle s dětmi doma a mají tak nižší vyměřovací základ.

Reakci okolí na větší počet dětí hodnotí různě. Většina má zkušenost takovou, že jsou širší komunitou přijímáni rovnocenně, menšina se naopak setkala s názory, že „nejsou normální“ u části svých známých. Z doslechu se někdy dovídají o tom, že si děti pořizují

kvůli sociálním dávkám... V jedné rodině mají vzhledem k této skutečnosti problémy s prarodičem, který považuje jejich jednání „v dnešní době“ za nezodpovědné.

Fungování rodiny

Předpoklady dobrého fungování rodiny

Základním předpokladem dobrého rodinného fungování je, dle manželů, **vhodný partner**, který poskytuje druhému **lásku a vzájemný respekt**. Partnerský vztah by měl být založen na **úctě, důvěře, spokojenosti v sexuálním životě**, která je spojená s **věrností**. Základem pohody v rodině je **dobrá atmosféra**, která by měla být **harmonická a klidná**, poskytující všem členům rodiny místo, kde mohou trávit svůj čas s **dostatkem soukromí**. **Společné chvíle, strávené v kruhu rodiny**, udržují **dobré vztahy**. Členové rodiny by si měli vzájemně **projevovat lásku, mít k sobě úctu a vycházet si vstříc**. Manželé by měli **žít stejným směrem, a to zejména ve výchově**, jež má být jednotná. Rodiče by se na ní měli **podílet stejnou měrou**, i když každý třeba i v jiné oblasti. Otcové by se neměli starat pouze o finanční zabezpečení, ale věnovat se i dětem, aby jim poskytli mužský vzor do jejich budoucích vztahů.

Na rodinném životě a manželství by se mělo průběžně pracovat, počítat s tím, že se rodina vyvíjí, **přijímat a řešit změny**, aby se posunulo dál. Manželé by měli **rozhodovat o důležitých věcech společně**. Při rozhovorech o problémech, je třeba nebát se otvírat citlivější témata a **včas řešit vzniklé potíže** nejlépe **domluvou a kompromisy**. Je samozřejmé, že je třeba **investovat do vztahů v rodině nejen čas, ale i úsilí**, umět se podřídit potřebám a požadavkům rodiny a nemyslet jen na sebe. **Trpělivost, tolerance, obětavost a dobrá vůle**, představují další, často zmiňované aspekty spokojenosti v rodině.

Každý člen rodiny by se měl **podílet na tvorbě pravidel**, která by se měla být jasná a srozumitelná tak, aby je mohli dodržovat všichni bez rozdílu. Práce by měla být od dětí až po dospělé rozložena podle jejich možností rovnoměrně, každý by si měl **plnit své stanovené úkoly**.

Aspekty, které mohou narušovat rodinné fungování

Partnerský vztah: netolerance, neschopnost přijímat se navzájem i se svými horšími vlastnostmi, nepřizpůsobivost, nemají-li k sobě manželé respekt, škaredě o sobě mluví, nedůvěra, lhaní, mimomanželské vztahy („... v médiích se o tom sice mluví, jako že je to normální, ale to mě vždy rozčílí, normální to není!“), sobectví, prosazování vlastního ega,

vlastních zájmů, rozdílné zájmy a hodnoty, nestanovení si hranic, nedostatek společně tráveného času rodičů bez dětí.

Komunikace v rodině, mezi partnery: když spolu lidé nemluví, nesdělují si informace a neřeší konflikty, rozpory mezi manželi, hádky („...měli by si spolu manželé povídat o problémech, ne se svěřovat kamarádce nebo chlapům v hospodě ...“)

Organizace rodinného fungování: táhne-li rodinu jen jeden, neplní-li se dané úkoly, stereotyp, způsob trávení času jednotlivých členů rodiny („...podnikatelé mají třeba manažerské akce, kam rodinu neberou...“), nedostatek soukromí pro jednotlivé členy rodiny, jeho narušování ze strany dětí, rodičů i prarodičů

Vnější vlivy: škola, známí, problémy v práci, přetížení, příliš nabraných úkolů, závislost na práci, reklama – to, co ostatní považují za standard

Zdraví: nemoci, zdravotní problémy, alkohol, únava a nevyspání, nervozita

Společné plánování

Důležitá rozhodnutí spolu manželé prodiskutují ve všech rodinách. Plánují společně větší investice do domácnosti, otázky týkající se výchovy dětí a rekreace.

Finanční hospodaření

Jak už bylo uvedeno, na vyšších finančních výdajích se manželé domlouvají, menší nákupy (potravin, oblečení, drobné spotřebiče a vybavení domácnosti) zajišťují samostatně. U těchto položek občas dochází ke sporům, ale nebývají závažného charakteru. S výjimkou jedné rodiny mají manželé společné účty nebo alespoň přístup k nim. V jedné z rodin je rozděleno, kterou část výdajů kdo platí a v jaké výši.

Výchova dětí

Rodiče považují za důležité, aby byla jednotná, a proto se na ní podílejí po vzájemné domluvě. Přestože si manželé přinesli z původních rodin poněkud rozdílné zvyklosti, snaží se je skloubit do takové podoby, která by vyhovovala oběma stranám. Matky zajišťují každodenní dohled, otcové zasahují spíše jednorázově v případě potřeby. Někteří muži přiznávají, že potřebují více aktivit mimo domov, uvědomují si, že jsou v tomto směru občas trochu „sobečtější“, chtěli by se zlepšit. V jedné z rodin žena aktivně vyhledává informace v literatuře o nejnovějších trendech ve výchově, muž to oceňuje, nechává si v tomto směru poradit.

Obecně kladou rodiče důraz na to, aby byli dětem dobrým vzorem. Výchovné problémy se snaží spíše než trestem řešit domluvou, stanovením pevných pravidel a důsledností. V některých rodinách je vytvořen i systém odměn a trestů, který usnadňuje rozhodnutí o potrestání či odměnách pro jednotlivé děti. Rodiče, kteří již měli starší děti,

s humorem poznamenávají, že u malých dětí uplatňovali spíše heslo: „Hlavní je, aby přežily, výchova až na druhém místě“. V porovnání s rodinami, které mají menší počet dětí, se rodičům zdá, že jejich výchova je často o něco přísnější.

Podíl prarodičů ve výchově

Všechny rodiny udržují pravidelné kontakty s prarodiči ve větší či menší míře. Vztahy mají zpravidla velmi dobré, prarodiče často hlídají děti v odpoledních hodinách u rodičů, kteří již oba pracují. Ve čtyřech rodinách je pomoc prarodičů spíše jen z jedné strany, ve dvou rodinách jsou vztahy poněkud horší, v jednom případě kvůli rozvodu prarodičů. V zásadě jsou ale prarodiče jakousi „zálohou“, když je nejhůře (v jedné z rodin je vžitý výraz „patotnotahači“ používaný v dobrém s vděkem). S tím jak děti odrůstají a prarodiče stárnou, zmenšuje se i objem jejich pomoci, což často samotní rodiče vítají. Jsou na sebe pyšní, že se již osamostatnili a mohou začít rodičům oplácet jejich dřívější pomoc ve stáří. Jen ve třech případech se názory na výchovu mezi generacemi rozcházejí.

Rodinný čas

Rodiny s malými dětmi tráví více času společně. Menší děti nejráději tráví čas společně se sourozenci a rodiči. S tím souvisí i nedostatek času pro společné chvíle manželů. S dospíváním dětí a jejich osamostatňování naopak rodiče začínají pociťovat jisté odcizení, ztrátu kontroly nad dětmi, které si vymezují více času pouze pro sebe.

Volný čas jednotlivých dětí

Ve všech rodinách děti ve školním věku navštěvují nejrůznější kroužky a kluby, mají spoustu koníčků, ve kterých jsou ze strany rodičů podporovány. Z rozhovoru s rodiči i dětmi vyplývá, že děti tyto aktivity vyhledávají z vlastního zájmu. Často sourozenci provozují stejné záliby a vzájemně si při nich pomáhají. Množství kroužků bývá nadstandardní, děti mají široké pole aktivit, které „horko těžko“ vměstnají do týdenního rozvrhu, často musí některý „oželet“. Nejčastěji se jedná o náboženství, hudební a výtvarné a sportovní činnosti. Objevují se však i méně obvyklé záliby jako šerm, patch work, včelařství, rybářství, šachy, apod. Rodiče se věnují často koníčkům společně s dětmi, někteří dokonce kroužky sami vedou.

Čas, který tráví rodiče společně s dětmi

Čas, který rodiče tráví s dětmi, má mnoho podob. Manželé sice udávají, že času by bylo třeba více, ale jsou sebekritičtí a přiznávají, že často se nejedná ani tak o nedostatek času, jako spíš o to, jak se s ním naučit lépe hospodařit. Někdy chybí i energie po náročném dni. Společně strávené chvíle by manželé často rádi zpestřili o nové aktivity, což však není většinou možné vzhledem k finanční náročnosti (rekreace na horách či u moře apod.).

Čas, který rodiče tráví společně bez dětí

V několika rodinách si rodiče vymezili „svůj čas“ např. ve formě pravidelné odpolední kávy, který musí děti respektovat. Jinde si manželé stanovili čas, kdy odchází společně z domova a věnují se např. společenskému tanci apod. V některých rodinách se tohoto času manželé prakticky vzdali a udávají, že „na to“ bude čas, až děti odrostou.

Individuální čas rodičů bez dětí i partnera „čas pro sebe“

Dalo by se říct, že tento čas je pro většinu matek svým způsobem tabu, především mělo-li by se jednat o pravidelné aktivity. Pokud se někdy odtrhnou od dětí, jedná se spíše o jednorázové aktivity (návštěva kosmetického salonu, víkendová rekreace apod.).

Rodinné rituály

Rodiny s více dětmi se příliš neliší od běžných rodin, co se rodinných rituálů týká. Vánoce i Velikonoce jsou spojeny s tradičními činnostmi, mezi které patří pečení perníčků, výroba svíček, účast na živém betlému, zdobení vajíček atp. Pouze v některých rodinách jsou rituály poněkud „propracovanější“. Mezi každodenní rituály patří společné snídání či večeře, četba pohádky před spaním, a vzhledem k víře také modlitby, návštěva kostela. V jedné z rodin je zaveden každý týden tzv. rodinný domácí večer, který je spojen s písničkou, připravenou myšlenkou (z písma), rozhovor na nějaké aktuální téma, např. chování v přítomnosti cizích lidí a také s občerstvením (různými sladkostmi). V některých rodinách je významným dnem oslava narozenin, zahrnující výhody pro oslavence.

Rodinná pravidla, organizace rodinného života

V rodinách s více dětmi bývá více, než kde jinde, kladen důraz na vytvoření pravidel, řádu, kdy cílem je lepší a bezproblémovější chod rodiny. V rodinách s menšími dětmi není tento trend tolik zřetelný jako v rodinách, kde jsou již děti starší, začínají navštěvovat různé kroužky, vodí si domů kamarády, začínají se osamostatňovat a prosazovat své potřeby a požadavky, vymezovat si svůj prostor. S těmito nároky se rodiny vypořádávají průběžně s větším či menším úspěchem, jsou nuceny činit kompromisy. V jedné z domácností bylo třeba, vzhledem k delšímu pobytu hosta v rodině, vytvořit podrobnější systém, který si rodina pojmenovala jako *Plán na celý další rok*, který se natolik osvědčil, že je připravován již každoročně a na jeho obsahu se podílejí všichni členové rodiny (viz příloha č. 5).

Komunikace v rodině

Rodiče popisují komunikaci v rodině za otevřenou a funkční, děti se mohou se svými problémy obrátit bez obav na oba rodiče. V praxi si děti vybírají za kým jít, s ohledem na to, o jakou záležitost se jedná nebo podle toho, kdo je právě na blízku. Vznikne-li konflikt

mezi dětmi, zpravidla jsou děti vedeny k tomu, aby si je vyřešili mezi sebou, ale mohou se obrátit i na rodiče. Individuální rozdíly mezi dětmi jsou zřetelné právě na rovině komunikace. Od rodičů to vyžaduje věnovat větší pozornost dětem, které si o ni, vzhledem ke své povaze přímo neřeknou, což je ve větším počtu dětí někdy problematické a rodiče se musí po informacích někdy doslova „pídit“ v dobrém slova smyslu. Aby se předešlo utajování a prohloubení možných problémů, snaží se rodiče vést děti k tomu, aby se nebály přiznat ke svým chybám. V tomto směru se snaží jít příkladem. V mnoha rodinách pak přiznání nebývá spojeno s trestem, ale spíše s nápravou „vzniklých škod“.

Pozitivní a negativní oblasti rodinného života

Mezi nejčastěji zmiňované **nejhezčí okamžiky** rodinného života manželé řadí obyčejné všední chvíle pohody a klidu, kdy je rodina pospolu a věnuje se společně nějaké činnosti, která všechny baví a uspokojuje. Další příjemné vzpomínky jsou spojovány s narozením jednotlivých dětí, stejně jako s oslavami narozenin a k svátkům během roku.

Negativní okamžiky má rodina spojeny především s každodenním ranním shonem při vypravování dětí do školy a školky a s večerním ukládáním k spánku. Pohodu rovněž narušují běžné konflikty mezi dětmi a nemoci, „když to z nějakého důvodu neklape“. Zejména matky si stěžují na vyčerpání, které je spojeno se sladěním práce a péče o děti („...když už člověk nemá sílu...“). Odvrácenou stranou rodinného života je i starost o finanční zabezpečení rodiny („pocit odpovědnosti, depka...“) a když se nahromadí více problémů doma i v práci.

Způsob zvládání problémů v rodině

Běžné, drobnější záležitosti se musí řešit ihned, nesmí se odkládat, aby se problémy nehromadily. Nejčastěji dochází k domluvě na základě rozebrání vzniklé situace a k nutným kompromisům a ústupkům. *Závažnější zátěžové situace* manželé řeší částečně s využitím sociální opory, ale spíše jako zdroj energie, způsob odreagování. Prarodiče mohou pomoci s hlídáním. Stěžejní roli hraje v těžkých chvílích opora v partnerovi a víra.

Co je důležité při rozhodování o uzavření sňatku

Lidé by si měli uvědomit, že manželství je základem, že je nerozlučitelné, a že je to rozhodnutí a závazek na celý život. S tím je spojena snaha obou partnerů budovat vztah. Důležité je i přijmout věrnost jako samozřejmou součást života

Ideální věk ke vstupu do manželství pro muže a ženy

Důležitější než *kdy*, je podle manželů *s kým* vstoupit do manželství. K prioritám by mělo spíše patřit schopnost převzít zodpovědnost, být na manželství zralý, což je ale velmi individuální. Rozdílné názory se objevují v oblasti připravenosti po materiální stránce:

- „Když je dosaženo vzdělání a práce, která lidi uživí.“
- „Kdyby lidé jenom čekali, až bude vše podle jejich představ, tak by možná děti neměli vůbec.“

Většina párů se shoduje v tom, že ideální věk pro vstup do manželství, pouze z hlediska věku se pohybuje v rozmezí od 23 – 25 let, u mužů o něco později.

Názory na nesezdaná soužití, nevěru, rozvod

Nesezdaná soužití manželé zpravidla tolerují a nechtějí nikoho odsuzovat, ale obecně s ním nesouhlasí, považují jej za konzumní způsob soužití a spatřují jeho nevýhody zejména v tom, že mezi partnery chybí pouta. Vztah je pak příliš nezávazný, ukazuje spíše na projev nedůvěry, neochotě přijmout odpovědnost a sobecký přístup, zejména vzhledem k dětem, pokud alespoň později nedojde ke sňatku. Špatné je to kvůli pocitu bezpečí, jako by byla stále „otevřená vrátka“.

Nevěra je všeobecně mezi manželi považována za důsledek špatného fungování a nezodpovědnosti. Manželé s ní nesouhlasí.

Rozvod je podle většiny manželů způsoben zřejmě kvůli tomu, že se lidé moc neznali, nebo svoje rozdíly nedomysleli. Je však těžké někoho odsuzovat. Poněkud radikálnější postoj zastává jeden z mužů: „Ukončení manželství pouze v případě, že je ohroženo zdraví nebo mravní výchova dětí, pak je povolen rozchod, ale jen už v opravdové krizi“.

V čem se liší představy o rodině a manželství před sňatkem a nyní v pozitivním i negativním smyslu

Manželé většinou vstupovali do manželství s určitou představou. Ta se někdy více či méně podobala následné realitě. I když vymizelo původní okouzlení, nehodnotí partneri zpravidla tuto změnu jako obrat k horšímu, spíše jako změnu kvalitativní.

Plánování rodičovství a postoje k dětem

Kolik dětí by měla rodina mít

Nejdůležitější je, aby se rodiče na počtu dětí shodli, protože pokud by jeden z partnerů neměl na děti čas, nechtěl se jim tolik věnovat, pak by jich měl mít spíše méně. Záleží také na mnoha dalších okolnostech, mezi které patří zdravotní stav, na kolik se rodiče sami „cítí“ („Někdo má nad hlavu i jednoho...“). Sami však preferují nejméně tři (udržení rodu + jedno navíc) a spíše i více, protože trojice někdy umožňuje situaci, ve které stojí někdo „stranou“. Více sourozenců do budoucna představuje i větší sociální oporu.

Co lidé potřebují, aby mohli mít děti

Samozřejmostí jsou osobnostní předpoklady („aby byl člověk dětem příkladem“), zdravotní předpoklady („neměly by být duševní nemoci“) a touha mít děti, mít je rád. Stát

se rodičem je rozhodnutí na celý život, a pokud někdo není ochoten tuto odpovědnost přijmout, měl by se řádně před tímto krokem zamyslet. S péčí o děti je třeba jistého omezení, a to by mohl být problém např. u starších rodičů, kteří si již zvykli „na svůj klid“. Mladší lidi možná někdy odrazují sdělení v médiích o finanční náročnosti rodičovství, což je podle manželů někdy přemrštěné. Mít děti totiž neznamená jen materiální zabezpečení, ale hlavně empatii, nemít přemrštěné nároky a požadavky jak na děti, tak na sebe .

Ideální věk rodičů pro narození prvního a posledního dítěte

Stejně jako při vstupu do manželství, je to velmi individuální. Pro někoho je ve třiceti brzo a pro někoho pozdě. Přijde-li rodičovství dříve, může mít někdo pocit, že mu něco uteklo, že si nic neužil. Přijde-li pozdě, mohou naopak docházet síly. Více než při vstupu do manželství zde hraje roli i zdravotní stav. Současným trendem je ze strany matek odklad do pozdějšího věku a předpokládají, že „jakmile se rozhodnou, otěhotní. Tak to ale nemusí být...“. S ohledem na výše uvedené skutečnosti se většina manželů přiklání k názoru, že první dítě by měla žena porodit mezi 20 – 25 rokem a poslední ve věku do 40 let. Dříve by však měli spolu manželé alespoň nějakou dobu bydlet, aby se trochu szili.

Ideální věkové rozmezí mezi dětmi

Čtrnáct párů si myslí, že ideální rozmezí mezi dětmi je 1,5 -2 roky. Pravdou je, jak uvádí, že je to pro rodiče více náročné, ale v pozdějším věku se situace obrátí a děti si spolu více vyhrají, mají k sobě blíže, rodina se nedělí na „mladší“ a „starší“.

Tři páry se přiklánějí k rozmezí 2-3 let a ostatní rodiče spatřují výhody jak v bližším tak vzdálenějším rozmezí. Starší děti mohou pomáhat s mladšími, získávají tak nové zkušenosti, jsou lépe připraveny na život.: „My jsme záměrně chtěli hned po sobě (společné výlety apod.), ale i odskok dobrý- starší pomáhají“.

Přání ohledně pohlaví dětí a jejich naplnění

Rodiče neměli často vyhraněná přání ohledně pohlaví dětí. Někteří si přáli mít alespoň jednu holčičku či chlapce, nebo rovnoměrné rozložení pohlaví, ale nebyl to důvod k početí dalšího dítěte.

Co rodičovství lidem přináší a v čem je omezuje

Pozitiva: Lidem přináší rodičovství mnoho starostí i radostí, lásku a štěstí. Může se stát i náplní života, jeho smyslem. „Člověka to změní“, dítě s sebou přináší spoustu nových zážitků a zkušeností, které by člověk jinak nezažil, které ho změní, obohatí osobnost každého rodiče. Každý asi přehodnotí svůj pohled na svět, stane se možná i disciplinovanějším a zodpovědnějším, nemůže si dovolit riskovat, zbavuje sobeckosti. Získává i pocit, že „to zvládneme“, „radost z péče a starání“. S dětmi člověk mládne, je

přinucen učit se novým věcem, „držet krok s dobou“. „Děti uvažují čistěji, člověk jen kouká, co z nich vypadne.“

Negativa: Rodičovství s sebou přináší méně času na vše: partnera, koníčky, vše se podřizuje potřebám dětí, omezuje se soukromí i pohodlí, zhoršuje se i finanční situace, a to i díky tomu, že s více dětmi nelze věnovat tolik času budování kariéry. Ženy bývají již předem smířené s tím, že utrpí jejich profesní růst, že budou pracovat třeba pouze na poloviční úvazek, zejména v době, kdy budou ještě děti menší. „Kdybych nebyla matkou, byla bych hrozná kariéristka, bezohledná, dříme to ve mně, děti mě naučí vyčkávat“.

Jak moc se mají lidé dětem obětovat

S výrokem „obětovat se“ řada rodičů nesouhlasí. Starost o děti berou jako přirozenou součást života. Jen je třeba dát si pozor, aby člověk neztratil sám sebe. To by nepřineslo užitek jak rodičům, tak dětem. Ideální je nalézt rovnováhu, nepraktikovat „opičí lásku“. Rodiče spíše řeší otázku, jakým směrem a komu se v určitém období věnovat více, zda některé z dětí není „mimo jejich zájem“, zda potřeby dětí nepřeceňují, zda nejsou v rodičovských očích větší, než doopravdy jsou.

Míra plánování jednotlivých dětí / přání rodičů je mít – motivace k vícečetné rodině, plánování dalších dětí

Většinou chtěli mít rodiče již před vstupem do manželství více dětí, nejméně 2-3 a často již plánovali počet čtyř i více dětí. V některých případech byl příchod čtvrtého potomka nečekaný, někdy rodiče cítili potřebu třetímu dítěti, které bylo věkově vzdálenější pořídit sourozence, se kterým by si bylo blíž. Další děti již rodiče převážně neplánují, ale nejsou ani proti, pokud by ještě žena znovu otěhotněla. Narození dítěte berou jako obrovský dar, což je spojeno u dvou rodin i se zkušeností, kdy o dítě přišli. V jedné z rodin ještě dokonce uvažují o adopci pátého dítěte.

Budoucnost dětí, ambice vztahující se k rodině

Co by si pro děti přáli, čeho by měly dosáhnout

Přestože by rodiče byli rádi, aby jejich děti v životě něčeho dosáhly, nepovažují za rozumné je k něčemu nutit. Přednější je, aby byly v životě spokojené, a proto by se měly samy rozhodnout, jak se svým životem naloží, a to nejen vzhledem k práci, ale i k volbě partnera, což je, podle názoru většiny rodičů, to nejdůležitější. Základním předpokladem pro život je i dobré zdraví, které souvisí s optimistickým pohledem na svět. Rodiče věří tomu, že jejich děti budou dobrými lidmi, kteří si budou stát na svých vlastních nohou a za svým názorem, aby našly cestu k Bohu a byly spokojené se svým životem i sami se sebou.

Před čím je třeba děti chránit, co by je nemělo potkat

Rodiče by chtěli děti vlastní výchovou ochránit před nepříjemnostmi, které by je mohly postihnout vinou vlastních chyb a selháním, nějakým neuváženým činem, kterého by mohly litovat. Nejčastěji zmiňují „špatnou partu“, drogy a jiné závislosti, špatný výběr životního partnera. Bohužel však nemohou ovlivnit některá nečekaná neštěstí.

Představy o dalším životě po odchodu dětí z domova

Přestože rodiče počítají s tím, že se po odchodu dětí z domova začnou opět věnovat svým koníčkům a zálibám, zejména sportům, cestování, četbě knih a návštěvám kulturních akcí, stejně si nedovedou představit, že by se nestarali o vnoučata a nebyli s dětmi v častém kontaktu. Dva z otců si nedovedou „prázdný dům“ představit, obávají se toho, že by se mohli s manželkou nudit, jeden udává „mrazení“ z této představy. Ostatní páry počítají s tím, že se budou v nové situaci znovu „učit chodit“. Dva páry si již vytýčily nový cíl. Jedni se hodlají věnovat práci v hospici, druzí zvažují misionářské poslání někde v zahraničí. Rodiče, jejichž děti mají vážnější zdravotní omezení, konstatují, že tato situace zřejmě nikdy nenastane a někteří rodiče o tom ještě vůbec nepřemýšleli. Ženy plánují, pokud to bude možné, návrat do práce.

Hodnoty a priority související s rodinou

Mezi hodnoty a priority spojované s rodinou patří pospolitost, láska, víra, vzájemná pomoc a opora, vzájemné vztahy v rodině, přátelství, kontakty s širší rodinou, jistota, bezpečí, klid, přijetí a čas, optimismus, děti, důvěra, porozumění a odpuštění, svoboda a smysluplnost (viz příloha č. 6).

Pojetí mužské a ženské role

Rodiče shodně uvádějí klasické pojetí rolí, kdy otec zabezpečuje rodinu finančně a matka se stará o děti a chod domácnosti. V rodinách s více dětmi je však z pohledu obou rodičů třeba větší spolupráce a zastupitelnosti mezi manželi, takže je běžné, že otcové pomáhají i s pracemi v domácnosti a s péčí o děti. Pouze ve dvou rodinách manželé zastávají tradiční postoj a „ženské práce“ ponechávají na manželkách.

Čeho si na sobě manželé váží

Muži si nejvíce váží na ženách laskavosti tolerance, pracovitosti, spolehlivosti a pokory, citlivosti a přátelské povahy. Oceňují jejich vztah k dětem a schopnost vytvořit útulný domov. Ženy si na mužích nejvíce váží toho, že jsou dobrými otci, mají rádi děti a starají se o rodinu. Oceňují, že jim poskytují oporu, Z osobnostních vlastností vyzdvihují čestnost, rozhodnost, laskavost a smysl pro humor. Také se jim líbí, že pomáhají ostatním (viz přílohy č. 7, 8).

7.4 Genogram

Kvalitativní data:

Mimo dvou rodin, kde si nebyli rodiče jisti počtem sourozenců svých rodičů, se všechny ostatní manželé orientovali nejen ve své, ale i v rodině partnera velmi dobře. Zejména ženy si byly v počtech a pořadí narození sourozenců prarodičů, a to i ze strany partnera, často jistější. Na základě reakcí dětí bylo zřejmé, že i ony jsou dobře seznámeny s příbuzenskými vztahy, s jednotlivými členy širší rodiny. Podle toho, jak se o nich hovořilo, dalo se usuzovat i na těsnost vztahů a frekvenci setkávání se s nimi. Rodiče někdy vyzvali děti, někdy se s nimi děti přišly pochlubit i z vlastního podnětu, zvláště tehdy, pokud byly autory některých fotografií. O příbuzných se mluvilo hezky, oslovovali se křestními jmény, a pokud se zmiňovaly některé méně pozitivní vlastnosti, bylo to spíše v humoru. Ve třech rodinách se hovořilo i o problematických vztazích s některými členy širší rodiny, byl zřejmý rozdílný názor na danou osobu, ale nikdy nedošlo k otevřenému konfliktu mezi manželi, situace byla převedena do roviny humoru. V jedné rodině, kde otec byl již podruhé ženatý se při sestavování genogramu ukázalo, že o tom mladší děti neví. Matku to nijak nezaskočilo a společně se staršími dětmi o tom mladším řekla.

Kvantitativní data

Průměrný počet dětí původních rodinách rodičů a prarodičů

- v původních rodinách rodičů : 3,38
- v původních rodinách prarodičů: 3,5
- ve společném souboru rodičů a prarodičů: 3,45

Počet dětí v původních rodinách rodičů

- *ve dvou rodinách* pochází oba rodiče z rodin, které měly pouze 1 nebo 2 děti.
- *v sedmi rodinách* alespoň jeden z rodičů pochází z rodiny se 3 dětmi.
- *v jedenácti rodinách* alespoň jeden z rodičů pochází z rodin s nejméně 4 dětmi.

Počet dětí v původních rodinách prarodičů:

- *v osmnácti rodinách* alespoň jeden z prarodičů pocházel ze 4 a více dětí.
- *v jedné rodině* prarodiče pochází oba ze tří dětí.
- *v jedné rodině* prarodiče pochází z rodin s jedním a dvěma dětmi.

70 % rodičů a 63,3 % prarodičů pochází z rodin **se třemi a více dětmi** (viz příloha č. 9).

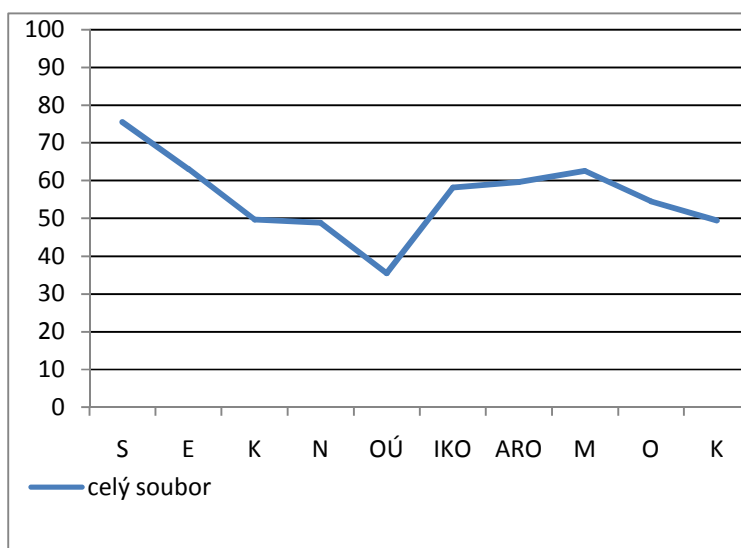
7.5 Škála rodinného prostředí (ŠRP)

7.5.1 Průměrné profily a skóry celého výzkumného souboru

Dle manuálu ŠRP je průměrný vážený skór 50 bodů. Za širší normu jsou považovány skóry v hodnotách 30 bodů až 70 bodů. Z těchto údajů jsem vycházela při hodnocení jednotlivých dimenzí. Zvýšené hodnoty u rodin, které tvořily můj výzkumný soubor, jsem zjistila u dimenzí: soudržnost (75,6), expresivita (63,1), morálně světonázorová orientace (62,6) a v rámci širšího průměru v dimenzi aktivní rekreační orientace (59,7).

Graf č.1 ŠRP - Celkový profil všech 20 rodin

	S	E	K	N	OÚ	IKO	ARO	M	O	K
Celý soubor	75,6	63,1	49,7	48,9	35,5	58,2	59,7	62,6	54,5	49,5

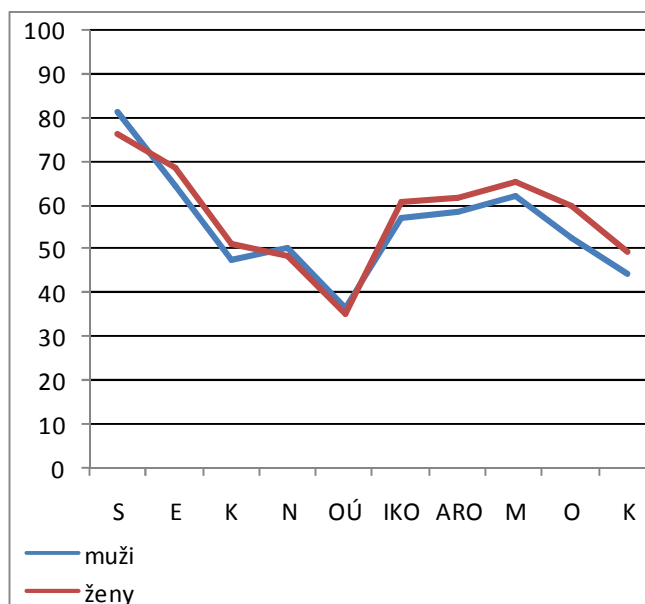
Při pohledu na graf zachycující celý soubor dvaceti rodin se ukázalo, že jejich orientace je zaměřená na vztahy. Důležitou roli v jejich rodinném životě hraje citová blízkost a vzájemná podpora mezi jednotlivými členy. Vzhledem k tomu, že s výjimkou jedné rodiny, je soubor složen z rodin věřících, vykazují rodiny zvýšené skóre ve škále morálně světonázorové. V popředí zde stojí etické a hodnotové otázky, kterým je v rodinách věnována zvýšená pozornost. Ve škále zaměřené na aktivní přístup k rekreaci vypovídají zvýšené hodnoty o rekreační a sportovní orientaci těchto rodin. Na základě zjištěných hodnot, se vícečetné rodiny dají ve svém průměru zařadit mezi *strukturované morálně náboženské rodiny*, pro které splňují stanovená kritéria: morálně světonázorová orientace

(M) je vyšší nebo rovna 60 (zde 62,2) a současně je vyšší než intelektuálně kulturní orientace (IKO) (zde 58,2), organizace (O) je vyšší než 50 (zde 54,5).

Při porovnání průměrných profilů mužů a žen naměřených u celého souboru, se neobjevují se v jednotlivých dimenzích výrazné rozdíly.

Graf č.2 ŠRP - Průměrný profil mužů a žen ze všech 20 rodin

Celý soubor	S	E	K	N	OÚ	IKO	AR O	M	O	K
muži	81,0	64,1	47,5	50,0	36,5	57,1	58,3	62,2	52,3	49,3
ženy	76,1	68,5	51,2	48,3	35,2	60,5	61,5	65,2	59,7	49,3

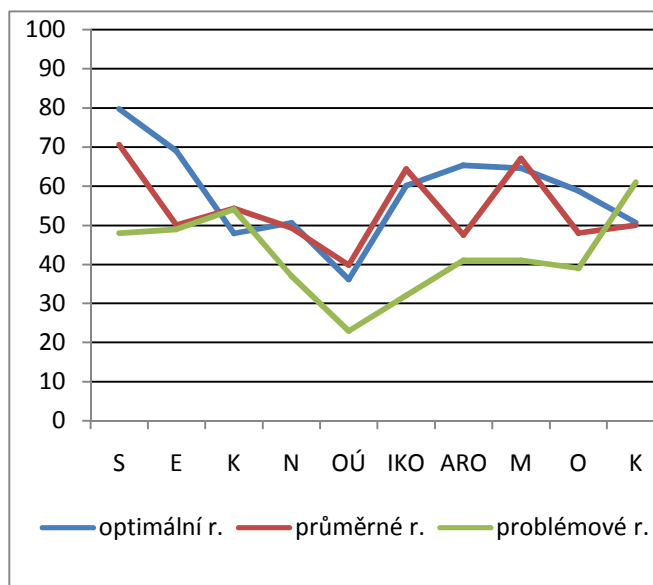
V rámci celého profilu mají ženy skóre celkově o něco výše ve většině subškál. Ve vztahové dimenzi se u nich objevuje nižší skóre v subškále soudržnosti a nezávislosti, ale skórují výše v dimenzi osobnostního růstu, stejně jako v subškále konfliktovosti, v organizace a kontroly, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že mají převážný podíl na každodenním chodu rodiny.

7.5.2 Profily rodinných skórů podle funkčnosti

Po vyhodnocení jednotlivých rodin, jsem v rámci jednotlivých pásem funkčnosti vypočítala průměrné rodinné skóre, které se od sebe poměrně výrazně lišily. Profily skórů rodin podle funkčnosti zachycuje graf č. 3.

Graf č.3 ŠRP - Profily rodinných skóru podle funkčnosti

Podle typů rodin	S	E	K	N	OÚ	IKO	AR O	M	O	K
optimální r.	79,7	68,9	47,9	50,6	36,1	60,1	65,3	64,6	58,8	50,7
průměrné r.	70,5	50,0	54,3	49,3	39,8	64,3	47,5	67,0	48,0	50,0
problémové r.	48,0	49,0	54,0	37,0	23,0	32,0	41,0	41,0	39,0	61,0

Optimálně fungující rodiny

Mimo škálu konfliktovosti a kontroly, mají optimálně fungující rodiny zvýšené skóre ve všech subškálách, což dle očekávání vypovídá o optimálním fungování rodiny.

Vztahová dimenze těchto rodin vypovídá o vysoké míře soudržnosti a citové blízkosti. Zvýšené hodnoty se nachází mimo oblast širší normy. I přes vysokou kohezi se mohou jednotliví členové rodiny otevřeně projevovat, ponechat si svoji autonomii. Komunikace je srozumitelná, bez větších konfliktů, které by výrazně narušovaly fungování rodiny.

Dimenze osobnostního růstu ukazuje na tendenci k nezávislosti, která je i vzhledem k vyššímu počtu členů rodiny přirozená. Rodiny věnují pozornost nejen kulturním a intelektuálním záležitostem, ale i sportovním aktivitám. Snaha o rozvoj osobnosti je přednější než potřeba úspěchu. V morálně světonázorové subškále se objevuje výrazně vyšší skóre, zřejmě i vzhledem k tomu, že všechny rodiny jsou věřící.

Dimenze udržování chodu rodiny se potřeba nutnosti udržování pravidel promítá do vyššího skóre v subškále organizace, která však není rigidní, ale vyvíjí se a mění dle potřeb rodiny. Nižší hodnoty v oblasti kontroly svědčí o tom, že jasná a srozumitelná pravidla, na jejichž tvorbě se zpravidla domlouvají všichni členové rodiny, nevyžadují zvýšený dohled.

Průměrné rodiny

Vztahová dimenze vykazuje v subškále soudržnosti i expresivity oproti optimálně fungujícím rodinám nižší skóre při vyšší míře konfliktovosti. Problémy v oblasti komunikace a vyjadřování pocitů se rodina zřejmě snaží vyrovnat prostřednictvím stále ještě zvýšené soudržnosti, která činí rodinu stabilnější.

Dimenze osobnostního růstu – v těchto dimenzích se rodiny příliš od těch, které se nachází v pásmu optimálně fungujících, neliší. Nižší hodnoty výsledných skóre rodin v subškále aktivní rekreační orientace se objevují na základě individuálních zvláštností těchto domácností, ve kterých se vyskytují mladší děti a děti se zdravotními omezeními. Aktivní sport a oblast rekreace jsou velmi ovlivněny těmito a dalšími specifickými charakteristikami, které nejsou znakem zhoršeného fungování rodiny.

Udržování chodu rodiny - oproti optimálně fungujícím rodinám je organizace na nižší úrovni, ale kontrola zůstává na úrovni dobře fungujících rodin.

Problémové rodiny

Vztahová dimenze - na rozdíl ostatních typů rodin, zde lze sledovat průměrné hodnoty rodinné soudržnosti.

Dimenze osobnostního růstu - členové rodiny nejsou vedeni k nezávislosti a není zde kladen takový důraz na rozvoj jednotlivců, jako v optimálně fungujících a průměrných rodinách. Pokud ano, není orientován na úspěch, kde je naměřená hodnota této subškály opravdu velmi nízko. Výsledky korespondují s údaji zjištěnými v rozhovorech s rodinami.

Dimenze udržování chodu rodiny - fungování rodin, které se jeví jako dezorganizované, má pravidla, jež jsou spíše nahodilá a nejsou společná pro jednotlivé subsystémy. Členové rodiny si zde dělají věci „po svém“ a pravidla, která nejsou jasně stanovená a srozumitelná, vyžadují zvýšenou kontrolu.

7.5.3 Rodinná inkongruence

Po převedení hodnot z hrubých a individuálních skóre na vážené skóre, lze porovnat míru kongruence / inkongruence mezi jednotlivými rodinami zařazenými do pásem funkčnosti, a dále i mezi muži a ženami v rámci těchto pásem.

Tabulka č. 5 ŠRP - Inkongruence rodin podle pásma funkčnosti

Rodiny	Kongruence	Mírná kongruence	Norma	Mírná inkongruence	Inkongruence	Celkem
optimální	2	1	7	3	1	14
průměrné			1	2	1	4
problémové					2	2
Σ	2	1	8	2	4	20

Z výše uvedené tabulky lze vyčíst, že nejvíce párů se nachází v pásmu normy. Průměrné a problémové rodiny se objevují v oblasti normy až inkongruence.

Optimálně fungující rodiny

Mezi manželi v optimálně fungujících rodinách dochází ve většině případů ke shodě pohybu se v rozmezí od kongruence až k normě. Ve třech rodinách se manželé zařadili mezi páry s mírnou inkongruencí. Na základě dalších ukazatelů se však u výše uvedených rodin zdá, že příčiny inkongruence jsou pouze přechodné, nebo nenarušují výrazněji fungování rodiny, a proto jsem tyto rodiny ponechala v pásmu domácností s dobrým fungováním

Průměrně fungující rodiny

U průměrných rodin lze sledovat mezi manželi více inkongruence než v optimálních rodinách. Rozdíly jsou způsobeny většinou s vyššími skóry v jednotlivých subškálách (profily jsou spíše souběžné než protichůdné). Výraznější odlišnost lze pozorovat ve škále expresivity. To by mohlo být spojeno s tím, že muži nechtějí zatěžovat své, již tak velmi vytížené partnerky, vlastními starostmi. Větší význam přisuzují soudržnosti, kde skórují výše než ženy. Rozdílný pohled na organizaci může být příčinou i vyšší konfliktovosti.

Mezi průměrné rodiny jsem po dlouhém váhání zařadila rodinu, která se lišila sice mírně, ale až na jednu výjimku ve všech subškálách. Největší rozdíl se projevil v soudržnosti. Manžel zde dosáhl maximální hodnoty. Ze srovnání jeho výpovědí z jednotlivých subškál dotazníku, kde se objevily také větší rozdíly (konfliktovost, nezávislost a kontrola) vyplývá, že na rozdíl od ženy by uvítal „více volnosti“. Žena tento výčet ze svého pohledu doplňuje ve škále expresivity pocitem nedostatku spontaneity. Oba manželé dále skórují níže v oblasti organizace, uvítali by více soukromí. Tato zjištění korespondují s pozorováním spojeným s návštěvou v rodině, kde děti byly jakoby „všude“ a neúnavně prosazovaly své požadavky. K dokreslení situace je třeba dodat, že do rodinných vztahů zasahují poněkud více prarodiče, kteří zřejmě ovlivňují rodinné klima více, než by si oba partneři přáli. To se částečně projevilo i v dotazníku FHI, kde manželé

mají extrémně nízké skóre ve škále Controll, jakoby se nechali unášet životem s pocitem, že většinu událostí, které zažívají, v něm nemohou ovlivnit.

Problémové rodiny

V problémových rodinách se manželé liší svými profily, které jsou spíše protichůdné, dle očekávání, nejvíce ze všech typů rodin. Ženy z problémových rodin kladou důraz na nezávislost, velký nesoulad je v oblasti udržování chodu domácnosti, kde muži skórují velmi nízko a pozornost věnují spíše kontrole, která souvisí s nejasným stanovením pravidel a jejich méně důsledným dodržováním.

Srovnání mužů a žen z celého souboru podle pásma funkčnosti

Při srovnání profilů **mužů** v závislosti na pásma funkčnosti, lze pozorovat nejvýraznější rozdíly v oblasti soudržnosti, která je u mužů z problémových rodin zřetelně nižší. Také v otázkách organizace je sestupná tendence zjištěných skóre spojena se snižující se funkčností rodin. Tomu odpovídá i vysoký stupeň kontroly u mužů z problémových rodin. Pro muže z optimálně fungujících rodin je naopak charakteristická vysoká expresivita a v oblasti osobnostního růstu jsou muži orientováni na intelektuálně kulturní oblast, morálně světonázorové otázky a výrazněji více než ostatní muži na aktivní rekreaci a sport. **U žen** jsou rozdíly v oblasti vztahů méně nápadné než u mužů, ovšem stále se stejnou sestupnou tendencí v soudržnosti a expresivitě, která se snižuje v závislosti na úrovni fungování. Zajímavým jevem je vysoká orientace na nezávislost u žen z problémových rodin a jejich malý zájem o intelektuálně kulturní a morálně světonázorové otázky. V oblasti udržování chodu rodiny se sice vyskytly rozdíly, ale nejsou tolik výrazné jako u mužů (viz příloha č. 10,11,12).

7.5.4 Typologie rodin

Po vyhodnocení Škály rodinného prostředí lze rodiny zařadit podle stanovených kritérií do konkrétního typu rodiny. Jak už bylo v úvodu kapitoly uvedeno, nejvíce rodin se zařadilo, také vzhledem k jejich náboženské orientaci, mezi strukturované morálně náboženské rodiny, které se vyznačují vysokou mírou organizace a shodují se ve svém vnímání v oblasti rodinné atmosféry. Další početnější skupina rodin odpovídá svým zaměřením rodinám intelektuálně kulturně orientovaným se zaměřením na vztahy s vysokou soudržností a expresivitou (viz příloha č.13, 14).

7.6 Family Hardiness Index (FHI)

Dotazník Family Hardiness Index nemá sice vytvořeny normy, ale byl již využit ve více výzkumech. Na základě jejich výsledků jsem vycházela z předpokladu, že vyšší skóre dosažené v jednotlivých subškálách signalizuje i optimálnější fungování v rodinách. Při vzájemném srovnání výsledků metod, které jsem použila, se mi tento předpoklad potvrdil.

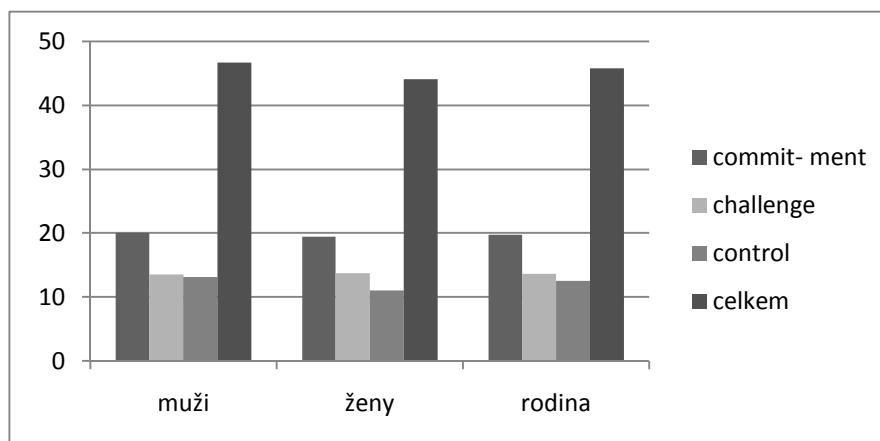
7.6.1 Výsledky celého souboru

Pro lepší orientaci znovu stručně připomenu subškály dotazníku, které jsou zaměřeny na tři základní oblasti odrážející komponenty rodinné hardiness:

- I Commitment - pocit klidu, soudržné síly a odhodlanosti
- II Challenge - přijímání výzev, aktivita
- III Control - pocit kontroly nad událostmi

V následující tabulce a grafu jsou uvedeny hodnoty zjištěné u celého souboru.

Graf č. 4 FHI - Průměrné skóre mužů a žen ve všech rodinách

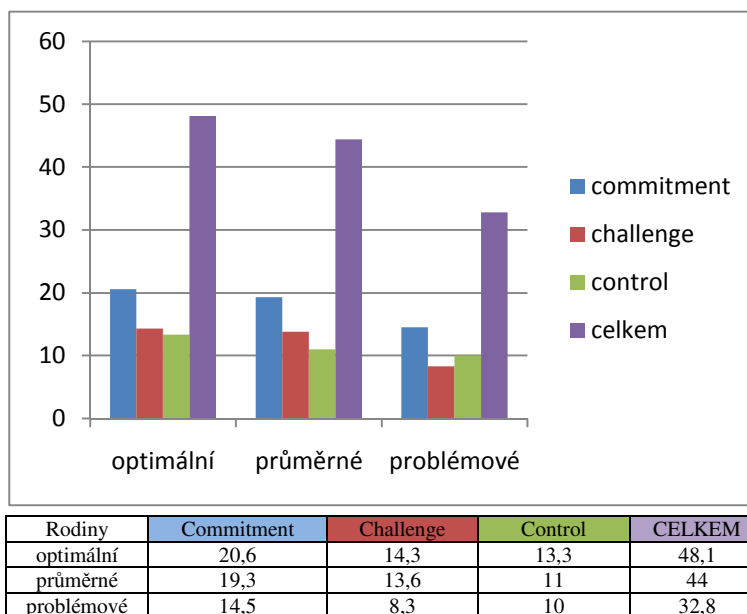

Rodiny	Commitment	Challenge	Control	CELKEM
muži	20,0	13,5	13,1	46,6
ženy	19,4	13,7	11,9	45,0
rodina	19,7	13,6	12,5	45,8

Při srovnání výsledků mužů a žen se ukazuje, že v subškálách I. a II. se mezi nimi nevyskytují výraznější rozdíly. V subškále III (Control) však ženy dosáhly nižšího skóre. Jak již bylo zmíněno v popisu metod, k dotazníku zatím neexistují normy. Umožnil mi však ověřit si zařazení rodin do jednotlivých pásem funkčnosti. V souladu s očekáváním

se v souvislosti s nižší úrovní rodinného fungování potvrdila sestupná tendence v naměřených hodnotách v jednotlivých subškálách i celkovém skóre dotazníku FHI u celého výzkumného souboru.

Graf č.5 FHI - Průměry v subškálách podle úrovně funkčnosti u všech rodin

Celkové skóre mužů a žen podle funkčnosti rodin a jednotlivých subškál je uvedeno v grafu v příloze č. 15,16.

7.6.2 Srovnání v rámci jednotlivých subškál

Průměrné skóre mužů, žen a rodin v jednotlivých subškálách (viz příloha č. 17)

V subškále **Commitment** skórují v optimálních a problémových rodinách muži výše než ženy. V problémových rodinách je tomu naopak. Tyto výsledky korespondují se subškálou soudržnosti ve vztahové dimenzi dotazníku ŠRP, kde shodně nejvyšších hodnot dosahují muži v optimálních rodinách, o něco níže pak muži z rodin průměrných. V problémových rodinách mají muži naopak nižší počet bodů než ženy. V optimálně fungujících i v problémových rodinách změny hůře přijímají muži. V průměrných rodinách je mezi pohlavími skóre vyrovnané. Ženy ve všech typech rodin mají pocit menší kontroly nad událostmi než muži. To by mohlo být způsobeno tím, že jsou častěji ještě doma s dětmi na rodičovské dovolené a některé aspekty života tak mají možnost ovlivňovat méně či zprostředkovaně.

7.7 Test rodinného systému (FAST)

Test rodinného systému jsem provedla se všemi dvaceti rodinami. V pěti rodinách se administrace zúčastnily pouze matky s dětmi (ukázky jednotlivých znázornění viz přílohy č. 18, 19, 20, 21).

7.7.1 Kvantitativní vyhodnocení

Kvantitativní vyhodnocení sleduje rodinu ve čtyřech základních dimenzích:

I. Dimenze koheze

CELÁ RODINA

Znázornění - TYPICKÁ SITUACE

Rodiny s vysokou mírou koheze

Vysoká míra koheze byla zjištěna u čtrnácti rodin z celého souboru. Znázornění měla, dle manuálu, ideální podobu rozmístění figurek. U těchto jednotlivých rodin se lišilo znázornění v umístění jednotlivých členů rodiny, ale ve stejné „formaci“ (obsazení stejných políček), výjimečně se mírně lišilo. Pět rodin mělo problém s co nejtěsnějším rozestavení figurek, které na šachovnici neumožňuje postavení v kruhu, kde by byly pozice všech členů rodiny vyrovnané.

Rodiny se střední mírou koheze

Čtyři rodiny vytvořily sestavu figurek se střední mírou koheze. S přihlédnutím k vývojovému stadiu rodin a okolnostem při administraci však lze zařadit tyto rodiny spíše do skupiny rodin s vyšší mírou koheze.

Rodiny s nízkou úrovní koheze

Dvě rodiny měly zobrazení s nízkou kohezí. V první z nich se jednalo o administraci prováděnou bez účasti otce, pouze s matkou a dětmi. Figurky byly rozmístěny podle toho, jak si spolu děti nejvíce hrají, což vychází z jejich věku. Druhá rodina s nízkou úrovní koheze má pět dětí, z nichž nejmladší je ve věku šesti měsíců, a proto je zobrazeno v blízkosti matky. Již samotné rozestavení figurek naznačuje, že v rodině často dochází ke konfliktům, které jsou zaviněny z části tím, že jedno z dětí má diagnostikovanou vývojovou

poruchu ADHD. Jeho projevy zdatelně narušují rodinné fungování. Rodinná atmosféra je častěji napjatá, přestože rodiče postupují velmi důsledně dle doporučení psychologů a výchovných poradců. Tato situace se odráží i ve výsledcích dotazníku ŠRP ve škále konfliktovosti, kde především matka vykazuje vysoké skóre (77 bodů). Rodina zvládá problémy tím způsobem, že se více semkne. Při zadání zobrazit konfliktní situaci pak rodina rozestavěla figurky do „ideální“ pozice s vysokou kohezí. Tuto situaci otec následně doplňuje slovy: „Semkneme se, řešíme to“.

Znázornění ideální situace

Ve čtrnácti rodinách jejich členové rozestavěli figurky do pozice s vysokou kohezí. Zařadily se mezi ně i rodiny, které v typické situaci měly zobrazení se střední kohezí. Naopak dvě rodiny se z vysoké koheze přesunuly do nižší úrovně. Jednalo se o rodiny, kde děti „popustily uzdu své fantazii“ a spíše se „vyřádily“ v tom, jak by to individuálně chtěly, s mírnou nadsázkou, a rodiče je při tom nechali. Ke změnám docházelo v jednotlivých rodinách pouze ve výškách podstavců.

Znázornění konfliktní situace

Při zobrazení konfliktní situace v rodině se figurky často rozeběhly po šachovnici do různých směrů (mnohdy až pod stůl), docházelo k diskusím a komentářům nejčastějších konfliktních situací. Konfliktní situace byly spojeny především se spory v sourozeneckém subsystému, ve dvou případech se jednalo o nedorozumění mezi dospívajícími dětmi a rodiči. V rodinách, kde zůstala i v konfliktní situaci vysoká koheze, se jedná při sporech a drobných hádkách o situaci, která nenarušuje soudržnost mezi členy rodiny.

V rámci rodičovského subsystému se ukázalo, že v rodinách průměrných a problémových, se při zobrazení konfliktní situace (kromě jedné z nich) koheze snížila na nižší úroveň, než na které se nacházela v typické a ideální situaci. Ke snížení koheze však došlo i u šesti optimálně fungujících rodin. V rámci sourozeneckého subsystému byla v naprosté většině rodin a v jednotlivých situacích zaznamenána střední koheze, což odpovídá věkovému rozložení dětí v širším kolektivu, občasným sporům mezi sourozenci, které však nemají vážnější charakter. Nízká koheze se vyskytla pouze 2x v typické situaci, 2x v ideální a 8x v konfliktní situaci.

II. DIMENZE HIERARCHIE

Znázornění typické situace

Celkem šestnáct rodin se zařadilo do střední úrovně hierarchie, která vypovídá o přirozené autoritě rodičů. Dvě rodiny s optimálním a jedna s průměrným fungováním se zařadily do úrovně s nízkou hierarchií, což je u jedné z průměrných rodin způsobeno vlivem dítěte s ADHD. V jedné rodině je možné sledovat souvislost s dotazníkem ŠRP, kde matka, skóruje ve subškále kontroly velmi nízko. Naopak je tomu u jedné z problémových rodin, kde matka n v tomto dotazníku vykazuje neobvykle vysoké skóre kontroly, což koresponduje s vysokou mírou hierarchie zjištěné v tomto testu.

Znázornění ideální situace

V sedmnácti rodinách je hierarchie v ideální situaci na střední úrovni, která ve čtrnácti z nich zůstala stejná, jako v typické situaci. V ostatních rodinách došlo k přidání nebo odebrání postavců, což ve výsledku vedlo ke snížení nebo vyrovnání hierarchie mezi rodičovským a sourozeneckým subsystémem. To se vztahovalo k období, kdy děti „odrostou“. Ve dvou rodinách bylo nejstarší dítě v pozici nižší než rodiče, ale vyšší než sourozenci, což rodiče odůvodňovali tak, že je to přirozené, nejstarší má být oporou mladším dětem.

Znázornění konfliktní situace

V konfliktní situaci se většina rodin staví do pozic se střední (16x) nebo nízkou hierarchií (3x). Pouze 1x se vyskytla vysoká hierarchie. *V rodičovském subsystému* ve všech situacích převažuje střední míra hierarchie (12x) nebo je udávána nízká úroveň (8x). Vysoký stupeň hierarchie se neobjevil v žádné rodině. *V sourozeneckém subsystému* se objevuje v průměru nejčastěji hierarchie nízká a střední, pouze ve čtyřech zobrazeních se vyskytla její vysoká úroveň. Nízká míra se ukazuje více v typické a konfliktní situaci, střední je spojena častěji se zobrazením ideální situace.

III. DIMENZE FLEXIBILITY

Při vyhodnocení celé rodiny byla nejvyšší flexibilita zjištěna u všech typů rodin mezi typickou/kritickou situací v rodině, přičemž významnějších hodnot nabývala u rodin průměrných a o něco méně u rodin problémových. *V rodičovském subsystému* je flexibilita opět největšími porovnání typické a kritické situace, opět s nejvyššími hodnotami u rodin průměrných a následně problémových. Celkově však tyto hodnoty byly nižší než u srovnání v rámci celých rodin. *V rámci sourozeneckého subsystému* je celkově flexibilita nejnižší.

IV. DIMENZE GENERAČNÍCH HRANIC

Mezigenerační koalice se vyskytla při zobrazení typické situace u jedné z průměrných rodin, kde je matka v těsnějším vztahu s šestiměsíčním kojencem a otec je více zapojen do sourozeneckého subsystému. Tato situace je pouze přechodná, spojená s aktuální situací rodiny. V konfliktní situaci se mezigenerační koalice vyskytla celkem u pěti rodin. U třech rodin se jedná o situaci, kdy se nejmladší děti semknou spíše kolem matky a otec stojí více stranou. V jedné z rodin je matka více emočně labilní (skóruje také výše ve škále konfliktovosti dotazníku ŠRP). Manžel ji chrání před konflikty a situaci s dětmi raději řeší sám. V druhé rodině otec při konfliktu „odchází do klidu a čeká, až se to přežene“. Z rozhovoru vyplynulo, že podobné chování muž uplatňuje i v jiných situacích, např. ve způsobu trávení volného času, výchovy dětí apod. Jde o otce z problémové rodiny.

Převrácená hierarchie se objevila u dvou rodin. U jedné optimálně fungující rodiny, mají rodiče pocit, že mají děti nad nimi trošku „navrch“, ale je to jen chvilkově a berou to jako přirozený jev ve vyhocenější situaci, kterému nepřikládají větší význam. V jedné z průměrně fungujících rodin s dítětem s ADHD mají rodiče také někdy pocit, „že si s nimi syn mává, jak chce“.

Vztahová struktura

V rámci celé rodiny byla při vyhodnocení typické situace struktura vyvážená, nevyvážená měla jednoho zástupce od každé z jednotlivých typů rodin. V konfliktní situaci se objevila 5x vyvážená i nevyvážená struktura, v polovině případů se jednalo o labilně vyváženou strukturu, která souvisí s danou situací. V rámci rodičovského subsystému se objevuje nejčastěji struktura vyvážená, v konfliktní situaci se rovnocenně objevuje vícekrát struktura labilně vyvážená a nevyvážená. V sourozeneckém subsystému lze nejčastěji pozorovat celkově labilně vyváženou strukturu (36x), vyváženou pak 18x a 6x strukturu nevyváženou.

7.7.2 Kvalitativní vyhodnocení

CHOVÁNÍ PŘI TESTU

Optimálně fungující rodiny

Po podání základní instrukce se v části rodin chopili figurek nejdříve rodiče, kteří je umístili na šachovnici a vyzvali děti, pokud tak již dříve samy neučinily, aby si vybraly své postavičky a někam je postavily. Děti většinou neváhaly, a pokud „stihly“ dát včas svoji figurku kam chtěly, sledovaly pak už jen své nerozhodné sourozence, kteří nevěděli, „kam

se vrátit“ nebo se snažili, v případě nespokojenosti se svou pozicí, smlouvat či rovnou přemísťovat figurky. V pěti rodinách manželé vyzvali nejdříve k vytvoření sestavy postaviček samotné děti a se zájmem je pozorovali bez zasahování z jejich strany. Zdálo se, že ani dětem, ani rodičům moje přítomnost vůbec nevádí, nenechali se vytrhnout „ze hry“, jakoby nevnímali, že jsem na blízku. Pokud mezi dětmi docházelo ke sporům, rodiče je vyzvali, aby vysvětlily své stanovisko, obhájily svoji pozici. Zřetelně se zde projevila jejich snaha porozumět jejich myšlenkám. Když byly děti se svou „prací“ hotovy, upravili manželé rozestavení figurek podle svého názoru, který průběžně prodiskutovali s ostatními členy rodiny, dokud nedošlo k všeobecné shodě.

V průměrných a problémových rodinách byla atmosféra při administraci testu více nejistá. Počáteční ostych a nerozhodnost trvala déle než v optimálně fungujících rodinách. Ve dvou rodinách se hlavní role ujali otcové, matky situaci spíše pozorovaly z „povzdálí“. Rodiče si ponechávali vyšší míru kontroly. Pokud děti umístily postavičky do míst, které se rodičům nelíbilo, byly figurky přemístěny s jednostranným vysvětlením na místa určená rodiči, názory dětí byly brány méně v úvahu.

INTERAKCE

V optimálně fungujících rodinách se během administrace děti podílely na rozmísťování figurek i podstavců rovným dílem. Pokud ne, rodiče se postarali o to, aby jim byl dán prostor alespoň později. Některé děti se prosazovaly během administrace spíše „bojem“, jiné domluvou, ty menší prostřednictvím rodičů. Starší děti nezpochybňovaly názory a návrhy mladších dětí. Mnohokrát své menší sourozence dokonce povzbuzovaly, daly jim při administraci „přednost“. Děti otevřeně vyjadřovaly své preference a momentální negace k jednotlivým sourozencům, vždy to ale bylo s humorem. Objevily se i sebekritické pohledy dětí na svoje horší nebo typické vlastnosti v souvislosti se zdůvodňováním svých pozic, nejčastěji u konfliktních situacích: „...jsem klidný, když se ale rozzuřím, tak to stojí za to“. Mezi rodiči jsem měla možnost pozorovat mnohokrát souhru při reakcích na jednotlivá, pro ně zajímavá vyjádření od dětí. Bylo vidět, jak se prostřednictvím očního kontaktu a dalších neverbálních projevů domlouvají na dalším postupu. V rodinách panovala radostná a tvůrčí atmosféra, doprovázená často humorem, někdy i salvami smíchu, kdy se děti vzájemně, jako ve hře „Člověče nezlob se“ v rámci boje vystrkovaly z políček. Děti také v několika rodinách během zobrazování „ideální situace“ umísťovaly s velkou chutí pod své figurky co největší počet podstavců.

V průměrných a problémových rodinách jejich členové přistupovali k znázornění svých vztahů spíše každý „sám za sebe“, ale k odůvodnění svého názoru bylo často užíváno zobecnění, bez udání konkrétního příkladu. Zejména rodiče byli méně otevření a více direktivní.

Použití barevných figurek

Pokud rodiny využily možnosti vybrat si některou z barevných figurek, nejčastěji ve všech typech rodin tak činili podle vlastních sympatií k dané barvě. Již méně často byly barvy spojovány s nějakou vlastností, zálibou, pohlavím, nebo přirovnáním („Děti jsou naše světýlka“).

Test rodinného systému mi v mnoha případech velmi pomohl při rozdělení jednotlivých rodin do pásem funkčnosti. Doplnil vhodně metodu rozhovoru, která však není provázena takovou spontánností, je zde snadnější udržet si kontrolu nad situací. Metoda FAST mi, vzhledem k účasti a za plného nasazení ze strany dětí, poskytla řadu potřebných informací, které bych jinými metodami musela získávat mnohem delší dobu při systematické práci s rodinou. Mohla jsem být součástí rodinného dění při společném plnění úkolu, kde se projevila vzájemná blízkost členů rodiny prostřednictvím projevů náklonnosti mezi rodiči a dětmi. Jediné čeho lituji je, že jsem jako jediný pozorovatel nemohla zachytit všechno dění, které tolik o rodině vypovídá, ideální by bylo využití videozáznamu.

7.8 SEIQol

Kvantitativní hodnocení

- měření kvality života na základě vlastního systému hodnot (životní cíle, zájmy, životní témata) bylo ve formuláři zjišťováno pomocí **tabulky**
- měření životní spokojenosti pomocí vyznačení křížku na **přímce**

Kvalitu života vyjádřenou v % jsem zjistila pomocí výpočtu poměru významnosti konkrétní hodnoty (cíle) pro jedince a vyjádřením aktuální spokojenosti s jejím naplňováním v životě. Životní spokojenost vyjádřenou v % jsem získala pomocí převodu umístění křížku na přímce, na základě měření a výpočtu.

Tabulka č. 6 Kvalita života a životní spokojenosti zjištěná měřením na základě systému hodnot (tabulka) a pomocí vyznačení na přímce (přímka) vyjádření v procentech.

Rodiny	Tabulka - kvalita života v %			Přímka - životní spokojenost v %			rodiny
	Muž	Žena	Rodina	Muž	Žena	Rodina	
optimální	70,20	71,80	71,00	80,20	81,50	80,85	75,92
průměrné	68,80	63,70	66,27	67,25	61,80	64,52	65,39
problémové	73,30	79,00	74,88	67,50	90,51	79,00	76,94
Σ	70,80	71,50	70,71	71,65	77,93	74,79	72,75

Problémové rodiny se jeví na první pohled „překvapivě“ jako nejvíce spokojené, což je však spojeno s jejich specifiky. Je třeba „nahlédnout“ do kvalitativního hodnocení a využít přednosti smíšeného výzkumu – porovnání s výsledky ostatních metod.

V *první rodině* je vysoká míra spokojenosti podle cílů podložena uváděnou vysokou mírou spokojenosti se zdravím u obou manželů, u muže s prací a u ženy s vírou, které byla připsána větší důležitost než rodině. Víra jí pomáhá smířit se, jak sama říká, se „složitostí života“. Manželova spokojenost s rodinou by se mohla vztahovat spíše k tomu, že je často jakoby „mimo dění“ a starost o rodinu přesouvá na ženu, která tuto svoji roli přijímá. Manželka respektuje, že „pokud je toho ruchu na manžela moc, zaleze si k sobě a nenechá se rušit“. Ve *druhé rodině* oba manželé vysoko hodnotí zdraví, práci i životní úroveň (jedná se o starší manžele s již odrostlejšími dětmi), jsou spokojeni i s oblastí zábavy. Oceňují pohodu v rodině, přestože si žijí „každý po svém“. Ženě s chodem rodiny pomáhá babička a manžela, který se v rodinném životě příliš neangažuje, k zajištění chodu rodiny, již tolik „nepotřebuje“.

Průměrné rodiny mají nižší průměr v hodnotách spojených s naplňováním životních cílů. Pociťují menší spokojenost v oblasti duševní pohody, seberealizace, práce, kontaktů s přáteli, zálibách a rekreaci. V jedné rodině je míra spokojenosti celkově velmi nízká, u ostatních tří rodin se u jednoho z partnerů vyskytl výrazný rozdíl v naměřených hodnotách v tabulce a na přímce.

Optimálně fungující rodiny měly vyrovnanější výsledky. Celkový průměr je snížen díky třem rodinám. Ve dvou rodinách se objevil větší nepoměr mezi spokojeností s naplňováním cílů a jejím vyjádřením na přímce, kde byla mnohem vyšší. V návaznosti na rozhovor lze usoudit, že přestože se jim momentálně nedaří naplňovat některé cíle, chápou, že tento stav je přechodný a spojen se zvýšenými nároky rodiny, a proto jsou s touto situací smíření a celkově spokojeni. V jedné rodině byla spokojenost u obou manželů celkově

nižší, muž je podnikatel a oba manželé pocítují deficit v oblasti rodiny a přátel (s partnerem jsou spokojeni). Zřejmě se jedná spíše o otázku času, žena je navíc nespokojena v oblasti zdraví. Stejná tendence se objevuje i ve vyhodnocení výsledků zaměřeného na shodu v oblasti preferovaných hodnot (cílů).

Tabulky s podrobnými údaji o kongruenci mezi manželi v oblasti hodnot a míře shody mezi manželi v hodnocení významnosti sdílených preferovaných hodnot jsou uvedeny v příloze č. 28. Vzhledem k množství rodin (zejména problémových) nelze vyvozovat závěry, jsou zde uvedeny spíše pro zajímavost.

Kvalitativní hodnocení

Pro větší přehlednost jsem uvedené hodnoty (cíle) sloučila do devatenácti obecnějších skupin. Závěrečné vyhodnocení jsem prováděla ze tří hledisek:

1. Výsledky dle četnosti hodnot v odpovědích

Mezi nejčastěji uváděné hodnoty patří mezi muži i ženami **rodina**. Vzhledem k náboženskému zaměření rodin **víra** zaujala hned druhé místo. Na třetí pozici se objevuje **práce v obecném smyslu**, která je častější, dle očekávání, u mužů. **Volný čas a koníčky**, jen s mírným rozdílem, preferují o něco výše ženy, stejně jako **partnerský vztah**. **Děti** více upřednostňovali muži. Významné místo zaujímá zdraví, které je předpokladem pro optimální fungování jak jedince, tak rodiny. Výraznější rozdíl je možné sledovat v oblasti **seberealizace**, kterou více zmiňovaly ženy, možná i proto, že hodně mužů se realizuje v práci, kdežto ženy tuto možnost (většina je stále ještě na rodičovské dovolené) nemají. Hodnota **práce – jako zdroj peněz** se objevuje pouze u mužů.

2. Výsledky dle přisuzované významnosti jednotlivým hodnotám

Zde se na přední místa se posunuly hodnoty **být dobrým člověkem, láska a svoboda**, které však jmenovalo menší množství osob. Mezi nejvíce ceněné hodnoty tedy i nadále patří **rodina, víra, partnerský vztah, děti a materiální zabezpečení**, dále pak cíle s menší četností **být dobrým člověkem a prožít plnohodnotný život**.

Porovná-li v této oblasti rozdíly mezi muži a ženami, *pro muže* jsou nejdůležitější hodnoty **víra, rodina a partnerský vztah**, dále pak **láska**, která by se dala volněji přiřadit k rodině či partnerskému vztahu. *Ženy* přikládají největší význam hodnotám **být dobrým**

člověkem, rodině, víře a partnerskému vztahu. Zatímco rodina má pro obě pohlaví stejný význam, muži si v průměru poměrně více cení víry a partnerského vztahu než ženy.

3. Výsledky v oblasti spokojenosti s naplňováním jednotlivých hodnot

Nejvíce spokojenosti s naplňováním svých cílů se objevuje, po vyřazení málo četných odpovědí *partnerský vztah, rodina a děti*, z méně často uváděných pak prožití *plnohodnotného života, vztahy s širší rodinou a práce – jako zdroj financí*.

Nejméně spokojenosti se vyskytuje u hodnot *seberealizace, volný čas a koníčky*.

Při **porovnání spokojenosti v naplňování životních cílů mezi muži a ženami**, se v rámci jednotlivých hodnot, nevyskytují větší rozdíly. *Ženy* ale pociťují větší nedostatek naplnění v oblasti *práce, volného času a koníčků*, což je pochopitelné, vzhledem k jejich trvalé rodičovské dovolené, případně větší vytíženosti vlivem náročnosti skloubení práce a rodiny, zejména z hlediska času.

Podrobné údaje a pořadí jednotlivých hodnot v sledovaných oblastech hodnocení jsou uvedeny v přílohách č. 22,23,24,25,26,27.

7.9 Test manželského přizpůsobení

Test manželského přizpůsobení jsem vyhodnocovala jako celek a dále jsem pak ke srovnání s ostatními metodami využila přímku zachycující stupeň štěstí současného manželství.

1. Celkové vyhodnocení zahrnovalo bodový součet všech tří částí testu:

- přímkou – hodnocení manželského štěstí na škále,
- tabulky – zachycující míru shody mezi manželi v konkrétních oblastech manželského soužití,
- závěrečných otázek s možností volby mezi různými odpověďmi.

V souladu s instrukcemi v testu jsem tak získala bodové skóre, které, jak už bylo uvedeno v popisu metody, se může pohybovat v rozsahu od 2 do 158, přičemž manželství nad 100 bodů lze považovat za spokojenou, pod 100 za nespokojenou. Abych mohla provést přesnější diferenciaci ve výsledcích, rozložila jsem si toto bodové rozmezí do šesti úrovní přizpůsobivosti mezi manželi, které jsou společně s výslednými hodnotami a zařazením jednotlivých rodin uvedeny v tabulce.

Tabulka č. 7 Bodové hodnocení přizpůsobivosti

Bodové hodnocení přizpůsobivosti	Manželství	Bodový rozsah	Počet rodin v dané úrovni podle funkčnosti			
			Opt.	Prům.	Probl.	celkem
1	velmi nespokojená	2-38				
2	nespokojená	39-77				
3	spíše nespokojená	78-99			1	1
4	spíše spokojená	100-125	5	3	1	9
5	spokojená	126-142	8	1		9
6	velmi spokojená	143-158	1			1

2. Vyhodnocení přímky – teploměru manželského štěstí

Přímku jsem, stejně jako u metody SEIQol, převedla do hodnot v %, abych pak mohla následně provést srovnání jak v rámci metody, tak s ostatními metodami, které zahrnovaly grafické znázornění životní spokojenosti (SEIQol, životní křivka spokojenosti).

V tabulce jsou uvedena získaná data.

Tabulka č. 8 Test manželského přizpůsobení - srovnání získaných dat

Rodiny	Tabulka - bodové vyhodnocení celého testu			Přímka - vyhodnocení v %		
	Muži	Ženy	Rodiny	Muži	Ženy	Rodiny
Optimální	125,20	124,90	125,20	83,78	81,50	82,64
Průměrné	127,00	111,30	119,50	78,30	61,80	70,05
Problémové	93,50	108,00	100,75	58,70	90,51	74,60
Průměr	115,20	114,70	114,98	73,59	77,90	75,76

Tabulka ukazuje, že nejmenší spokojenost s manželstvím se objevila u problémových rodin. V průměrných rodinách se skóry zvyšují a největší spokojenost lze pozorovat u manželů z optimálně fungujících rodin. Přitom v optimálně a průměrně fungujících rodinách dosahují lepšího skóre muži, v problémových rodinách jsou s manželstvím více spokojeny ženy.

Inkongruenci mezi manželi jsem vyhodnocovala třemi způsoby:

- rozdíly v celkovém bodovém hodnocení,
- rozdíly ve vnímání „manželského štěstí“ při grafickém znázornění na přímce,
- inkongruence v jednotlivých položkách testu (viz příloha č. 29).

V optimálně fungujících rodinách se manželé ve svém pohledu na manželství většinou velmi blížili ve všech sledovaných oblastech.

V průměrných rodinách se manželé nelišili při svém grafickém znázornění „manželského štěstí“, ale od optimálních rodin se lišili v celkovém bodovém vyhodnocení a větší rozdíly se objevily mezi hodnocením míry shody v tabulce a jednotlivých odpovědích na otázky.

V problémových rodinách byla při srovnání s ostatními rodinami zaznamenána nejvyšší inkongruence ve všech sledovaných oblastech, největší pak v odpovědích na jednotlivé otázky. Manželé zřejmě pociťují nesoulad nejen v různých oblastech manželství, ale přisuzují jim i různou váhu.

7.10 Životní křivka spokojenosti

Sledování souvislostí mezi životní spokojeností a významnými životními událostmi

Při vyhodnocování životní křivky spokojenosti jsem vycházela z míry spokojenosti, kterou manželé uváděli před vstupem do manželství. Ve většině rodin se nejednalo o žádný větší výkyv. Dále jsem si zaznamenala uváděný stupeň spokojenosti v rocích, kdy se narodily v rodině jednotlivé děti, a zda tato událost nějakým způsobem ovlivnila spokojenost jednoho nebo obou partnerů. Následující tabulka umožňuje porovnat míru spokojenosti mezi muži a ženami v souvislosti s roky, v nichž se uskutečnil sňatek a narození jednotlivých dětí s ohledem na zařazení rodin do jednotlivých pásem funkčnosti. Zde jsou výjimečně číselné hodnoty vztahující se ke spokojenosti převráceny (nižší hodnota = vyšší spokojenost).

Tabulka č. 9 Spokojenost manželů podle pásma rodinného fungování v souvislosti s roky, kdy se uskutečnil sňatek, a došlo k narození jednotlivých dětí

Životní události	Průměrná spokojenost manželů v letech kdy došlo k sňatku a narození dětí		
	Optimální rodiny	Průměrné rodiny	Problémové rodiny
Sňatek	0,392	0,375	0,250
Narození D1	0,642	1,125	1,250
Narození D2	0,892	0,750	0,500
Narození D3	0,678	1,000	1,000
Narození D4	0,785	1,375	2,000
Narození D5	0,446	2,000	-
Průměr rodin	0,639	0,979	1,000

Na základě grafického znázornění jsem zjistila, že nejvíce spokojenosti udávají partneři z rodin optimálně fungujících a nejméně spokojení byly v průběhu svého dosavadního života manželé z problémových rodin.

V roce, ve kterém se uskutečnil sňatek však byli nejvíce spokojeni novomanželé z problémových rodin, zřejmě to bylo jedno z nejšťastnějších období jejich soužití. Nejméně spokojení naopak byli novomanželé z optimálně fungujících rodin.

Spokojenost manželů v souvislosti s narozením jednotlivých dětí se většinou výrazně nemění, pokud zde došlo k výraznějšímu poklesu spokojenosti, bylo to spíše způsobeno jinými nenormativními vlivy, např. závažným onemocněním nebo úmrtím v rodině (dítěte, rodiče či někoho z dospělých členů širší rodiny). Dále byla životní spokojenost ovlivněna stěhováním apod. Z tak malého výzkumného vzorku nelze vyvozovat jednoznačné závěry, ale více nespokojenosti během života zaznamenali do křivky rodiče dětí s nějakým závažnějším zdravotním postižením, somatickým onemocněním, ADHD či poruchami učení.

Srovnání spokojenosti v rámci jednoho pohlaví podle zařazení do pásma funkčnosti

Muži: Větší míra nespokojenosti se projevila u mužů z optimálních a průměrných rodin. Na základě rozhovorů usuzuji na to, že na ně s narozením nového potomka doléhá zátěž spojená s jejich větším podílem na chodu domácnosti a péčí o děti, na rozdíl od mužů z problémových rodin, kteří se na provozních záležitostech rodiny příliš nepodílejí.

Ženy: Ženy z optimálních a průměrných rodin jsou spokojenější než jejich partneři. Nejméně spokojené se cítí ženy z problémových rodin, kterým se v období narození dětí dostávalo zřejmě zpravidla méně pomoci ze strany jejich partnerů.

Inkongruence

Míra inkongruence mezi manželi navazuje na výsledky ostatních metod. Objevuje se zde tendence jejího zvyšování s problémovějším fungováním rodiny (viz příloha č. 30).

Zachycení aktuální životní spokojenosti

Míru aktuální životní spokojenosti jsem získala díky uvedené hodnotě na šestibodové škále v roce sběru dat. Pro možnost dalšího srovnání s ostatními metodami jsem získané hodnocení převedla do numerického v procentech. Nejvyšší míru spokojenosti opět křivka zachytila u optimálně fungujících rodin (82,15%), nižší u průměrných (72,5%) a nejmenší u problémových (68,25%) (viz příloha č. 31).

8 DISKUSE

V následující kapitole se pokusím odpovědět na výzkumné otázky. Budu přitom vycházet ze získaných dat, která srovnám s teoretickými poznatky. Přestože jsem do své studie zařadila dotazníkové metody, kvantitativní data mi posloužila spíše k ověření a doplnění kvalitativních poznatků, které i přes smíšený typ výzkumu, považuji za stěžejní. Vzhledem k počtu rodin, které se výzkumu zúčastnily je nutno k výsledkům přistupovat opatrně a vnímat je spíše jako možné tendence, poskytující námět k dalšímu zkoumání dané problematiky.

Během výzkumu jsem získala prostřednictvím použitých výzkumných metod velké množství dat, která se mi, vzhledem k rozsahu práce, bohužel nepodaří v celé šíři postihnout. V diskuzi se tedy budu snažit poukázat na nejzajímavější zjištění a maximálně využít možnosti náhledu na danou problematiku z více úhlů pohledu, a to jak ze strany probandů, tak na základě srovnání výsledků jednotlivých výzkumných metod.

V odborné literatuře není tématu rodinného fungování věnována zatím bohužel větší pozornost, a proto budou možnosti srovnání poněkud omezené.

1. Jaké jsou charakteristické znaky rodinného fungování v rodinách s více dětmi, a které faktory toto fungování nejvíce ovlivňují?

Z rozhovorů vyplynulo, že rodinné fungování v rodinách s více dětmi stojí na základech, které uvádí většina autorů (Plaňava 2000; Sobotková, 2003; Satirová, 1994; Vymětal, 2003). Optimálně fungující i problémové rodiny vykazují charakteristické znaky rodin, označované Plaňavou (2000) jako funkční / dysfunkční. V rodinách s průměrným fungováním se v některých oblastech rodinného života objevovaly mírnější odchylky od zdravého fungování, a proto jsem je vyčlenila zvlášť. Tím se mi podařilo získat vzorek 14 rodin, které na základě mých zjištění, splňují kritéria pro funkční rodiny vymezená výše uvedenými autory. Vzhledem k zaměření výzkumu budu v diskusi věnovat pozornost především této skupině rodin. Rodiny průměrné či problémové, které mají ve výzkumném souboru výrazně menší zastoupení, poskytnou v některých oblastech spíše možnost srovnání.

Hodnotová orientace

Plaňava (2000) a Vymětal (2003) uvádějí mezi předpoklady dobrého rodinného fungování shodu v hodnotové orientaci a názorech na život. Soudržnost rodiny je postavená na hodnotách spojených s rodinou. To je v souladu se zjištěními dotazníku SEIQol, kde v čele hodnotového žebříčku obou pohlaví stojí *rodina* a je jí také přisuzován největší význam. Rodiče v rozhovoru přisuzovali shodě v oblasti hodnot a životních názorů velký význam a neshodu v této oblasti považovali za faktor, který může narušovat rodinné fungování.

Soudržnost

Mezi základní **podmínky kvalitního soužití** řadí řada autorů (Vymětal, 2003; Moore, 1998; Schaferová, 1995) vzájemné porozumění, úctu a respekt mezi partnery, toleranci, zájem jednoho člena rodiny o druhého, upřímnost a otevřenost. V rodinách s více dětmi se její členové o sebe zajímají, vzájemně se podporují a pomáhají si. Rodiče v rozhovoru na přední místo pro dobré fungování rodiny uvádí ve shodě s těmito názory *vzájemný respekt, úctu, důvěru, dobré vztahy a vycházet si vstříc*. To se ukazuje i při srovnání metod:

- V dotazníku ŠRP se v subškále soudržnosti objevila zvýšená hodnota (75,6), přičemž ženy skórují níže než muži. Zde vidím možnou souvislost s otázkami v dotazníku, které by, ač zařazené do vztahové dimenze (subškála soudržnost), mohly být matkami spojovány spíše s dimenzí rodinného systému, konkrétně se subškálou organizace, kde naopak ženy skórují poněkud výše než muži.
- V Testu rodinného systému (FAST) se mezi rodiny s vysokou mírou koheze zařadilo celkem 14 rodin. Další rodiny by bylo možné až na výjimky rovněž zařadit mezi ty, které vykazují ve znázorněních rodiny vysokou míru koheze. Na šachovnici rozmístily figurky tak, jak si spolu děti nejčastěji hrají a ne, dle zadání, jak k sobě mají skutečně blízko, což se následně ukázalo při doprovodném rozhovoru.
- V dotazníku FHI se rodiny s více dětmi, se svým skóre v subškále Commitment (v hodnotě 19,7), zařadily na třetí nejvyšší místo při srovnání s výsledky z 11 studií vztahujících se k rodinnému fungování a rodinné hardiness.

Expresivita

Členové rodiny jsou zvyklí projevovat upřímně své city bez obav, přímo a otevřeně, což se ukázalo ve více použitých výzkumných metodách:

- V dotazníku ŠRP dosáhly rodiny v subškále expresivita zvýšené hodnoty (63,1). I zde se objevuje u žen nižší skóre než u mužů.
- Během návštěv v optimálně fungujících rodinách jsem měla možnost pozorovat projevy rodičů i dětí, které byly naprosto bezprostřední, zejména při administraci testu FAST. V rozhovoru rodiče uváděli, že sdělování si svých pocitů je pro ně velmi důležité. Jejich potlačování, podle nich narušuje rodinné soužití a spokojenost jednotlivých členů rodiny.

Rozdělení moci a odpovědnosti

Petrovskij (1985), stejně jako Plaňava (2000) považují za důležité adekvátní přiřazení a posouzení odpovědnosti, které je znakem dobré psychické atmosféry v rodině a zároveň i podmínkou ztotožnění se s jednotlivými členy rodinného kolektivu. V rodinách s více dětmi je tato zásada dodržována. Manželé mají utvořenu kooperativní alianci, vzájemně se ve svých rozhodnutích podporují, drží pospolu, zejména, co se výchovy dětí týče. Ve většině rodin si manželé rozdělili kompetence a odpovědnost v konkrétních oblastech rodinného fungování. Rozdělení moci a odpovědnosti je flexibilní v čase. Tato zjištění podporují výsledky metod:

- V rozhovorech se rodiče zmiňují, že se na rozhodnutích se podílejí společně, zejména na těch významnějších, což potvrzuje předpoklad Vymětala (2003), že manželé by měli uskutečňovat svá rozhodnutí společně, na základě diskuse.
- Ze zobrazení testu FAST vyplývá, že hierarchie v rámci celé rodiny se pohybuje na střední úrovni, což svědčí o přirozené autoritě rodičů. Svoji pozici jednotliví členové rodiny vnímají ve shodě s ostatními a přijímají ji bez problémů a potřeby ji měnit. To odpovídá zjištěním Plaňavy (2000), který u funkčních rodin předpokládá, že hierarchie, zaměřenost rodiny je akceptovaná a sdílená. Ve výzkumném souboru byla hierarchie mírně narušena pouze v rodinách s dětmi s ADHD. Rodiče se někdy cítí být dítětem ovládaní. Střední úroveň hierarchie se objevuje také v rodičovském a sourozeneckém subsystému. Nízká úroveň se vyskytla u některých reprezentací zachycujících konfliktní situaci, zejména v sourozeneckém subsystému. To by mohlo ukazovat na opravdu pevné pozice v rámci rodinného systému, které rodině zajišťují stabilitu i v napjatějších situacích. Vysoká hierarchie se objevuje v typické

situaci pouze u jedné z rodin, což vypovídá o vztazích, které nejsou založeny na autoritativním přístupu ze strany rodičů.

- Mezigenerační koalice se objevila v testu FAST v typické situaci pouze u jedné z rodin (jednalo o vyrovnání se s aktuální přechodnou situací v rodině) a u pěti rodin v konfliktní situaci v rodinách průměrných a problémových. Převrácená hierarchie se zobrazila v konfliktní situaci v e dvou rodinách, kde měli rodiče pocit, že nezvládají projevy svých dětí (ale pouze přechodně).
- Poruchy rovnováhy mezi subsystemy, tak jak je popsal Matoušek (1979), nebyly v rodinách zaznamenány, pouze v jedné problémové rodině se objevil situace preferovaného subsystemu (matka a dospělé děti).

Hranice uvnitř i vně rodiny

Ve sledovaných rodinách jsou hranice mezi subsystemy, generační i osobnostní hranice uvnitř rodiny zřetelné a srozumitelné, členy rodiny respektované, neprolínají se ani nejsou jednostranně zaměřené, stejně, jako je popisuje ve znacích funkčních a dysfunkčních rodin Plaňava (2000). Satirová (1994) u funkčních rodin předpokládá v oblasti hranic směrem ven otevřenou vazbu na společnost, která je důvěřivá a s možností volby. Ve zkoumaných rodinách se rodiče často angažují v organizacích a různých veřejných spolcích, děti navštěvují nejrůznější kroužky, účastní se společenských akcí. Členové rodiny si mohou domů přivést přátele, existují však určitá pravidla, která musí respektovat (čas odchodu kamarádů domů apod.). Nestanovení hranic v rámci rodiny rodiče v rozhovorech uváděli jako možný důvod k ohrožení funkčnosti rodiny.

Flexibilita

Podle Vymětala (2003) je pro správné rodinné fungování třeba, aby rodina byla schopná transformace, adaptace na nové podmínky a přirozený vývoj. Ve vícečetných rodinách se flexibilita projevuje v tom, jak se rodiče snaží pružně reagovat na změny, které vyžadují operativní řešení a přizpůsobení pravidel rodiny nově vzniklým situacím. Na flexibilitu rodin ukazují také srovnání s jinými výzkumy a výsledky jednotlivých metod:

- Při srovnání s výzkumnými soubory z jiných studií, rodiny s více dětmi skórovaly ve škále Challenge v dotazníku FHI hned za pěstounskými rodinami nejvýše.
- V testu FAST se při vyhodnocení celé rodiny i v rodičovském subsystemu projevila flexibilita u všech typů rodin mezi typickou/kritickou situací v rodině, přičemž

významnějších hodnot nabývala u rodin průměrných a o něco méně u rodin problémových.

- Rodiče se v rozhovorech sami označovali, jako přístupní změnám

Role členů rodiny

Role členů rodiny by měly být respektované a v souladu s očekáváním (Plaňava, 2000, 79). O tomto předpokladu dobrého rodinného fungování ve výzkumném souboru rodin s více dětmi svědčí výpovědi rodičů podané v rozhovorech. Manželé zmiňovali předpoklady, které by měli mít lidé, jež hodlají uzavřít manželství a založit rodinu s dětmi. Tyto představy se shodují s výkonem rolí, které se uplatňují v jednotlivých rodinách.

Přestože se poněkud vzdálím od tématu fungování rodiny, neodpustím si postřeh k pozicím a rolím dětí v rodině ve vztahu k jejich pořadí narození. Bradshaw (1995) v této souvislosti popisuje 4 sourozenecké pozice s jejich odlišnými charakteristikami od prvorozeného až po v pořadí čtvrté narozené dítěte. V rodinách s více dětmi jsem měla možnost, při administraci testu FAST, pozorovat interakce mezi dětmi a rodiči, které tyto charakteristiky z velké části potvrzovaly. Také při přiřazování barev k jednotlivým figurkám, představující členy rodiny, byly tyto vlastnosti deklarovány.

Komunikace v rodině

Satirová (1994,13) za ideální formu komunikace mezi členy rodiny považuje takovou, která je „přímá, specifická a upřímná“. Podle Plaňavy, (2000, 80) „komunikace posiluje a utváří všechny komponenty rodinného fungování“ (Plaňava, 2000, 80). V optimálně fungujících rodinách s více dětmi se objevují takřka všechny aspekty komunikace, které Plaňava (2000, 222) popisuje u rodin s dobrým fungováním. Manželé často komunikují o osobních tématech, žádají se o radu a otevřeně si sdělují své pocity. Vzájemně se posilují častými pochvalami. Jejich sdělení jsou jasná a srozumitelná bez intruzí, bez generalizujících a hodnotu snižujících výroků o partnerovi. Partneři jsou schopni vydržet u tématu a vzájemně si naslouchat, je zde vyváženost komunikačních vstupů. Pokud mají odlišný názor, jsou schopni jej akceptovat. Vzniknou-li rozlady, trvají pouze několik minut a usmířující krok činí střídavě oba manželé. Významným prvkem komunikace je humor.

V neverbální komunikaci lze z blízkosti pozic partnerů vyčíst náklonnost, která se projevuje i častým očním kontaktem, souhlasným přikyvováním, nakláněním se k partnerovi, tónem hlasu, držetím těla i pohyby rukou i nohou. Je zde spíše soulad mezi

verbální a neverbální složkou komunikace, která probíhá v klidu, partneři dávají prostor druhému, neskáčou mu do řeči, neznevažují jeho výroky.

U problémových a průměrných rodin se v této oblasti objevily rozdíly, které již byly blíže popsány v kapitole 7.3.

Konfliktní situace

Konflikty mezi členy rodiny se objevují jak v rámci rodičovského, tak sourozeneckého subsystému, stejně jako mezi jednotlivými subsystémy. Nemají však hlubší kořeny, jejich řešení se neodkládá. Děti jsou vedeny ke vzájemné spolupráci a toleranci. Na konflikty se rodiče i děti umí podívat s nadhledem a humorem, zejména, jedná-li se o opakující se situace. Do sporů si jednotlivé subsystémy, pokud je to možné, nezasahují. Rodiče vedou děti k tomu, aby se naučily přebírat za své chování odpovědnost, uměly si stát za svým názorem, stejně jako přijmout názor druhého, přiznat vlastní chybu. V tomto směru se snaží jít dětem vzorem.

- Přítomnost konfliktů se ukázala i v dotazníku ŠRP, kde v subškále konfliktovosti skórovaly výše ženy, a to nejvýrazněji v rodinách průměrných a problémových.
- V rozhovorech rodiče kladli důraz na nutnost včas řešit vzniklé potíže, nejlépe domluvou a kompromisy. To je ve shodě s názorem Vymětala (2003), že náročné situace a neshody řeší dobře fungující partneři bez dlouhého odkládání a s vůlí se dorozumět, nalézají kompromisy.
- Řešení konfliktů jsem mohla posoudit při administraci testu FAST nejen při zobrazení konfliktní situace, ale i pozorováním interakcí mezi členy rodiny, při nesouhlasných názorech mezi rodičovským a sourozeneckým subsystémem i uvnitř jednotlivých subsystémů.

Organizace rodinného života

Rodinná pravidla

Podle Vymětala (2003) je pro správné rodinné fungování třeba, aby rodina měla vytvořená určitá pravidla a řád. Tato pravidla by, podle Satirové (1994,13), měla být pružná, humánní, přiměřená a změníteľná". Tento požadavek rodiny s více dětmi ve většině případů naplňují (dalo by se říci, že v některých rodinách, je doveden k dokonalosti, jak už bylo uvedeno v kapitole 7.3) a potvrzují ho tyto skutečnosti:

- V dotazníku ŠRP v subškále *organizace* optimálně fungující rodiny dosáhly poměrně vysokého skóre (58,8).
- V rozhovorech rodiče uváděli, že základem dobrého fungování rodiny je vhodné, aby se všichni členové rodiny podíleli na tvorbě pravidel, která by měla být jasná a srozumitelná, aby je mohli všichni dodržovat.
- Součástí rodinného života jsou ve všech rodinách rodinné rituály, které se řídí většinou také podle pravidel, mívají svůj pevný, všemi uznávaný řád, který se však s vývojem rodiny flexibilně mění.

Starost o domácnost

Podle Hochschilda a Machunga (1989) současné studie bohužel nevěnují dostatečnou pozornost neplacené práci v domácnosti. Ve vztahu k rodině se zabývají se zejména problematikou placené práce mimo domov. Plzák (1988) se domnívá, že pro fungování domácnosti je prospěšné, aby se manželé dohodli, jak budovat byt, jak vytvořit z bytu domov. Neuspořádanost domácnosti vede k chaosu, k degeneraci citové interakce a někdy i k nepřátelství či nenávisti. Tohoto názoru jsou i rodiče, kteří si vytvořili v rodinách řád, systém, který umožňuje, aby chod rodiny byl bezproblémový a vyhovoval všem členům rodiny.

Práce by měla být podle manželů od dětí až po dospělé rozložena dle jejich možností rovnoměrně, každý by si měl plnit své stanovené úkoly, podílet se stejnou měrou na domácích pracích. I podle výzkumu Plaňavy (2000, 124) ve funkčních rodinách muž s domácností alespoň částečně pomáhá, na rozdíl od dysfunkčních rodin, kde nedělá nic. To se potvrzuje i v případě problémových vícečetných rodin.

Finanční hospodaření

Plzák ze zkušenosti konstatuje, že je třeba, aby v oblasti finančního hospodaření panovala shoda. Plaňava ve výzkumu (2000) u funkčních rodin zjistil, že v oblasti financí je pro rodinu výhodné, pokud „kasu drží žena“ nebo se na financování formou „společné kasičky“ podílí oba. V souboru rodin s více dětmi je situace podobná, pouze u jedné z rodin se objevilo oddělené financování s rozdělenými oblastmi rodinných výdajů mezi partnery.

Bydlení

V této oblasti se rodiny s více dětmi od výzkumu I. Plaňavy (2000) liší. Dle jeho zjištění funkční rodiny pobývaly zpravidla ve stísněných bytových podmínkách. V souboru vícečetných rodin však byla zjištění naprosto opačná. Stísněnější prostory obývaly rodiny průměrné a problémové. Optimálně fungující rodiny žily v rodinných domcích, ve kterých měla i vícečetná rodina dostatek prostoru, jež umožňoval všem členům rodiny mít dostatek soukromí. Domnívám se, že rodiče, kteří se rozhodli mít více dětí, již na začátku soužití mysleli na to, že budou potřebovat větší prostory a záměrně tento požadavek včas začlenili do budování společné domácnosti.

Výchova dětí

Plzák (1988) přikládá součinnosti rodičů při výchově dětí velký význam. Rodiče s více dětmi tento požadavek formulovali nejčastěji jako nutnost jít ve výchově stejným směrem. Otcové z těchto rodin se snaží být svým blízkým oporou, trávit s nimi co nejvíce času. To je ve shodě s úvahami Karrakera a Grochowski (2006), kteří k *otcům „na plný úvazek“* přiřazují vlastnosti jako snahu o rovnostářství mezi partnery a podílení se ve zvýšené míře na domácích pracích. Vychází z předpokladu, že jsou více finančně stabilní a mají ve své práci větší svobodu. Častěji také své děti chválí a hrají si s nimi. Většina *otců majících více dětí* tyto podmínky splňuje. Pouze v průměrných a problémových rodinách otcové, přestože své děti také milují, před nimi občas „unikají“ do soukromí.

Rodinný čas

Volný čas rodičů pro sebe

Plzák (1988) posuzuje kvalitu manželství i podle souladu v realizaci zálib. Funkční rodiny ve výzkumu Plaňavy (2000) mají, když ne oba, tak alespoň jeden z partnerů nějakého koníčka, který je druhým partnerem sdílen, nebo alespoň akceptován. Rodiče z mého výzkumného souboru tuto skutečnost také zmiňovali, i když vzhledem k vytíženosti v rodinné sféře konstatovali, že na záliby momentálně nemají čas.

Společné činnosti rodičů a dětí

Gillernová (2009b, 337-338) se domnívá, že „pro psychologické společenství rodiny je důležité to, jestli se její členové něčemu společně věnují, než to jaké činnosti se věnují“. O tom se v rodinách s více dětmi lze snadno přesvědčit na základě širokého spektra zájmů

jednotlivých rodin. Společné aktivity rodičů s dětmi jsou na denním pořádku. Manželé však bohužel mají o to méně času na sebe.

Intimita

Intimita je podle Plaňavy (2000, 81) ve funkčních rodinách „přítomná a vyvažovaná s osobní autonomií, udržuje si vědomí sounáležitosti i během krizí. Blízkost je vyjádřena i doteky a v rodině převažuje pozitivní emoční vyladění a bilance. Dále autor uvádí, že „osobní autonomie je respektovaná, posilovaná a akceptuje individuální rozdíly“. Vymětal (2003) v podstatě popsal to, co svými slovy rodiny s více dětmi sdělovaly v rozhovoru, a to, že manželé si v rodinách neustále udržují své „vlastní světy“, které se vzájemně překrývají, ale nesplývají, v čemž vidí oba výhodu. To je ve shodě i s tvrzením, které uvádí Moore (1998, 100), že je třeba „podporovat a mít respekt k individualitě jednotlivých členů“.

Osobnostní charakteristiky rodičů

V této oblasti panuje ve vyjádření rodičů shoda. Pro rodinné fungování je nesmírně důležité, aby manželé nebyli sobečtí, neprosazovali své ego a vlastní zájmy na úkor rodiny. Je také důležité, aby investovali do rodiny čas a úsilí o její růst a byli v tomto směru trpěliví, měli dobrou vůli.

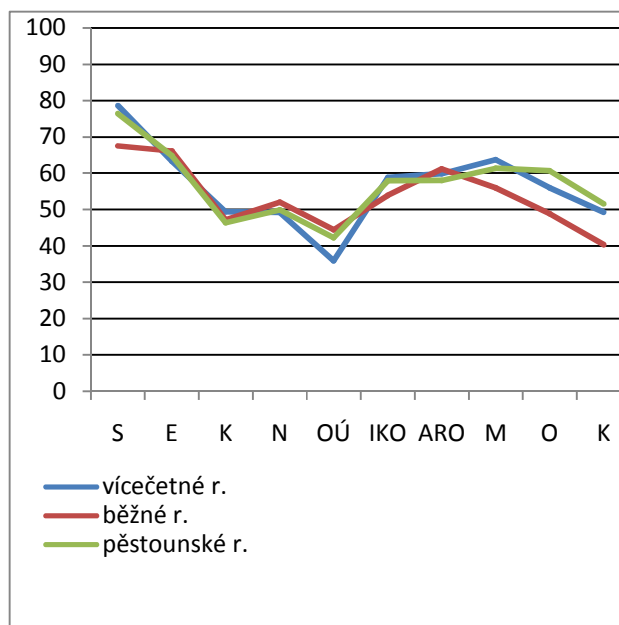
V závěru zodpovězení výzkumné otázky předkládám pro srovnání výsledné profily dotazníku ŠRP, ve kterých sou zachyceny výsledky tří výzkumných souborů. Mimo rodin s více dětmi se jedná o soubor pěstounských rodin (Sobotková, 2003) a rodin, které se dají, dle autorky, označit za rodiny běžné (Sobotková, 2011).

Z grafu č.5 lze vyčíst, že pěstounské rodiny a rodiny s více dětmi mají větší pocit soudržnosti než rodiny běžné. Vzhledem k tomu, že bývají početnější, je u nich potřebná vyšší míra organizace spojení se zvýšenou kontrolou, která však členy rodiny výrazně neomezuje. Vysoké skóre v morálně světonázorové oblasti je zřejmě spojeno s tím, že velké procento z rodin je věřících. U rodin s více dětmi se objevuje menší orientace na úspěch. To potvrzuje jejich větší zaměření na spokojenost jednotlivých členů rodiny, než na zvýraznění se vůči okolnímu světu, dokazování si svých kvalit. To bylo patrné i z rozhovorů s rodiči, kteří kladli důraz spíše na to, aby z jejich dětí vyrostli dobří a

spokojení lidé, než na to, aby dosáhli úspěchu v budování kariéry, i když by to u nich samozřejmě uvítali, pokud by to nenarušovalo jejich manželský a rodinný život.

Graf č. 5 Srovnání profilů výsledků ŠRP mezi vícečetnými rodinami, Běžnými rodinami (Sobotková,2011) a pěstounskými rodinami (Sobotková, 2003).

Rodiny	S	E	K	N	OÚ	IKO	ARO	M	O	K
vícčetné	78,6	63,3	49,4	49,2	35,9	58,8	59,9	63,7	56,0	49,3
běžné	67,6	66,1	47,2	52,0	44,5	53,9	61,2	56,0	48,9	40,3
pěstounské	76,4	64,8	46,4	49,9	42,3	57,9	58,0	61,4	60,7	51,6

2. Jaká je motivace rodičů k založení vícečetné rodiny a jaká je hodnotová orientace těchto rodin?

Základním kamenem k touze mít děti bude, jak zmiňuje více autorů (Vágnerová, 2007; Matějček, 2002), biologická potřeba, naše instinktivní výbava, zahrnující pud rozmnožovací a rodičovský.

Ve své práci jsem se ale snažila najít kořeny přání rodičů mít více dětí. Nejdříve jsem se obrátila, pomocí sestavení genogramu, do minulosti rodičů, do předcházejících generací. Zde jsem zjistila, že v původních rodinách manželů i v rodinách prarodičů, se velmi často objevovaly rodiny s více dětmi, jak již bylo uvedeno v kapitole 7.4.

Dále jsem se zaměřila na dětství manželů, jejich zkušenosti z původních rodin. V rozhovorech jsem sledovala, nakolik volbu mít více dětí ovlivnil hodnotový žebříček, který byl v jejich původních rodinách. Většina probandů popisovala své dětství jako šťastné a spokojené, což koresponduje s výsledky výzkumu Plaňavy (2000) u funkčních rodin a řadí se k faktorům, které i Vágnerová (2007) spojuje s motivací k rodičovství.

Asi polovina dotázaných rodičů si svoji představu o vícečetné rodině spojuje s přáním identifikovat se s rodiči, jejich postoji k dětem. Druhá polovina rodičů si příčiny své volby není vědoma, bere ji jako něco automatického, s čím počítali od dětství. To by potvrdzovalo domněnku Gruseca a Goodnowa (1994) in Barni et al., (2011), kteří ve spojení s předáváním hodnot z generace na generaci identifikovali dvě skupiny proměnných, a to jednak *motivaci dětí* přiblížit se rodičům a dále *automatické přejímání* hodnot.

Přestože většina rodičů již při vstupu do manželství plánovala mít více než dvě děti, někteří manželé se rozhodli až po narození prvních dvou dětí. Ovlivnily je události, jako ztráta života některého z dětí či jejich vážnější onemocnění. Část z nich se inspirovala u svých příbuzných a známých, kteří měli větší počet dětí, další rodiče chtěli již narozeným dětem „pořídít kamaráda“. Vyskytly se i případy neplánovaného těhotenství ženy, které však všichni dotazovaní přivítali s radostí. Rodiče na otázku, zda motivací mít další dítě bylo přání mít dítě s konkrétním pohlavím, např. chlapce v rodině se samými děvčaty. Tuto domněnku však rodiče nepotvrdili. Pohlaví dítěte nebylo důvodem početí, i když si pak následně v průběhu těhotenství někdy přáli mít více chlapce nebo dívku. Na otázku, kolik dětí by měla rodina mít, odpovídali rodiče, že je to individuální věc každého člověka, ale zohledňovali i reprodukční stránku (alespoň dvě děti k udržení rodu + jedno navíc).

Navzdory současnému trendu pozdního rodičovství, upřednostňují manželé věk pro narození prvního dítěte mezi 20 – 25 rokem. Tím se odlišují od šetření CVVM (2003), ve kterém respondenti uváděli nejčastěji vhodný věk rodičů pro narození prvního dítěte v rozmezí 25 – 29 let.

Zde je na místě rovněž připomenout jeden významný faktor, a to víru. Devatenáct z dvaceti rodin je věřících a příchod dětí berou jako dar od Boha. S tím souvisí i jejich odpovědi na otázku, zda ještě plánují další děti. Přestože již rozšíření rodiny většinou neplánují, nechávají si v tomto ohledu „otevřená vrátka“.

K podobným závěrům dospěla i Šlechtová (2001), která ve svém souboru vícečetných rodin identifikovala dva hlavní motivační činitele: inspiraci ve vlastní rodině či okruhu přátel a vnímání příchodu dalších dětí rodiči jako „Boží plán“.

Na otázku, kterou již ve svém výzkumu položila Hamplová (2000): „Co dnes mladí lidé nejvíce potřebují, aby mohli mít děti?“ se odpovědi rodičů z vícečetných rodin lišily od sdělení souboru respondentů ve věku 18-30 let (Hamplová, 2000). Na rozdíl od jejich žebříčku, ve kterém se na prvních místech pohybovaly materiální položky: 1. vlastní byt, 2. finance, 3. partnerské a rodinné zázemí, 4. zaměstnání, postavení, 5. zralost a odpovědnost, pomoc a podpora rodiny, 6. Pomoc a podpora státu, 7. zdraví, 8. vybavení bytu, domácnosti, 9. perspektiva do budoucnosti, 10. jiná odpověď, rodiče ze souboru vícečetných rodin kladli důraz na hodnoty spojené s rodinou: 1. mít rádi děti a chtít je, 2. přijmout odpovědnost, 3. kvalitní vztah, 4. vůle, potřeba a snaha překonat chvíle, když to skřípe, chtít to překonat, 5. opora v rodině, 6. výhodou je dořešené bydlení, 7. mít tradiční dobré osobnostní předpoklady 8. finance.

Dalším motivačním faktorem by mohlo být uspokojování pěti základních potřeb, které Langmeier a Matějček (1963) ve vztahu k dětem rozlišují. Jedná se o citový vztah, dávající pocit životní jistoty; stimulaci vedoucí k aktivitě; smysluplné prostředí s možností učení a získávání nových zkušeností; rodičovství jako potvrzení vlastní identity, získání sebeúcty, společenské hodnoty a konečně perspektiva otevřené budoucnosti. Rodiče tyto hodnoty formulovali svými slovy: děti nás zahrnují láskou, radostí a štěstím; děti nás nenechají v klidu, musíme se s nimi pouštět do různých aktivit, které bychom jinak nezkusili; jsme nuceni držet s dětmi krok, učit se; máme pocit, že nás někdo potřebuje, že tu nejsme zbytečně; chceme být dětem vzorem, snažit se o osobní růst, být jim oporou. Mareš (2001 in Mareš 2002) se shoduje s Matějčkem (1968) ve dvou potřebách, které ovšem formuluje jako motivační faktory (dítě jako zdroj převážně pozitivních emocí a dítě jako výraz kontinuity života) a připojuje k nim faktory: dítě jako opora (myšleno finanční v budoucnu) a dítě jako potvrzení vztahů v rodině. Manželé z vícečetných rodin sice většinou počítají s tím, že se o ně děti v budoucnu postarají, ale nepovažují své děti za potvrzení vztahu.

Hodnotová orientace rodin s více dětmi

Jak již bylo uvedeno v kapitole 7.8.2., mezi nejčastěji jmenované hodnoty v rodinách s více dětmi patří: 1. rodina, 2. víra, 3. práce, 4. volný čas- koníčky, 5. zdraví, 6. děti, 7. partnerský vztah, 8. seberealizace, 9. materiální zabezpečení, 10. zaměstnání jako zdroj

financí, 11. přátelé, 12. pomoc druhým, 13. vztahy s širší rodinou. Co se významnosti hodnot týká, tyto hodnoty patří zároveň mezi ty, kterým rodiče přisuzují největší význam.

Srovnám-li tato zjištění s výzkumem CVVM (Tuček, 2011), v dotazníkovém šetření na vzorku 1115 obyvatel ČR ve věku od 15 let, ve kterém se na prvních místech umístily hodnoty: 1. život ve spokojené rodině, 2. pomoc rodině a přátelům, 3. přátelé, 4. zajímavá práce, 5. život podle vlastních představ, 6. zdravé životní prostředí, 7. život v hezkém prostředí, 8. smysluplná práce, 9. zdravý životní styl, 10. práce v dobrém kolektivu, 11. vydělávat hodně peněz, 12. mít své soukromí, ukazuje se, že rodiny s více dětmi kladou větší důraz na víru a naopak menší důležitost připisují přátelům a prostředí, které je obklopuje. Víra je vzhledem k složení výzkumného souboru převážně věřících rodin pochopitelným jevem. Z rozhovorů s rodiči vyplynulo, že na přátele již nezbývá, s ohledem na rodinné vytížení, příliš času. Co se týká materiálního zabezpečení, rodiče ho staví na 9. místo, na rozdíl od respondentů výzkumu CVVM (Tuček, 2011), kde se umístilo na 11. místě. Rodiny s více dětmi zřejmě více myslí na zabezpečení svých dětí.

Výzkumy Tanaka a. Lowryho (2011) naznačují, že vztah mezi materialismem a tradičními rodinnými hodnotami se liší také podle pohlaví a významným faktorem jsou i geopolitické hranice, které mají souvislost s rodinnými hodnotami.

3. Jaké jsou zdroje odolnosti v rodinách s více dětmi, které strategie rodiny používají při zvládání náročných situací?

Rodiny v rozhovorech většinou uváděly, že se zatím nesetkaly s nějakou nenormativní událostí, která by jim způsobila větší potíže, a to překvapivě i v těch rodinách, kde se vyskytla nějaká vážnější nemoc u některého z členů rodiny, nebo dokonce k úmrtí dítěte. Pokud ano, považovali rodiče tato období za obtížná, ale ne škaredá. Ve výzkumném souboru jsou rodiny, ve kterých se děti potýkají nejen s ADHD a poruchami učení, ale i s vážnějšími zdravotními omezeními a smyslovými vadami. Vzhledem ke své náboženské orientaci tyto události přijímají jako přirozenou součást života, které jim umožňují růst, uvědomění si nových možností pohledu na svět. Již tento fakt ukazuje na to, jak rodina hodnotí a interpretuje situaci. Pokud ji nepřijímá přímo jako výzvu, snaží se v ní nalézt něco přínosného.

Sobotková (2003) rozlišuje zdroje odolnosti na *vnější zdroje* (sociální opora, kulturní úroveň a socioekonomická stabilita rodiny) a *vnitřní zdroje*, které dále dělí na systémové (soudržnost, komunikace...) a individuální (inteligence, sebedůvěra apod.).

Ačkoli rodiče upozorňovali především na vnitřní zdroje, ze kterých v případě potíží čerpají, při otázkách zaměřených na kontakty s širší rodinou a přáteli bylo zřejmé, že se jim dostává, ač si to možná tolik neuvědomují, podpory i z vnějších zdrojů. Nejčastěji se jedná o emocionální a praktickou oporu ze strany prarodičů. Vráťm-li se k vnitřním zdrojům, čerpají rodiny ve větší míře ze *systémových* (jasná a otevřená komunikace, účelná rodinná organizace a respektovaná pravidla, sdílené rituály. Velmi významným zdrojem je duchovní orientace, která je východiskem k řešení většiny problémů, a poskytuje odpovědi na složité životní otázky. Z *individuálních* zdrojů uvádějí rodiče smysl pro humor, odvahu, znalosti a dovednosti, na kterých je založena sebedůvěra a pozitivní sebepojetí, které je ostatními členy rodiny potvrzováno.

Z těchto zdrojů vychází i coopingové strategie, kterých rodina využívá v těžkých chvílích. Mezi nejdůležitější patří vzájemná opora v partnerovi; společné řešení situace, jež je založeno na reorganizaci rodinného fungování; flexibilní změnu pravidel, která může být i dočasná, než se situace vyřeší. V některých případech se však inovace osvědčily a našly své trvalé místo v rodinném fungování. Výše uvedená zjištění jsou ve shodě s výsledky studie rodinné resilience roku 1997 (McCubbin, Mc Cubbin, Thompson, et al. 1997, in Sobotková, 2007).

Rodinnou resiliencí a způsoby zvládání zátěže v rodinách se zabývalo několik diplomových prací, jež využily dotazníkovou metodu Family Hardiness Index, která, jak už jsem dříve uvedla, nemá zatím vytvořené normy. Společně s většími výzkumy (Sobotková, 2003; Sobotková, 2011) mi umožnily srovnat získaná data s jinými výzkumnými soubory (podrobná tabulka viz příloha č. 32).

Při **srovnání s těmito výzkumnými soubory** lze vybrat některé oblasti, ve kterých se rodiny s více dětmi liší. Jedná se v první řadě o subškálu Controll, kde vícečetné rodiny skórují nejvýše. Domnívám se, že pocit kontroly nad situací v rodině vychází již z celkového přístupu manželů k životu, zvolení si méně obvyklé a náročnější, ale možná o to zajímavější cesty životem. Ta s sebou nese i jistou dávku odvahy a připravenosti vyrovnat se se zvýšenými nároky, které jsou s fungováním vícečetné rodiny spojeny. To, že rodiny „drží osud ve svých rukou“ souvisí i s třetím nejvyšším skóre v dimenzi Commitment. Rodiče věří ve svou sílu a v to, že jsou schopni vlastními silami řešit vzniklé potíže. V dimenzi Challenge se rodiny v rámci srovnávaných souborů pohybují v oblasti průměru. Hlavní příčinou bude nejspíš velmi nízké skóre problémových rodin. Dalším důvodem by mohlo být, že tyto rodiny více lpí na tradičních rodinných hodnotách, na rodinných rituálech a vzhledem k početnosti

rodiny a jejímu bezproblémovému chodu upřednostňují pravidelnost a řád, což se potvrzuje v subškálách dotazníku ŠRP – organizaci a kontrole. Také náboženská orientace rodin přispívá spíše k tendenci držet se ověřených postupů, přestože, jak už bylo dříve uvedeno, rodiny jsou schopny pružně reagovat na nově vzniklé situace spojené s normativním i nenormativními vlivy. Dalo by se s mírným odlehčením konstatovat, že rodiny mají již v rámci běžného dne o pestrost podnětů postaráno, a tak již nemají potřebu vyhledávat nové podněty. Rodiče si rádi užijí v rodinném kruhu chvíl pohody a klidu. Tyto okamžiky také shodně označovali nejčastěji za nejhezčí aspekty rodinného života.

4. Jakou roli hraje kvalita manželského vztahu v rodinném fungování?

Manželský vztah se začíná budovat již před svatbou. Více než polovina párů se seznámila na akcích spojených s jejich náboženským vyznáním. *Délka známosti* mezi manželi se před sňatkem pohybovala nejčastěji od jednoho do čtyř let (viz příloha č. 4) a v naprosté většině případů spolu partneři před svatbou nežili ve společné domácnosti. To by mohlo podporovat výsledky výzkumu Kohla a Wellese (2000), kteří zjistili, že páry, které žily před uzavřením sňatku ve společné domácnosti, s větší pravděpodobností akceptují možnost rozvodu než páry, které spolu začaly žít až po svatbě. Zároveň páry žijící spolu již před svatbou s větší pravděpodobností připouští, že by u nich mohlo dojít k rozvodu. Manželské páry s více dětmi si možnost rozvodu v žádném případě nepřipouští. Pravdou však je, že na tomto názoru má svůj podíl i jejich náboženské vyznání, kde je sňatek, jak uvádí Možný (1990) církví považován za nezrušitelný trvalý závazek. Sonet (1995) potvrzuje toto definitivum vysvětlením významu snubního prstenu, který je podle něj znamením velké smlouvy, kterou Bůh uzavřel s člověkem. Rovněž Crabb (1994) považuje za hlavní stavební kameny manželské jednoty milost, závazek a přijetí partnera, kterého, jak doplňuje Sonet (1995), mohou partneři milovat až za hranice rozumu.

Jak již bylo uvedeno v kapitole 3.3.5, podle Reisse (1980, in Strong, Vault, 1989), k důležitým faktorům, které ovlivňují *rozhodnutí k rozvodu*, patří: bilance nákladů a přínosů, postoje partnerů k důležitým hodnotám a závazky. Domnívám se, že zejména poslední dva faktory hrají důležitou svoji roli právě v křesťanských rodinách. Manželské páry, přestože jsou k jiným názorům tolerantní a nikoho neodsuzují, nesouhlasí zpravidla s nesezdaným soužitím ani s nevěrou.

Manželé v rozhovoru uváděli *ideální věk pro vstup do manželství* v rozsahu 23 – 25 let a sami v této době sňatek uzavírali. Pouze jedna žena a pět mužů vstupovali do manželství po 25 roce života. Jejich představy o manželství se někdy úplně v budoucnu neshodovaly s realitou, což rodiče přijímají s úsměvem a humorem, oceňují novou kvalitu vztahu.

Z výsledku dotazníku SEIQol vyplývá, že *partnerský vztah je pro obě pohlaví důležitý*. Svědčí o tom fakt, že tato hodnota se v žebříčku nejčastěji zmiňovaných hodnot umístila u mužů na šestém místě a u žen na čtvrtém. Ještě o něco lépe si vede v tom, jaká významnost je jí připisována. Celkově je v pořadí na čtvrtém místě, přičemž muži si jí cení o něco více (33%) než ženy (27%). Manželé jsou také velmi spokojeni s tím, jak se jim daří tyto hodnoty ve svém životě naplňovat. Ženám se to daří z 84% a mužům ze 78%.

Význam partnerského vztahu pro manželské páry se odrazil i v rozhovoru, kde rodiče velmi často řadili k důležitým předpokladům dobrého fungování rodin *vhodného partnera, lásku a vzájemný respekt a důvěru k partnerovi, a také spokojenost v sexuálním životě, která se pojí s věrností*. Za negativa potom označovali jevy jako neschopnost přijímat se navzájem se svými i horšími vlastnostmi, nepřizpůsobivost, nedostatek respektu, znevažování partnera, nedůvěru, lhaní a mimomanželské vztahy.

Také mezi *hodnotami spojenými s rodinou a manželstvím*, se na předních místech v rodinách s více dětmi objevuje láska. Při srovnání s českou populací z roku 1999 (Kratochvíl, 2006)(viz příloha č. 32) je zajímavé, že rodiče z rodin s více dětmi vůbec nezmiňovali v oblasti hodnot vztahujících se k rodině a manželství *materiální zabezpečení*, ať se to týká bydlení, příjmu či sociálního původu, stejně jako otázku dělby domácích prací. Zde se opět potvrzuje, že rodiny kladou větší důraz na vztahy.

Ve shodě s výsledky výzkumu Plaňavy (2000), upřednostňují rodiny tradiční formu rozložení ženských a mužských rolí, kde ale muž, alespoň částečně, ženě pomáhá s některými domácími pracemi a manželé jsou schopni se v případě potřeby zastoupit ve svých povinnostech. Tato skutečnost je pochopitelná, vzhledem k nárokům početné rodiny zejména v rodinách, kde prarodiče z různých důvodů rodinám pravidelně nepomáhají s chodem domácnosti.

Prostřednictvím Testu manželského přizpůsobení jsem mohla získat přesnější data o manželském soužití jednotlivých párů. Jak už bylo podrobněji uvedeno v kapitole 7.9, míra přizpůsobení zřejmě souvisí s funkčností rodin. Nejvíce se mezi sebou manželé lišili v otázce názoru na správné (vhodné) chování, životní filozofii, v zachycení spokojenosti na

přímce „štěstí“, v oblasti přátel, jednání s rodiči z obou stran a v názoru na to, který z manželů při sporu nejčastěji ustoupí (viz příloha č. 16).

Více autorů (Vymětal, 2003; Soudková, 2006) pokládá *sexuální život* za významnou součást manželského života. V rodinách s více dětmi, ačkoli jsem tuto otázku přímo nepoložila, je tomu zřejmě také tak. Manželé uvedli spokojenost se sexuálním životem jako předpoklad dobrého fungování rodiny a v položce shody v sexuální oblasti v Testu manželského přizpůsobení se v této položce vyskytovala neshoda mezi partnery pouze u třech manželských párů. Nepřímo a s jistou dávkou opatrnosti, lze tedy předpokládat, že jsou partneři v této oblasti manželského soužití spokojeni.

Inkongruence mezi manželi byla jak v míře přizpůsobení, tak v odpovědích na jednotlivé položky nejvyšší právě v problémových rodinách. Tento trend se potvrdil i v ostatních použitých metodách, jak je vidět v následující tabulce.

Tabulka č. 10 Inkongruence manželů v rámci jednotlivých metod podle pásma funkčnosti

Rodiny	ŠRP	FHI	SEIQol tabulka	SEIQol přímka	SEIQol hodnoty	TMP body	TMP položky	Průměr
optimální	9,85	4,21	12,03	7,060	1,76	6,07	4,46	6,44
průměrné	17,75	10,50	15,16	19,53	1,75	12,25	5,75	11,81
problémové	23,50	4,50	10,77	22,90	1,00	18,50	8,00	12,77

Na základě výše uvedených dat se domnívám, že to, zda se manželé shodují v hodnocení rodinné situace, by mohlo být jedním z ukazatelů funkčnosti rodiny, přestože rozdílnost názorů, nemusí vždy být znakem špatného fungování. Zde bude třeba vždy přihlídnout k údajům získaným prostřednictvím dalších metod.

V rozhovorech se také ukázalo, že manželé jsou si ve více vlastnostech a názorech (nejen v oblasti náboženské orientace) podobní, což odpovídá teorii o výběru partnera na základě podobnosti, která je blíže popsána v kapitole 3.2.1.

Jak uvádí Šmolka a Mach (2008), na kvalitu vztahu mají vliv i **osobnostní charakteristiky**, povahové a temperamentové vlastnosti partnerů. Toto tvrzení koresponduje s vyjádřením manželů optimálně fungujících rodin o vlastnostech jejich protějšků. Jmenovali především dobré vlastnosti a ty horší komentovali spíše jako podněty, o kterých oba manželé ví, pracují na nich a berou je s nadhledem a humorem. Manželé by spíše než na partnerovi, vylepšili své vlastní chování a vlastnosti.

Ze srovnání manželů z vícečetných rodin a manželských párů z výzkumu Plaňavy (2000) (viz příloha č. 33) lze vyčíst, že manželky z obou souborů se ve svých názorech na své partnery velmi blíží. U mužů se objevuje rozdíl. Před pracovitostí a rolí dobré matky upřednostňují muži z vícečetných rodin více některé povahové vlastnosti. Jedná se o laskavost a toleranci. Muži tyto vlastnosti zmiňovali i v rozhovorech a během celé návštěvy v rodině. Tohoto jevu jsem si všimla už po prvních návštěvách v rodinách. To by mohlo být dalším důkazem toho, že manželům jde v první řadě o spokojenost a pohodovou atmosféru v rodině.

V naší kultuře ve velké míře převládá trend výběru partnera podle podobných charakteristik (věku, vzdělání, světového názoru apod.). Běžný věkový rozdíl je asi 2 roky a nejčastěji se berou lidé se zhruba stejným vzděláním (Šmolka, Mach, 2008; Matoušek, 2003)

Věkový rozdíl, kdy muž není více než o 10 let starší a žena o 2 roky, zpravidla nepřináší větší problémy. Rozdíly ve vzdělání jsou podstatně hůře snášeny muži, mají-li jej nižší než žena. (Šmolka, Mach, 2008). V rodinách s více dětmi se výše uvedené trendy potvrdily. Manželé jsou až na čtyři páry (s rozdílem 8- 11 let) věkově velmi blízcí (s rozdílem 2-3 roky), se stejnou úrovní vzdělání, nebo má vyšší vzdělání manžel. Pouze v jedné z rodin se vyskytlo vyšší vzdělání u manželky, ale nezpůsobovalo to mezi manželi žádné potíže.

Na úspěšnost manželství mají vliv, mimo již zmíněných, i další faktory, které se shodují s předpoklady dobrého fungování, které byly popsány již při zodpovězení první výzkumné otázky (shoda ve společném plánování, dobrá komunikace apod.), a proto se jim již nyní nebudu věnovat.

Pokud bych měla rodiny s více dětmi zařadit do některé z kategorií, rozlišujících druhy manželství, pak bych, na základě srovnání získaných dat, zařadila většinu optimálně fungujících rodin do skupiny *totálních manželství*, dle rozdělení Cubera a Harroffa (1989), které je blíže popsáno v kapitole 3.3.1.

5. Jaká je životní spokojenost rodičů v rodinách s více dětmi a nakolik je ovlivněna životním cyklem rodiny?

Spokojenost manželů jsem zjišťovala pomocí dotazníkových metod SEIQol, Testu manželského přizpůsobení a křivky životní spokojenosti (viz tabulka v příloze č. 22).

Při srovnání výsledků jednotlivých metod se ukazuje tendence snižování životní spokojenosti současně s nižší úrovní fungování rodiny. Výjimku tvoří tabulková část dotazníku SEIQol, kde se problémové rodiny v porovnání s průměrnými jeví jako spokojenější. K tomuto jevu jsem se již vyjádřila v kapitole 7.8.1. Na základě srovnání výsledků jednotlivých přímek spokojenosti se nově ukazuje možnost, že zvýšené skóre u žen z problémových rodin, by mohlo být zapříčiněno tendencí jedné z matek nadhodnocovat svoji situaci. Vyšší spokojenost je u ní pouze při znázornění na přímkách, v ostatních metodách se míra spokojenosti pohybuje ztelně níže.

Zajímavým jevem je vyšší míra spokojenosti u žen v roce, ve kterém došlo ke sňatku. Ženy zařazují zpravidla rok sňatku mezi ty nešťastnější roky. V roce, ve kterém se uskutečnil sňatek, však byli nejvíce spokojeni novomanželé z problémových rodin. Zřejmě to bylo jedno z nešťastnějších období jejich soužití. Nejméně spokojeni naopak byli novomanželé z optimálně fungujících rodin.

Výsledky Evropského sociálního výzkumu (Hamplová, 2006) ukazují, že občané ČR umístili svoji životní spokojenost na stupnici od jedné do deseti na čísle 6,97. Převodili tato data na procenta, mohu srovnat výsledek v procentech (69,7%) s výsledky rodin s více dětmi. Zde jsem získala celkovou průměrnou míru spokojenosti výpočtem průměru z jednotlivých metod, jejichž výsledkem je míra spokojenosti v procentech, a která činí **73,27 %** (viz příloha č. 34). Ukazuje se tedy, že rodiče z rodin s více dětmi, jsou o 3,57 % spokojenější než respondenti z ČR v Evropském sociologickém výzkumu.

Červenka (CVVM, 2012) na základě šetření uvádí, že nadpoloviční většina (56 %) české veřejnosti je celkově se svým životem spokojena, když 10 % uvedlo odpověď „velmi spokojen“ a 46 % „spíše spokojen“, přibližně čtvrtina (26 %) se vyjádřila, že je „ani spokojena, ani nespokojena“, a necelá pětina (18 %) je podle vlastních slov nespokojena, z toho 14 % „spíše“ a 4 % „velmi“. Rodiče s více dětmi, podle tohoto rozložení spadají mezi 46% „spíše spokojených“ lidí v ČR.

Životní křivka spokojenosti ukázala, že na životní spokojenost pravděpodobně nemá vliv narození jednotlivých dětí, ani jejich celkový počet. Životní spokojenost manželů ovlivňují zřejmě nejvíce nenormativní životní události. Po srovnání spokojenosti v období od narození do uzavření sňatku a spokojenosti v období během manželství se zdá, že životní spokojenost u manželů souvisí spíše se spokojeností s partnerským vztahem, s jejich osobnostními charakteristikami a pohledem na svět. Otázkou zůstává, jaká je příčinnost mezi rodinným fungováním a životní spokojeností, zda horší rodinné fungování

vede k menší spokojenosti či naopak. Domnívám se, že na tuto otázku nelze jednoznačně odpovědět, protože se zde uplatňuje princip cirkulární kauzality, který je vlastní systémovému pohledu na rodinu.

6. Jaké jsou současné potřeby rodin s více dětmi, jakým způsobem by bylo možné optimalizovat odborné psychologické služby a zkvalitňovat rodinné prostředí?

Rodiny s více dětmi se v současnosti potýkají nejvíce s problematikou financování zájmových činností svých dětí, jejich dojížděním do škol a s vysokými náklady spojenými s rekreačními aktivitami. Rodiče přebírají plnou odpovědnost za to, že se rozhodli mít vícečetnou rodinu a nežadají žádnou přímou finanční podporu, ale uvítali by slevy, nebo zproštění od plateb za návštěvu výuky či kroužků např. v ZUŠ, DDM a jiných státních organizacích. Rodinám by pomohly slevy při vstupech do hradů a zámků, zoologických zahrad, koupališť apod., kde však již bohužel asi stát nemůže platby ovlivnit.

Pro praxi lze vyvodit:

- Zkvalitňováním interakčních a komunikačních dovedností by bylo možné posilovat i rodinnou spokojenost.
- Rodinám, které mají potíže v některé z oblastí rodinného fungování, je možné doporučit funkční opatření, která by zároveň posílila i rodinnou hardiness.

Jedná se o konkrétní strategie:

- *Stanovení jasných a srozumitelných pravidel* s respektováním individuality jednotlivých členů rodiny a jejich flexibilní úprava zohledňující změny a vývojové etapy rodiny.
- *Využívání efektivní komunikace.*
- *Podpora otevřeného projevování emocí.*
- *Včasné reagování na vzniklé problémy a jejich řešení konstruktivním způsobem.*
- Rodiče by měli s dětmi trávit co nejvíce času.
- Kvalita manželského vztahu se odráží na celkové spokojenosti v rodině i rodinném fungování. Manželé by měli na svém vztahu neustále pracovat.
- Psychologická pomoc rodinám by se mohla zaměřit na vytváření podpůrných skupin určených pro rodiny s více dětmi. Do těchto skupin by mohly být zařazeny i rodiny pěstounské či vícečetné doplněné rodiny, které jsou

rodinám s více dětmi v mnoha směrech podobné a potýkají s podobnými problémy.

Metodologická úskalí

V magisterské diplomové práci je kladen důraz na kvalitativní přístup. Ten s sebou nese mnoho různých problémů, které se váží nejen k získávání, ale i interpretaci dat.

Ke zkreslení může dojít v první řadě na straně výzkumníka. V rámci objektivitu je třeba vlastní dojmy a postoje ověřit pomocí porovnání s výsledky dalších metod. Při rozhovoru je vhodné facilitovat zpětnou vazbu mezi vlastními a rodinnými interpretacemi (Sobotková, 2007). Ve svém výzkumu jsem se řídila výše uvedenými doporučeními, ale nemohu s jistotou zaručit naprostou objektivitu. Toto riziko by mohlo být v budoucích výzkumech alespoň částečně eliminováno účastí nejméně jednoho dalšího výzkumníka, se kterým by mohly být interpretace srovnány.

Přestože jsem se snažila, aby návštěva v rodině probíhala za účasti všech jejích členů, ve čtyřech rodinách u administrace Testu rodinného systému nebyli přítomni otcové. Se dvěma jsem měla možnost provést alespoň zkrácený rozhovor, se dvěma jsem neměla možnost setkat se vůbec. Odpovědi na mé otázky jsem ale získala alespoň písemnou formou. Pouze v jedné rodině jsem neprovedla návštěvu v rodině. Ta se uskutečnila s matkou a dětmi v klidném prostředí, ale neposkytla mi cenné informace o rodinném zázemí. Chování matky a dětí se mohlo od běžných projevů odlišovat.

Protože si uvědomuji riziko sociální desirability, vítala jsem, alespoň po kratší dobu, přítomnost dětí u rozhovoru, která ji pomáhá eliminovat. Rodiče odpovídali na mé dotazy otevřeně a bez zábrán, ale i tak se mohlo stát, že svoje výpovědi mohli, třeba i podvědomě poněkud „vylepšovat“. Některé rodiny znám již delší dobu, a domnívám se, že právě u nich mohlo být toto riziko největší.

Vzhledem k počtu dotazníků, jsem nechala rodiče, aby je vyplnili v mé nepřítomnosti. Tím jsem nemohla předejít tomu, aby od sebe manželé „neopisovali“. Přestože se odpovědi rodičů v dotaznících vždy lišily, nemohu s jistotou vyloučit možné vzájemné ovlivnění. Mezi nevýhody tohoto postupu dále řadím i to, že manželé mohli některé instrukce špatně pochopit, a díky tomu, zejména v dotazníku SEIQol, postupovat jinak, než je v zadání určeno. Na druhou stranu, právě v tomto dotazníku bylo výhodou, že měli čas více se nad danou problematikou zamyslet.

Ke zkreslení mohlo dojít i vlivem osobnostních charakteristik jednotlivých účastníků výzkumu, jejich aktuálnímu psychickému stavu a situací v rodině. Tyto okolnosti se, dle

mého názoru, u některých rodičů odrazilo v dotazníku ŠRP a v Testu manželského přizpůsobení.

Doporučení a náměty pro další výzkum

- V diplomové práci byla sledována životní spokojenost manželů několika metodami. Při vyhodnocování této oblasti by bylo zajímavé doplnit dotazníky o Dotazník životní spokojenosti (Fahrengerg, 2001), který by umožnil další srovnání s více studii.
- Přestože výzkumný soubor zahrnoval 20 rodin s více dětmi, domnívám se, že by bylo přínosné tento počet rozšířit a potvrdit tak zjištěné skutečnosti na větším vzorku účastníků výzkumu.
- Výzkumný soubor byl složen z rodin, které měly převážně velmi dobrý socioekonomický status. V případě rozšíření souboru by bylo vhodné doplnit ho o rodiny, které jsou na tom v této oblasti hůře.
- Výhledově by bylo velmi zajímavé oslovit rodiny za několik let, kdy děti budou dospívat a tím se změní charakter nároků kladených na rodiče. Ovlivní tato nová situace rodinné fungování? Změní se hodnotový systém rodičů? Jaká bude v tomto období životní spokojenost rodičů a jak se bude vyvíjet jejich manželský vztah? To jsou otázky, na které bych ráda našla v budoucnosti odpověď.

9 ZÁVĚR

Výsledky výzkumu zabývajícího se psychologickou charakteristikou rodin s více dětmi byly zpracovány na základě systémového přístupu k rodině. Výzkumný soubor byl složen z 20 úplných rodin, které měly čtyři a více dětí, z nichž alespoň některé byly ještě ve školním věku. Do výzkumu nebyly zařazeny doplněné rodiny, kde některý z rodičů je vlastní a druhý nevlastní. Soubor není reprezentativní. Zjištěné výsledky nejsou statisticky významné. Ke srovnání byly použity teoretické poznatky a výzkumy, které se zabývaly podobným tématem.

Vzhledem k velikosti výzkumného souboru nelze výsledky zevšeobecnit. Přesto byly na základě použitých diagnostických metod získány poznatky, ze kterých lze usuzovat na to, že rodiny s více dětmi vykazují ve sledovaných oblastech rodinného života určité společné charakteristické rysy:

Rodinné fungování:

- Optimálně fungující rodiny s více dětmi jsou zaměřené na vztahy, což se projevuje vysokou mírou koheze. Ta však neomezuje členy rodiny v osobnostním růstu, nezávislosti a samostatnosti, ke které jsou děti záměrně vedeny.
- Rodinné klima je založeno na otevřeném projevování kladných i negativních emocí a efektivní komunikaci, která umožňuje předcházení a v případě potřeby i rychlé řešení vzniklých konfliktů, jež však nemívají závažný charakter.
- Rodinné fungování ve vícečetných rodinách klade na rodiče zvýšené nároky v oblasti organizace. Právě to je vede k nastavení jasných, srozumitelných a flexibilních pravidel, která jsou tvořena a akceptována všemi členy rodiny a vychází z jejich potřeb.
- V rodinách je upřednostňováno tradiční rozdělení rolí. Matky přijímají jako samozřejmost tradiční roli ženy, pečující o děti a starající se o chod domácnosti, a to i ty, které mají vyšší vzdělání. Jejich hlavní snahou je, aby v rodině panovala radostná a láskyplná atmosféra. Otcové ženám pomáhají nejen v oblasti typicky „mužských prací“. V případě potřeby se bez problémů zapojují i do činností spadajících do „ženské sféry“.
- Manželé jsou schopni se vzájemně ve svých povinnostech zastoupit a často tak činí.
- Na výchově dětí se podílí oba rodiče a jdou v ní „jedním směrem“. Přestože běžná péče o děti a dohled nad přípravou do školy spočívá především na matkách, otcové

tráví velkou část svého volného času s dětmi a zapojují je do společných aktivit (práce i koníčků).

- Rodiny nejsou orientované na úspěch, ale podporují členy rodiny v osobnostním růstu. Děti mají široké spektrum zálib, navštěvují zpravidla více než dva, většinou však i mnohem více zájmových kroužků.
- Otcové si práce váží, co by zdroje financí, nutných k zabezpečení chodu rodiny. Nejsou zaměřeni na budování kariéry.
- U problémových rodin se, dle výsledků ŠRP, objevuje menší míra soudržnosti a expresivity, vyšší konfliktovost a kontrola. Problémové rodiny nevěnují přílišnou pozornost osobnostního růstu, není zde podporována nezávislost členů rodiny. Z dotazníku FHI vyplývá, že mají výrazně nižší pocit kontroly nad událostmi. Otcové z problémových rodin se velmi málo angažují v rodinném životě.

Motivace k rodičovství

- Většina rodičů odjakživa plánovala založení početné rodiny.
- Alespoň jeden z rodičů nebo prarodičů, nejčastěji oba, pochází z rodin s více dětmi.
- Děti jsou považovány za významnou součást života, do kterého nepatří sobectví.
- Rodiče mají hezké vzpomínky na dětství.
- Rozhodnutí mít více dětí ovlivňuje významně víra.

Hodnotová orientace rodičů se vztahuje zejména k rodinným hodnotám

- K nejčastěji zmiňovaným hodnotám patří rodina, víra a práce v obecném smyslu, kterou muži jmenují častěji než ženy. Mezi nejvýznamnější hodnoty partneri řadí shodně rodinu, víru, lásku, partnerský vztah a zdraví. Největší spokojenost s naplňováním hodnot v každodenním životě je v oblasti lásky, partnerského vztahu a vztahů s širší rodinou. Nejméně spokojenosti je v oblasti víry, seberealizace, volnočasových aktivit a materiálního zabezpečení.

Zdroje odolnosti a strategie zvládání náročných situací

- Nejdůležitějším zdrojem odolnosti patří u manželů jednoznačně opora v partnerovi, sociální opoře ze strany příbuzných a přátel nepřisuzují manželé takový význam.
- Mezi strategie užívané při řešení náročných situací se řadí: společné řešení situace, jež je založeno na reorganizaci rodinného fungování a flexibilní změně pravidel.

Kvalita manželského vztahu

- Manželství je velmi ovlivněno vírou, která stanovuje manželům hranice založené na věrnosti vycházející z vlastního svobodného rozhodnutí.

- Úspěšné partnerství je založeno na vzájemné důvěře, úctě, podpoře a porozumění. Nejedná se o pouhé fráze, ale o stavební kameny vzájemného vztahu, které jsou součástí běžného života. Manželé se často chválí, projevují si náklonnost a jsou k sobě loajální.
- Manželé zdůrazňují, že na vztahu je nutno pracovat.

Souvislosti mezi úrovní fungování, rodinnou hardiness a životní spokojeností

- Na základě dat získaných z dotazníku FHI se ukazuje vztah mezi úrovní funkčnosti rodiny a rodinnou hardiness, která narůstá s vyšší úrovní rodinného fungování.
- V optimálně fungujících rodinách byla dotazníkovými i klinickými metodami zjištěna u manželů větší spokojenost se životem, a to i v oblasti manželského vztahu, než u manželů z rodin průměrných a problémových.
- Životní spokojenost nebyla u rodičů ovlivněna postupně se rozrůstající rodinou. Případné výkyvy v této oblasti byly způsobeny spíše nenormativními vlivy působícími na rodinu.
- Výsledky jednotlivých metod ukazují, že průměrná inkongruence ve vnímání rodinného prostředí a manželského vztahu mezi manželi je vyšší u rodin průměrných a problémových.

SOUHRN

Teoretická část diplomové práce zaměřené na psychologickou charakteristiku rodin s více dětmi, a která vychází ze systémového přístupu k rodině, se věnovala otázkám přímo se vztahujícím k tématu rodiny, rodinného fungování a manželskému vztahu. V závěru teoretické části byla blíže popsána problematika životní spokojenosti.

Současná rodina získala v posledních desetiletích nový ráz. Stává se čím dál více individualistickou, je založená na vztazích mezi rodiči a dětmi, postupně se z ní vytrácí mezigenerační rozměr. Ženy se ekonomicky osamostatňují, a to přispívá k větší nezávislosti manželů v rodině. Zaměstnanost obou rodičů a dilema volby mezi mateřstvím a profesní kariérou silně ovlivňuje rodinný život.

Stejně jako celá společnost, i rodina prochází neustále mnoha změnami. Je nucena vyrovnávat se s novými podmínkami a adaptovat se na ně. V poslední době se objevují nové formy soužití. Tradiční model rodiny začíná být již stále častěji nahrazován modelem demokratickým, a přestože se nukleární rodina stále považuje za nejvhodnější prostředí pro zdravý vývoj dětí, daří se postupně překonávat mýty o „normalitě rodiny“ a ukazuje se, že pro zdravé fungování není ani tak důležitá forma rodinného uspořádání, jako spíše procesy, které v ní probíhají a to, jak plní své základní funkce.

Na rodinné fungování lze pohlížet z hlediska struktury, rodinné dynamiky, hodnotové orientace rodiny, komunikace, intimity a osobní autonomie. Systémový přístup vidí rodinu jako strukturovaný celek, dynamicky se vyvíjející systém, mezi jehož hlavní znaky patří vzájemná propojenost všech prvků, ve které mají vztahy ráz cirkulární kauzality. Změny, které rodinu provázejí, mohou tomuto systému způsobovat komplikace. Některé jsou způsobeny přirozeným vývojem systému jako celku. Jiné jsou náhlé a vztahují se k nečekaným událostem týkajících se vnitřního života rodiny (nemoci, úmrtí), a také ke změnám přicházejícím zvnějšku (přírodní katastrofy). Jak se s těmito situacemi rodina vyrovná, závisí na rodinné resilienci, která představuje schopnost rodiny v zátěžové situaci využít co nejefektivněji své zdroje k udržení rovnováhy. Té není možno dosáhnout bez efektivní, jasné a srozumitelné komunikace. Významnou roli zde také hraje sociální opora, která může rodině pomoci podáním informací, materiální pomocí, posilováním sebevědomí a poskytnutím emocionálního zázemí.

Hodnotová orientace rodiny se odráží zejména ve způsobu trávení volného času a tím, k čemu rodiče vedou své děti. Ty se mohou v budoucnu s těmito hodnotami identifikovat

nebo je zamítnout a vytvořit si své vlastní, někdy i protichůdné. Pro rodinné vztahy je důležitý soulad v hodnotové orientaci všech jejich členů. Ze všeho nejdůležitější je jednotnost ve výchovném působení na děti. Hodnoty a postoje rovněž ovlivňuje víra, která může představovat důležitou komponentu manželství.

Důležitým aspektem rodinného života je rovněž kvalita manželského vztahu. Jeho základem je vhodná volba partnera. Lidé vstupují do vztahu s různými očekáváními, která mohou být ovlivněna sociálními rolemi, normami a genderovými stereotypy. Představa o tom, jak bude vypadat jejich vlastní rodina, vyplývá i ze zkušeností, které si partneři přináší z původních rodin. Pro vztah je výhodné, pokud se partneři příliš neliší ve svých představách vztahujících se k jednotlivým oblastem manželského soužití (rozdělení rolí, finančním hospodaření, péči o děti, starosti o domácnost, způsobu komunikace a míře otevřenosti či uzavřenosti vůči okolí). Manželská láska, která udržuje dobré emoční klima v rodině, by měla být založena na shodě v projevování náklonnosti a spokojenosti v sexuálním životě.

S manželstvím je spojeno rodičovství, díky kterému manželé získávají nové role. Motivací k založení rodiny mohou být jak vnější činitelé (sociální norma apod.), tak vnitřní stimulační k rodičovství (uspokojení základní biologické a psychické potřeby).

Manželská spokojenost přispívá k osobnímu štěstí a celkové životní spokojenosti, která je považována za základní motivaci lidského chování. Životní spokojenost spadá do kognitivní složky osobní pohody, která představuje širší pojem, zahrnující další komponenty jako emoce, spiritualitu a zvládání sociálního prostředí. Bývá označována pojmem „Well being“, jež bývá překládán nejčastěji jako „je mi dobře“. Životní spokojenost může být ovlivněna mnoha proměnnými, mezi které patří: biologické (zdraví), osobnostní a sociodemografické faktory (pohlaví, věk, socioekonomický status, kulturní rozdíly a životní zvyklosti), dále pak sebevědomí, životní smysl a cíle, víra a uspokojování životních potřeb.

Cílem realizovaného výzkumu bylo zachytit psychologické charakteristiky rodin s více dětmi, zejména aspekty rodinného fungování, motivaci rodičů k založení vícečetné rodiny, strategie, které rodiny využívají při zvládání náročných situací, hodnotový systém, kvalitu manželského vztahu a životní spokojenost partnerů.

Výzkumný soubor tvořilo 20 úplných rodin z Jihomoravského a Moravskoslezského kraje, které mají nejméně čtyři nebo více dětí žijících s rodiči ve společné domácnosti a alespoň některé z nich jsou ještě ve školním věku. Do výzkumu nebyly zařazeny doplněné rodiny, kde jeden rodič je vlastní a druhý nevlastní. Přestože byl výzkum primárně

zaměřen na optimálně fungující rodiny, ukázalo se, že k získání co nejobektivnějších výsledků, bude vhodné zařadit rodiny do tří pásem, dle úrovně jejich rodinného fungování na rodiny s rozložením: 14 optimálně fungujících rodin, 4 průměrné rodiny a 2 rodiny problémové. Ve výsledcích jsem se zaměřila především na optimálně fungující rodiny, které tvořily v souboru nejpočetnější skupinu.

Ve smíšeném typu výzkumu byly použity metody: *návštěva v rodině*, která umožňuje získat cenné údaje o tom, jak rodina žije, *polostrukurovaný rozhovor*, přinášející informace o tom, jak rodinu vidí rodiče a děti, *genogram*, který byl zařazen do výzkumu za účelem hlubšího nahlédnutí do rodinných vztahů a výskytu vícečetných rodin v rodinné anamnéze rodičů a prarodičů. Dále byly zařazeny dotazníkové metody zahrnující *Škálu rodinného prostředí (ŠRP)*, která měří rodinné klima, *„Family Hardiness Index (FHI)“*, zjišťující míru rezistence a zdroje resilience v rodině, *Test rodinného systému (FAST)*, popisující psychosociální aspekty rodiny, zejména kohezi a hierarchii, *SEIQol*, metodu založenou na subjektivním hodnocení kvality života, *Test manželského přizpůsobení*, vypovídající o tom, jak muž a žena percipují a hodnotí své manželství a *životní křivku spokojenosti*, která si klade za cíl zachytit průběh nálady v celém životě rok od roku. Díky kombinaci těchto metod bylo možné hlouběji proniknout do zkoumané problematiky v souladu se systémovým přístupem k rodině, ze kterého výzkum vychází.

Terénní výzkum byl proveden během návštěvy v rodině. Návštěva v rodině a zpracování rozhovorů s využitím obsahové analýzy potvrdila některé již známé poznatky a přinesla i některé nové. Rodinné fungování ve vícečetných rodinách klade na rodiče zvýšené nároky zejména v oblasti organizace. To vede rodiče k vytvoření jasných, srozumitelných a flexibilních pravidel, která jsou akceptovaná všemi členy rodiny a vychází z jejich potřeb. V optimálně fungujících rodinách je k udržení dobrého rodinného klimatu podporována otevřenost v projevování kladných i negativních emocí a efektivní komunikace, která umožňuje předcházení a v případě potřeby i rychlé řešení vzniklých konfliktů, jež však nemívají závažný charakter.

Motivace k založení rodiny, mimo dalších faktorů, zřejmě vychází i z přijetí hodnot z původních rodin a rodin prarodičů, kde se často vyskytovaly rodiny s více než třemi dětmi. Manželé již většinou vyrůstali s představou o založení vlastní vícečetné rodiny.

Většina rodin je věřících, a proto je u nich patrné zaměření na etické a hodnotové otázky. Mezi nejdůležitější hodnoty, které rodiče nejčastěji uvádějí, patří rodina, víra a práce, a je jim také prisuzován velký význam.

Stavebním kamenem optimálně fungujících rodin s více dětmi je kvalitní manželský vztah, který je založen na toleranci, otevřenosti vůči partnerovi a vzájemné úctě. Manželé jsou si vzájemně největší oporou a o důležitých záležitostech rozhodují společně. Ve výchově postupují jednotně, děti vedou k samostatnosti, k rozvoji individuality, jejich hlavním cílem je, aby z nich vyrostli dobří lidé bez důrazu na budování kariéry. Rodiče podporují jejich četné kontakty s příbuznými a přáteli. Rodiny jsou otevřené okolí, mají širokou sociální síť zahrnující příbuzné (zejména prarodiče), ale i přátele, kteří jsou jim oporou v „těžkých dobách“. Přesto rodiče v těchto chvílích hledají pomoc a podporu v první řadě u partnera.

Optimálně fungující rodiny jsou schopny adaptovat se na zátěžové situace, kde se v dotazníku FHI potvrdilo, že nezdolnost rodiny zároveň vypovídá o její funkčnosti. V případě potřeby jsou rodiče schopni zmobilizovat svoji sílu a s problémy se vyrovnávají rychlým zásahem směřujícím k vyrovnání se s potížemi. Rodiče považují i krizové situace za přirozenou součást života a hledají v nich spíše pozitiva.

Na základě vyhodnocení dotazníkových i klinických metod byla u optimálně fungujících rodin zjištěna větší spokojenost se životem, a to i v oblasti manželského vztahu, než u manželů z rodin průměrných a problémových. S postupným přibýváním členů rodiny se životní spokojenost rodičů výrazně nemění. Případné výkyvy v této oblasti jsou způsobeny spíše nečekanými událostmi, které ovlivňují chod rodiny.

Propojenost mezi funkčností rodin, spokojeností a mírou inkongruence byla naznačena ve výsledcích jednotlivých metod, které se vzájemně doplňovaly a potvrzovaly zjištěné informace.

Výzkum rozšířil dosavadní poznatky o rodinném fungování v rodinách s více dětmi. Ověřil některé již známé skutečnosti a přinesl i některé nové poznatky v oblasti hodnotového systému, kvality manželského vztahu a životní spokojenosti, které bude možné následně využít v praxi při poradenské a terapeutické práci s rodinami. Jeho výsledky by se prostřednictvím osvětové činnosti mohly využít k veřejné podpoře těchto rodin pro společnost tak, aby motivovala další rodiče k založení početnější rodiny. Použití dotazníkových metod přispělo k potvrzení jejich přínosu pro rodinnou diagnostiku, kde nabídka kvalitních ověřených metod stále ještě není dostačující.

SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ

- ADAMÍKOVÁ, V. (2008). *Rodinná resilience a zvládání stresu v rodinách učitelek*. (Nepublikovaná diplomová práce). Brno: FF MU.
- ARIES, P. (1962). *Centuries of childhood : a social history of family life* . New York: Vintage.
- ATKINSON, R. L., ATKINSON, R. C., SMITH, E. E., BEM, D. J., NOLEN-HOEKSEMA, S. (2003). *Psychologie*. Praha: Portál.
- ALAN, J. (1989). *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama.
- ALDOUS, J. (1996). *The family careers : rethinking the developmental perspective*. London:Sage.
- BAIRD, B., LUCAS, R., DONNELAND, M. (2010). Life Satisfaction Across the Lifespan: Findings from Two Nationally Representative Panel Studies. *Social Indicators Research*, 99 (2) 183-203.doi: 10.1007/s11205-010-9584-9
- BAŠOVÁ, J. (2008). *Resilience rodin s dětmi s ADHD*. (Nepublikovaná diplomová práce). Olomouc: FF UP.
- BARNI, D., RANIERI, S. SCABINI, E.,ROSNATI, R. (2011). Value transmission in the family: do adolescents accept the values their parents want to transmit? *Journal of Moral Education*, 40 (1),105-121. doi: 10.1080/03057240.2011.553797
- BÁRTOVÁ, E. – BAUEROVÁ, J. (1987). *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*. Praha: Svoboda.
- BAŠTECKÁ, B., GOLDMANN, P. (2001). *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál.
- BENDO VÁ, K., DOLEJŠ, M., CHARVÁT, M., KOLAŘÍK, M., PECHOVÁ, O., SOBOTKOVÁ, I.,...VTÍPIL, Z. (2011). *Manuál pro psaní diplomových prací na Katedře psychologie FF UP v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- BIDDULPH, S. (2011). *Kniha o mužství*. Praha: Portál.
- BINAROVÁ, M. (2007). *Životní spokojenost a fungování rodin s tělesně postiženým dítětem*. (Nepublikovaná diplomová práce). Brno: FF MU.
- BJARNASON, T.; BENDTSEN, P., ARNARSSON, A. M., BORUP, I., IANNOTTI, R. J.,LÖVSTEDT, P., ..., NICLASSEN, B.(2012). *Children & Society*, 26(1), 51-62. doi: 10.1111/j.1099-0860.2010.00324x
- BORNSTEIN, P., BORNSTEIN, M. T. (1986). *Marital therapy : a behavioral-communications approach*. New York: Pergamon.
- BRADSHAW, J. (1995). *Rodinná tajemství. Cesta k zrození a znovupřijetí sebe sama*. Praha: Pragma.
- CAPPONI, V., NOVÁK, T. (1995) *Sám sobě manželským poradcem. První pomoc při příhodách nevěrných*. Praha: Grada Publishing.
- CAAR, A. (2003). *Family therapy: concepts, process and practice* . Chichester: John Wiley & Sons.
- CRABB, L. (1994). *Manželství je vztah*. Praha: Návrat domů.
- CRABB, L. (1997). *Muž a žena*. Praha: Návrat domů.
- CRAIG, G. J. (1999). *Human development*. Prentice-Hall, New Jersey,
- CUBER, J. B., HARROF, P. B. (1989). Five Types of Marriage. In . A.S, Skolnick, J.H. Skolnick (Ed.), *Family in transition : rethinking marriage, sexuality, child rearing, and family organization*. Glenview : Scott, Foresman.
- CVVM, Sociologický ústav AV ČR. Seidlová, A. (2003). *Názory na manželství a rodičovství*. Získáno 12.2.2013 z <http://cvvm.soc.cas.cz/vztahy-a-zivotni-postoje/nazory-na-manzelstvi-a-rodicovstvi>

- CVVM Sociologický ústav AV ČR, Tuček, M. (2011). *Jaké hodnoty jsou pro nás důležité?* Praha: Naše společnost. Sociologický ústav. Získáno 20.1.2013 z http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a3882/f3/101160s_ov110621.pdf
- CVVM, Sociologický ústav AV ČR, Červenka, J. (2012). *Spokojenost s životem*. Získáno 20.1.2013 z http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6946/f3/ov130201.pdf
- DEACON, D., PICKERING, M., GOLDING, P., MURDOCK, G. (1999). *Researching communications : a practical guide to methods in media and cultural analysis*. London: Arnold; New York: Oxford University Press.
- EVANS, M. D. R., KELLEY, J. (2004). Effect of Family Structure on Life Satisfaction: Australia Evidence. *Social Indicators Research*, 69, 3, 303-349. Získáno 12.1.2013 z <http://ehis.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=12&sid=3bab9d43-48df-4a28-a126-6d50311452c5%40sessionmgr112&hid=22>
- EVANS, D., ZARATE, O. (2002). *Evoluční psychologie*. Praha: Portál.
- DIENER, E. (Ed.) (2009). The Science of Well-Being: The Collected Works of Ed Diener *Social Indicators Research Series*, 37. Doi 10.1007/978-90-481-2350-6_1
- FAHRENGERG, J., MYRTEK, M., SCHUMACHER, J., BRAHLER, E. (2001). *Dotazník životní spokojenosti*. Praha: Testcentrum.
- FAVER, C. A. (1984). *Women in transition: career, family and life satisfaction in three cohorts*. New York: Frederick A. Praeger.
- FERJENČÍK, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- FONESCA, A., TEIXEIRA, L., PAÚL, C. (2011). Inventory of Life Satisfaction (ILS): A validation study among Portuguese middleaged and older people. *Portuguese Journal of Social Science*, 10, 2, 205-215, doi: 10.1386/pjss.10.2.205_1
- FRYDRYCHOVSKÁ, Z. (2007). *Psychologická charakteristika rodin s dvojčaty*. (Nepublikovaná diplomová práce). Olomouc: FF UP.
- FROMM, E. (2006). *Umění milovat*. Praha: Český klub.
- GEHRING, T. M. (2005). *Test rodinného systému – FAST*. Praha: Testcentrum.
- GERNSHEIM, E. B. (2002). *Reinventing the family: in search of new lifestyles*. Cambridge: Polity.
- GILLIGAN, C. (2001). *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Portál: Praha.
- GILLERNOVÁ, I. (2009). Edukační interakce rodičů a dětí a její proměny v reflexi dospívajících. *Československá psychologie*. 53, 209 - 223.
- GILLERNOVÁ, I. (2009): Společné činnosti rodičů a dětí a styly rodičovské výchovy. *Československá psychologie*. 53, 336 -348.
- GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. (2009). *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy* (2.vyd). Praha: Grada Publishing.
- HAMPLOVÁ, D. (2000). Postoje k manželství a rodičovství. In L. Fialová, D. Hamplová, M. Hamplová, D. (2006) Životní spokojenost, štěstí a rodinný stav v 21 evropských zemích. *Sociologický časopis*. 42, 35-55.
- HAN, CH. K., HONG, S. I. (2011). Assets and Life Satisfaction Patterns Among Korean Older Adults: Latent Class Analysis. *Social Indicators Research*, 100 2, 225-240.doi: 10.1007/s11205-010-9613-8
- HARGAŠOVÁ, M. KOLLÁRIK, T. (1986). *Škála rodinného prostředí*. Bratislava. Psychodiagnostické a didaktické testy.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. (2004). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HENDL, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HOCHSCHILD, A.,MACHUNG, A. (1989). *The second shift: working parents and the*

- revolution at home*. New York: Viking.
- HONZÁK, R. (2009). *Rodičovské role v rodinách s dvojčaty*. (Nepublikovaná diplomová práce). Olomouc. FF UP.
- IZDENCZYOVÁ, N. (2009). Dôsledky kongruencie a inkongruencie hodnôt a cieľov pre subjektívnu pohodu. *Československá psychologie*, 53, 349-360.
- JOHNSON, R. A., RUHL, J. M. (2000). *Kniha o spokojenosti: o cestách k nalezení vnitřní pohody a radosti*. Praha: Portál.
- KARRAKER, M. W., GROCHOWSKI, J. R., (2006). *Families with futures : a survey of family studies for the 21st century*. Mahwah, N. J., LEA, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Adolescence Spring 2006, Vol. 41 Issue 161, p209
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=5223fcf7-5a95-4ce5-a46a-1043eacc542f%40sessionmgr10&hid=5>
- KAVALÍŘ, P. (2005). K problematice výzkumu hodnot a hodnotových preferencí. *Československá psychologie*, 49, 333 – 341.
- KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I. (2003a). Prediktory sociální opory u české populace. *Československá psychologie*, 47, 220 – 228.
- KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I. (2003b). Well-being jako psychologický a zároveň mezioborově založený pojem. *Československá psychologie*, 47, 333 – 345.
- KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I. (2005). Prediktory osobní pohody (well-being) u reprezentativního souboru populace. *Československá psychologie* 49, 1-18.
- KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I. (2009). Osobní pohoda vysokoškolských studentů: Česká část studie. *Československá psychologie*. 53, 129 -139.
- KLEIN, D. M., WHITE, J. M. (1996). *Family theories an introduction*. London: Sage.
- KNOBLOCH, F., KNOBLOCHOVÁ, J. (1999). *Integrovaná psychoterapie v akci*. Praha: Grada.
- KOHL-WELLES, J. (2000) *Study guide accompany Marriage and the family : diversity and strengths*. Montain View : Mayfield.
- KÖWÉROVÁ, Š. (2003). *Sociológia životného cyklu*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna Práca.
- KRATOCHVÍL, S. (2006). *Manželská terapie* (4.vyd). Praha: Portál.
- KROBOVÁ, L. (2011) Prožívání rodičovské role, její aspekty a souvislosti. (Diplomová práce). Získáno 13.1.2013 z <https://library.upol.cz/aRLreports/kp/115128-904027532.pdf>
- KŘIVOHLAVÝ, J. (1986) : *Já a ty: o zdravých vztazích mezi lidmi* Praha: Avicenum.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2002a) : *Konflikty mezi lidmi*. Praha: Portál.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2002b). *Psychologie nemoci*. Praha: Grada.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2004) : *Pozitivní psychologie*. Praha: Portál.
- KŘÍŽOVÁ, E. (2005). Sociologické podmínky kvality života. In J. Payne, J. *Kvalita života a zdraví* (217 – 233). Praha: Triton.
- LIPPA, R. (2009). *Pohlaví: příroda a výchova* (1. vyd.). Praha: Academia.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. (1963). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- LANGMEIER, J. (1983). *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Praha, Avicenum.
- LANGMEIER, J. (1998). *Vývojová psychologie s úvodem do vývojové neurologie*. Praha: H&H.
- LEVAY, S. – VALENTE, S. M. (2003). *Human sexuality*. Massachusetts: Sinauer Associates.

- MÁCHOVÁ, J. (1974). *Duševní hygiena rodinného života*. Praha: Avicenum.
- MAREŠ, P. (2002). Hodnota dítěte. In I. Plaňava, M. Pilát (Eds.) *Děti, mládež a rodiny v období transformace* (159-175). Brno: FSS MU, Barrister & Principal.
- MARÍKOVÁ, H. (2003). Sociální partnerství muže a ženy v dnešním manželství a rodině realita nebo fikce? In Vodáková, A., Vodáková, O. (2003). *Rod ženský, odkud jsme přišly, kam jdeme*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon).
- MATĚJČEK, Z. (1968). Po dobrém nebo po zlém?: o výchovných odměnách a trestech. Praha: SPN.
- MATĚJČEK, Z. (2000). *Co, kdy a jak ve výchově dítěte*. Praha: Portál.
- MATĚJČEK, Z. (Ed.). (2002). *Osvojení a pěstounská péče*, Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O. (1979). Rodinná diagnóza. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 14, 447-455.
- MATOUŠEK, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon.
- MIOVSKÝ, M. (2004). *Diplomové práce v oboru psychologie*. Olomouc: FF UP.
- MOORE, T. (1998). *Knihy o lásce a přátelství*. Praha: Portál, 1998.
- MOŽNÝ, I. (1990) *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok.
- MOŽNÝ, I. (1993). *Rodiny vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- MOŽNÝ, I. (2002). *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.
- MUCIE, J. (Ed.).(1999). *Understanding the family*._edited by John Mucie_ London: Sage
- Novák, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada Publishing.
- OAKLEYOVÁ, A. (2000). *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.
- PAULÍK, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada.
- PESESCHKIAN, N. (1995) *Partnerské vztahy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- PETROVSKIJ, I. G. (1985). *Populárne besedy o psychológii*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PLAŇAVA, I. (2000). *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk.
- PLAŇAVA, I., RAJMICOVÁ, K., BLAŽKOVÁ, P. (2003). Manželská spokojenost a partnerské interakce. *Československá psychologie.*, 47, 385 – 391.
- PLZÁK, M. (1975). Klíč k výběru partnera pro manželství. Praha: Avicenum.
- PLZÁK, M. (1988). Poruchy manželského soužití: Úvod do matrimoniopatologie. Praha: SPN.
- PLZÁK, M. (2001) *Žena a muž: teorie a praxe manželského dorozumívání*. Praha: MOTTO.
- PONDĚLÍČKOVÁ - MAŠLOVÁ, J. (1986). *Manželská sexualita*. Praha: Avicenum.
- POPP-BAIER, U. (2009): Náboženská či existenciální hlediska: Spiritualita jako „most přes rozbourané vody“. *Československá psychologie.* 53, 93-201.
- PONĚŠICKÝ, J. (2004). *Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: TRITON.
- PRUDKÝ, L. (2009). *Studie o hodnotách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- RABUŠIC, L. (Ed.). (2001). *České hodnoty 1991 – 1999*. Sb. prací FSS, Brno.
- ROGERS, C. R. (1998). *Způsob bytí*. Praha: Portál.
- ROZINAJOVÁ, H. (1980). *Sex, manželstvo, rodičovstvo*. Martin: Osveta.
- ŘÍČAN, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál.
- SATIROVÁ, V. (1994). *Knihy o rodině*. Praha: Práh.
- SAWIN, K. J., HARRIGAN, M. P. WOOG, P. (1995). *Measures of family functioning for research and practice*. New York: Springer.

- SCABINI, E., LANZ, E. M., LANZ, M. (2006). *The transition to adulthood and family relations: an intergenerational perspective* Hove : Psychology Press.
- SCHAFFEROVÁ, E. (1995). *Co je rodina?*. Praha: Návrat domů.
- SCHOON, I., HANSSON, L., SALMERA-ARO, K. ; (2005). Life Satisfaction Among Married and Divorced Men and Women in Estonia, Finland, and the UK *European Psychologist*, 10(4), 309-319. Získáno 30.1.2013 z <http://ehis.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=13&sid=3bab9d43-48df-4a28-a126-6d50311452c5%40sessionmgr112&hid=22>
- SCHNEIDER, J.W. (2005). *O smyslu a důležitosti životních krizí*. Hranice: Fabula.
- SCHWARTZ, M. (2002). *Láska v Bibli*. Praha: Euromedia Group.
- SCHUSTEROVÁ, N. (2007). Vztah hodnot, cílov a subjektivnej pohody. *Československá Psychologie*. 51,48 – 57.
- SCHUSTEROVÁ, N. (2008). Konštrukt „hodnota“ v psychologickom ponímaní. *Československá psychologie*, 52, 265 – 275.
- SINGLY, F. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- SOBOTKOVÁ, I. (2003). *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: MPSV.
- SOBOTKOVÁ, I. (2007). *Psychologie rodiny* (2. vyd.). Praha: Portál.
- SOBOTKOVÁ, I., REITEROVÁ, E., HURNÍKOVÁ, K. (2011). Rozdíly mezi otci a matkami v pohledu na fungování rodiny, v životní spokojenosti a rovnováze mezi prací a rodinou. *Československá psychologie*. 55,2,139-151.
- SNOPEK, M., HUBLOVÁ, V., BLATNÝ, M. JELÍNEK, M. (2011): Osobnostní koreláty životní spokojenosti a sebehodnocení u adolescentů: rodové rozdíly. *Československá psychologie*. 55, 521 -533.
- SONET, D. (1995). *Dobrý partnerský vztah*. Praha: Portál.
- SOUDKOVÁ, M. (2006). *O zdravých vztazích mezi lidmi*. Brno: Doplněk.
- STANLEY, S. M., RAGAN, E. P. RHOADES, G. K. MARKMAN, H. J. (2012). Examining changes in relationship adjustment and life satisfaction in marriage. *Journal of Family Psychology*, 26 (1), 165-170. Získáno 1.3.2013 z <http://ehis.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=3bab9d43-48df-4a28-a126-6d50311452c5%40sessionmgr112&hid=124>
- STRONG, B. De Vault, CH.(1989). *The marriage and family experience*. New York: West Publishing.
- SVOBODA, M. (1999). *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.
- ŠILHANOVÁ, P. (2006). *Specifika fungování rodin s mentálně postiženým dítětem: Hodnocení životních událostí, zvládání zátěže* (Nepublikovaná diplomová práce). Olomouc: FF UP.
- ŠLECHTOVÁ, H. (2001). *Jak se žije početné rodině*. (Nepublikovaná diplomová práce). Brno: FF MU.
- ŠMOLKA, P. (2004). *Muž a žena - návod k použití*. Praha: Portál.
- ŠMOLKA, P. (2005). *Výběr partnera*. Praha: Grada.
- ŠMOLKA, P., MACH, J. (2008). *Manželská a rodinná trápení*. Praha: Portál.
- TANAKA, K., LOWRY, D. (2011). Materialism, Gender, and Family Values in Europe. *Journal of Comparative Family Studies*. 42 (2), 141-144. Získáno 15.2.2013 z <http://ehis.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=173648eb-481b-4548-8534-e60fc16be0d5%40sessionmgr10&hid=4>
- TÓTHOVÁ, J. (2011). *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- TRAPKOVÁ, L., CHVÁLA, V. (2004). *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál.
- TRÉLAÜN, B. (2005). *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál.
- VÁGNEROVÁ, M. (2007). *Vývojová psychologie II*. Praha: Karolinum.

- VAŠINA, B. (2009). *Základy psychologie zdraví*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- VEENHOVEN, R. (2009). Optimal life-style mix: an inductive approach. In: Matuska, K., Christiansen C. H., Polatajko, H., Davis, J. (Eds.) *Life Balance: multidisciplinary theories and research*. Bethesda, MD USA: AOTA Press. (33 – 42). Získáno 15.12.2012 z www: <<http://dare.uva.nl/record/340968>>
- VOYDANOFF, P. (2007). *Work, family, and community: exploring interconnections*. Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- VYMĚTAL, J. (2003). *Lékařská psychologie* (3 vyd.). Praha: Portál.
- WALSH, F. (1998). *Strengthening family resilience*. New York; London: Guilford Press.

PŘÍLOHY

- Příloha č. 1:** Zadání diplomové práce
- Příloha č. 2:** Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce
- Příloha č. 3:** Citace odpovědí rodičů k jednotlivým tématům v rozhovoru
- Příloha č. 4:** Tabulka: Délka známosti mezi partnery před sňatkem
- Příloha č. 5:** „*Plán na celý rok*“ – organizace a pravidla jedné z rodin na aktuální rok
- Příloha č. 6:** Tabulka: Hodnoty, které rodiče nejčastěji spojují s rodinou
- Příloha č. 7:** Tabulka: odpovědi mužů na otázku: „Čeho si nejvíce vážíte na své manželce?“
- Příloha č. 8:** Tabulka: odpovědi žen na otázku: „Čeho si nejvíce vážíte na svém manželovi?“
- Příloha č. 9:** Tabulka: Genogram- počet dětí v původních rodinách rodičů a rodinách prarodičů
- Příloha č. 10:** Graf: ŠRP - Průměrný profil všech mužů a žen v optimálně fungujících rodinách
- Příloha č. 11:** Graf: ŠRP - Průměrný profil všech mužů a žen v průměrných rodinách
- Příloha č. 12:** Graf: ŠRP - Průměrný profil všech mužů a žen v problémových rodinách
- Příloha č. 13:** Tabulka: ŠRP - Typologie rodin
- Příloha č. 14:** Tabulka: ŠRP - Srovnání strukturovaných morálně náboženských rodin a rodin intelektuálně kulturně orientovaných
- Příloha č. 15:** Graf: FHI - Celkové skóre mužů podle funkčnosti rodin v jednotlivých subškálách
- Příloha č. 16:** Graf: FHI - Celkové skóre žen podle funkčnosti rodin v jednotlivých subškálách
- Příloha č. 17:** Grafy: FHI - Průměrné skóre mužů, žen a rodin v jednotlivých subškálách
- Příloha č. 18:** Tabulky: FAST - Příklady znázornění rodin – TYPICKÁ SITUACE – vysoká koheze
- Příloha č. 19:** Tabulky: FAST - Příklady znázornění rodin – TYPICKÁ SITUACE – střední koheze
- Příloha č. 20:** Tabulky: FAST - Příklady znázornění rodin – TYPICKÁ SITUACE – nízká koheze

- Příloha č. 21:** Tabulky: FAST - Příklady znázornění rodiny – KONFLIKTNÍ SITUACE
- Příloha č. 22:** Tabulka: Pořadí nejčastěji uváděných hodnot – celý výzkumný soubor
- Příloha č. 23:** Tabulka: Pořadí nejčastěji uváděných hodnot – podle pohlaví
- Příloha č. 24:** Tabulka: Pořadí hodnot z hlediska jejich přisuzované významnosti –celý výzkumný soubor
- Příloha č. 25:** Tabulka: Pořadí hodnot z hlediska jejich přisuzované významnosti- podle pohlaví
- Příloha č. 26:** Tabulka: Spokojenost s naplňováním jednotlivých hodnot – celý výzkumný soubor
- Příloha č. 27:** Tabulka: Spokojenost s naplňováním jednotlivých hodnot – podle pohlaví
- Příloha č. 28:** Tabulka: SEIQol - Míra shody mezi manželi v preferovaných hodnotách
- Příloha č. 29:** Tabulka: Test manželského přizpůsobení - položky s nejvyšší mírou inkongruence mezi manželi
- Příloha č. 30:** Tabulka: Životní křivka spokojenosti - Inkongruence mezi manželi v hodnocení vlastní životní spokojenosti ve spojení s roky, ve kterých proběhl sňatek a narození jednotlivých dětí.
- Příloha č. 31:** Tabulka: Životní křivka spokojenosti - Aktuální životní spokojenost dle zařazení rodin do pásem funkčnosti
- Příloha č. 32:** Tabulka: Porovnání hodnotového systému rodičů s více dětmi a české populace v roce 1999 (Kratochvíl, 2000) ve vztahu k manželství
- Příloha č. 33:** Tabulka: Čeho si na sobě manželé nejvíce váží – srovnání manželů z vícečetných rodin a párů z výzkumu Plaňavy (2000)
- Příloha č. 34:** Tabulka: Srovnání výsledků metod zjišťující spokojenost se životem a v manželství

Příloha č. 1 Zadání diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2011/2012

Studijní program: Psychologie
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Psychologie (PSYN)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. NOVOZÁMSKÁ Marcela	Moravská 180/4, Vyškov - Křečkovice	F11048

TÉMA ČESKY:

Psychologická charakteristika a životní spokojenost rodin s více dětmi

NÁZEV ANGLICKY:

Psychological characteristics and life satisfaction of families with more children

VEDOUcí PRÁCE:

Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Cílem výzkumu je zmapovat rodinné fungování a subjektivní životní spokojenost rodičů v rodinách s více dětmi a její souvislost s životním cyklem rodiny. V teoretické části diplomové práce budou zpracovány následující okruhy: rodinné fungování, hodnotová orientace rodiny, partnerský a manželský vztah, životní spokojenost. Smíšený typ výzkumu bude realizován kombinací kvalitativního a kvantitativního přístupu. Výzkumný soubor bude tvořit 20 úplných rodin s alespoň čtyřmi dětmi, které žijí s rodiči ve společné domácnosti. Při výzkumu budou použity metody: návštěva v rodině, polostrukturovaný rozhovor, genogram, Škála rodinného prostředí (ŠRP), Test rodinného systému (FAST), Family Hardiness Index (FHI), SEiQoL, Test manželského přizpůsobení a životní křivka spokojenosti. Výzkum by měl přinést zjištění, která budou využitelná v psychologické praxi.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Goldenberg, H., Goldenberg, I. (1998). Counseling today's families. New York: Brooks/Cole.
- Křivohlavý, J. (2003). Psychologie zdraví. Praha: Portál.
- Křivohlavý, J. (2009). Psychologie moudrosti a dobrého života. Praha: Grada publishink.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (2006). Vývojová psychologie. Praha: Grada Publishing.
- Miovský, M. (2004). Diplomové práce v oboru psychologie. Olomouc: FF UP.
- Philip H. Bornstein and Marcy T. Bornstein (1986). Marital therapy : a behavioral-communications approach. New York : Pergamon.
- Plaňava, I. (2000). Manželství a rodiny. Brno: Doplněk.
- Řičan, P. (2007). Psychologie náboženství a spirituality. Praha: Portál.
- Skolnick, A., Skolnick, J.H. (1989). Family in transition: rethinking marriage, sexuality, child rearing, family organization. Glenview: Scott, Foresman.
- Sobotková, I. (2007). Psychologie rodiny (2. vyd.). Praha: Portál.
- Šmolka, P. (2005). Výběr partnera. Praha: Grada.
- Vágnerová, M. (2000). Vývojová psychologie. Praha: Portál.

Podpis studenta: Marcela Novozámská

Datum: 13.4.2012

Podpis vedoucího práce: Irena Sobotková

Datum: 13.4.2012

Příloha č. 2 Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: **Psychologická charakteristika a životní spokojenost rodin s více dětmi**

Autor práce: **Marcela Novozámská**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**

Počet stran a znaků: 146 stran a 320 027 znaků

Počet příloh: 34

Počet titulů použité literatury: 139

Práce je zaměřena na psychologickou charakteristiku rodin s více dětmi, jejich životní spokojenost a další oblasti rodinného fungování.

Smíšený typ výzkumu, s důrazem na kvalitativní metodologii, vychází ze systémového přístupu k rodině. Byly použity metody: návštěva v rodině, polostrukturovaný rozhovor, genogram, Test rodinného systému, Škála rodinného prostředí, Family Hardiness Index, SEIQol, Test manželského přizpůsobení a životní křivka spokojenosti. Výzkumným souborem bylo 20 úplných rodin s alespoň čtyřmi nebo více dětmi.

V terénním výzkumu byla získána data, jejichž vyhodnocení bylo provedeno pomocí obsahové kvalitativní analýzy a porovnáním výsledků z dotazníkových metod. Na tomto základě byla zachycena psychologická charakteristika rodin s více dětmi a jejich životní spokojenost.

Klíčová slova: rodina s více dětmi, rodinné fungování, manželský vztah, hodnoty, životní spokojenost

DIPLOMA THESIS ABSTRACT

Title: **Psychological characteristics and life satisfaction of families with more children**

The author: **Marcela Novozámská**

Supervisor: **Doc. PhDr. Irena Sobotková, PhD.**

Number of pages and characters: 146 pages and 320 027 characters

Number of attachments: 34

Used pieces of literature: 139

The work is focused on psychological characteristics of families with many children, their life satisfaction and other areas of family functioning.

Mixed type of research, with a qualitative methodology emphasis, was based on systematic approach to a family. These methods were used: a visit to the family, semi-structured interview, genogram, the Family System Test, Family Environment Scale, Family Hardiness Index, SEIQoL, Marital Adjustment Test, and life satisfaction curve. The research group included 20 two-parent families with at least four or more children.

The evaluation of data, gained by the field research, was done using a qualitative content analysis and comparing the results of a questionnaire method. On this basis was recorded psychological characteristics of families with many children and their life satisfaction.

Key words: family with more children, family functioning, marital relationship, values, life satisfaction

Příloha č. 3

Rozhovor - Citace odpovědí rodičů k jednotlivým tématům

Hodnotová orientace, duchovní (víra), angažovanost ve veřejném životě

- „Člověk to prostě neřeší... Je to, jak to je, jak to má být...“
- Manžel byl věřící a já ne. Závíděla jsem mu jeho víru a modlila se k Bohu, abych uvěřila. Když mě Bůh vyslyšel, bylo to pro mě obrovské štěstí.“
- „Tím, že se přibližujeme Bohu a učíme se být lepšími, přibližujeme se i jeden k druhému, aniž bychom o tom museli uvažovat a ptát se „jak“. To přijde samo.“

Vývojové fáze rodiny - normativní vlivy

Doba po uzavření sňatku:

- „První rok po svatbě byl problematický, než se názory sešly, sladily...“
- „Díky lásce, i když byly nějaké konflikty, se to překonalo, ale už bysme to nemuseli znovu zažít.“

Odpovědi manželů, kteří žili ve společné domácnosti s prarodiči:

- „Ze začátku to bylo náročnější kvůli problémům s tchýní, bylo třeba velké trpělivosti...“
- „Bylo to problémovější vzhledem k bydlení s rodiči.“
- „V domě bydleli i rodiče, to také ovlivňuje...“

Pozitivní a negativní oblasti rodinného života

Pozitivní okamžiky:

- „Když se kluci smějí v pokoji za naší přítomnosti i bez ní.“

Negativní okamžiky:

- „Když to z nějakého důvodu neklape...“
- „Když už člověk nemá sílu...“
- „...pocit odpovědnosti, depka...“
- „Když se nahromadí více problémů doma i v práci.“

Způsob zvládání problémů v rodině

- „Místo k psychoterapeutům chodím do zповědnice. U psychoterapeutů zaplatím moc peněz, tady je to zadarmo a výsledek je stejný.“

Co je důležité při rozhodování o uzavření sňatku

- „Lidé by si měli rozumět.“
- „Přijmout svoji rozdílnost, nemít potřebu měnit svého partnera.“
- „Učit se vzájemné komunikaci, řešení problémů a konfliktů.“
- „Důležité je i přijmout věrnost jako samozřejmou součást života.“
- „Věrnost je důležitá, samozřejmá, i když to tak lidé často neberou, je to logické...“
- „Přestat vzpomínat na staré lásky.“

Rozvod

- „Jednodušší je odejít než řešit problém, což je v současné době trend, v současnosti je trend válčující všechno.“
- „Problémy se musí řešit díky nerozlučitelnosti manželství.“
- „Po vyřešení problému nás to zase posune dál, dojde k upevnění vztahu.“
- „Ukončení manželství pouze v případě, že je ohroženo zdraví nebo mravní výchova dětí, pak je povolen rozchod, ale jen už v opravdové krizi.“

Ideální věk ke vstupu do manželství pro muže a ženy

- „Při zajištění budoucnosti.“
- „Když je dosaženo vzdělání a práce, která lidi užíví.“
- „Méně důležité je již, nakolik je budoucí rodina finančně zabezpečená a zda mají manželé již jasno ve své profesní dráze, vzdělání.“
- „Kdyby lidé jenom čekali, až bude vše podle jejich představ, tak by možná nevstoupili do manželství nikdy.“
- „Čím déle je člověk svobodný, tím více si zvykne na pohodlí, pak se partneři hůře sžívají, užívání světa je rozmazlí, zvyknou si na standard, ze kterého nechtějí ustoupit.“
- „Dříve, než si zvyknou na svůj klid.“
- „Čím dříve, tím lépe.“

Názory se někdy v rámci jedné rodiny liší:

- Matka: „Nyní je to jiné než dříve, teď je důležitější dokončit vzdělání.“

- Otec: „To ale jde spojit...“
- Matka: „Ale není finanční zajištění.“
- Otec: „Mohou pomoci třeba rodiče.“

V čem se liší představy o rodině a manželství před sňatkem a nyní v pozitivním i negativním smyslu

- „První roky byly krásné, teď je to již jiné, ale také hezké.“
- „Ideál byl trošku výš“ (s úsměvem).

Kolik dětí by měla rodina mít – „Někdo má nad hlavu i jednoho...“.

Co lidé potřebují, aby mohli mít děti

- „Aby byl člověk dětem příkladem.“
- „Neměly by být duševní nemoci“
- „Touha mít děti, mít je rád.“
- „Stát se rodičem je rozhodnutí na celý život, a pokud někdo není ochoten tuto odpovědnost přijmout, měl by se řádně před tímto krokem zamyslet.“
- „S péčí o děti je třeba jistého omezení, a to by mohl být problém např. u starších rodičů, kteří si již zvykli „na svůj klid.“
- „Mladší lidi možná někdy odrazují sdělení v médiích o finanční náročnosti rodičovství, což je podle manželů někdy přemrštěné. Mít děti totiž neznamená jen materiální zabezpečení, ale hlavně empatii, nemít přemrštěné nároky a požadavky jak na děti, tak na sebe.“
- „Vždy má člověk trochu strach, ale...?“

Přání ohledně pohlaví dětí a jejich naplnění

- „Každé pohlaví je jiné, každé dítě vyvolává v člověku jiné reakce i v rámci jednoho pohlaví, podle povahy a vývoje.“

Co rodičovství lidem přináší a v čem je omezuje

Pozitiva

- „Člověka to změní.“
- „Dítě s sebou přináší spoustu nových zážitků a zkušeností, které by člověk jinak nezažil, které ho změní.“

- Obohatí osobnost každého rodiče.“
- „Každý asi přehodnotí svůj pohled na svět, stane se možná i disciplinovanějším a zodpovědnějším, nemůže si dovolit riskovat, zbavuje sobeckosti.“
- „Získává i pocit, že „to zvládneme“, „radost z péče a starání.“
- „S dětmi člověk mládne, je přinucen učit se novým věcem, „držet krok s dobou.“
- „Děti uvažují čistěji, člověk jen kouká, co z nich vypadne.“
- „Jiné vnímání času.“
- „Umět se ovládat, porozumět sám sobě.“
- „Radost z vytvoření vlastní buňky, stačíme si sami.“

Negativa

- „S méně dětmi bychom se měli asi po finanční stránce lépe, ale život by byl planý.“
- „Děti nás neomezují, jen nemůžeme dělat některé věci, jako jiné rodiny, ale my je vlastně ani dělat nechceme.“
- „Kdybych nebyla matkou, byla bych hrozná kariéristka, bezohledná, dříme to ve mně, děti mě zastaví, naučí vyčkávat.“
- „Nemám sice tolik času na sebe, ale jak děti rostou, už je více času i na sebe a na koníčky.“

Míra plánování jednotlivých dětí / přání rodičů je mít – motivace k vícečetné rodině, plánování dalších dětí

- „Oba jsme chtěli více dětí, třetí jsme chtěli a chtěli jsme někomu zároveň pomoci a u čtvrtého jsme měli pocit, že nám někdo chybí.“
- „Dvě až tři jsme chtěli, vyhovuje nám větší počet, čtvrté přišlo nečekaně.“
- „Zasad' strom, postav dům, zplod' syna. Říká se, že dvě je vlastně jen náhrada a aby bylo nějaké pokračování, tak aspoň tři.“
- „Jak to přišlo, tak to bylo...“
- „My jsme měli původní představu tak 2-3 děti, ale necháváme tomu volný průběh.“
- „Už ne, ale necháváme to otevřené, kdyby náhodou...“
- „Asi už ne.“

Budoucnost dětí, ambice vztahující se k rodině

Co by si pro děti přáli, čeho by měly dosáhnout

- „Dáváme jim volnost, aby si vybraly samy, našly si svůj směr.“

- „...samozřejmě jim přejeme i běžné věci jako dobré vzdělání a materiální zabezpečení, ale spokojenost je na prvním místě.“
- „Aby z nich vyrostli pořádní chlapi, použitelní pro rodinný život a případně i kněžský život.“
- „Aby nebyli sobci – v dnešní době je málo nesobeckých chlapů...“

Čeho si na sobě manželé váží

Čeho si muži váží na ženách

- „Je citlivá k mým problémům a potřebám, a že je na nás hodná.“
- „Je úžasná“.
- „Je úžasná na všechno.“
- „Vždy ví, co je dobré, já si to složitě ověřuji z venku – statisticky, jak to dělají druzí a přitom je lepší se zeptat manželky.“
- „Samostatnost, umí postavit stan, rozdělat oheň, věděl jsem, do čeho jdu.“
- „Na manželce bych neměnil nic, to můžou snad jen „nahore.“
- „Vytváří teplo domova, je jeho srdcem.“
- „Dokáže se vcítit, vytušit, když má někdo splín, umí podpořit, i když má sama potíže.“

Čeho si ženy nejvíce váží na mužích:

- „Nepodvedl by mě.“
- „Je úžasný a nejlepší.“ „Je super.“
- „...je to sluníčko.“
- „Vidí ve všem zlém něco dobrého.“
- „Ví, co je dobré a tak to dělá.“ „Udělá v pravou chvíli, co je třeba.“ „Umí si se vším poradit.“
- „...že to se mnou vydrží.“

Příloha č. 4

Tabulka: Rozhovor - délka známosti mezi partnery před sňatkem

Délka známosti	Celkový počet rodin	Optimálně fungující rodiny	Průměrné rodiny	Problémové rodiny
0-1 rok	1	1		
1 - 1,5 roku	9	7	1	1
2 - 2,5 roku	3	2	1	
3 - 3,5 roku	2	1	1	
4 - 4,5 roku	4	3		1
5 - 5,5 roku	1	1		

Příloha č. 5

Rozhovor – „Plán na celý rok“ – organizace a pravidla jedné z rodin na aktuální rok

V jedné z domácností bylo třeba, vzhledem k delšímu pobytu hosta v rodině, vytvořit podrobnější systém, který si rodina pojmenovala jako Plán na celý další rok. Tento plán se natolik osvědčil, že je připravován již každoročně a na jeho obsahu se podílejí všichni členové rodiny. Zahrnuje položky:

- *kapesné* - jeho zvýšení v závislosti na věku
- *povinnosti pro všechny členy rodiny* (např. nejmladší dcera – svolává na oběd)
- *časový rozvrh rodiny* – nastavení mantinelů týkajících se příchodů domů (např. 21 hod – mezní termín pro venčení psa a 22 hod – večerka)
- *práce pro rodinu* – pravidelná (neplacená) práce pro každého člena rodiny
- *výdělečná činnost v rámci rodiny* – mimo kapesné (sběr jablek apod.)
- *sankce* - pravidla pro strhávání kapesného
- *hygienické zásady* (dle babičky: „Každý slušný člověk se alespoň jedenkrát denně umyje a vyčistí zuby)
- *společné stolování o víkendech*
- *oslavy narozenin* (při kulatých narozeninách – marcipánový dort)

Příloha č. 6

**Tabulka: Rozhovor- tabulka odpovědí rodičů:
Hodnoty, které rodiče spojují nejčastěji s rodinou**

Hodnoty	Četnost
• pospolitost, láska	19
• víra	18
• vzájemná pomoc, opora	17
• vzájemné vztahy v rodině, přátelství, kontakty s širší rodinou, jistota, bezpečí, klid	16
• přijetí, čas	13
• optimismus, děti, důvěra, porozumění, odpouštění	12
• svoboda, smysluplnost	8
Hodnoty	Příklady formulace
Pospolitost	– držet pospolu, abychom byli spolu jako rodina, měli společný život, měli k sobě blízko (například nechceme patrový dům), že jsme dohrami, je nám spolu dobře
Láska	– aby se měli manželé rádi
Víra	– vést děti k evangeliu ,přejeme si, aby našly k Bohu cestu, k víře – boží pomoc, člověk na to není sám
Vzájemná pomoc, opora	– pomoc starších dětí, když pomáhají samy od sebe – opora jeden v druhém
Vzájemné vztahy v rodině	– utvářet si vztah i individuálně s každým dítětem, ne jenom se skupinou, tak, aby si každé dítě mohlo vybudovat svůj osobní vztah k rodičům, své sebevědomí, neupřednostňovat některé děti – udržovat dobré vztahy s dětmi – aby spolu děti vycházely
Přátelství, kontakty s širší rodinou	– návštěvy, oslavy
Jistota, bezpečí, klid	– zázemí, kam se mohu vrátit, dobít baterky
Přijetí	– vzájemné přijetí
Čas	– zůstat s dětmi doma, věnovat jim čas, i starším dětem (úkoly apod.) – společně trávený čas
Optimismus	– být optimista, přestože já jsem vlastně flegmatik – nebýt úzkostliví – odvážnému štěstí přeje
Děti	– aby byly děti
Důvěra	
Porozumění	– být nejlepšími kamarády
Odpouštění	
Svoboda	
Smysluplnost	– rodina je smyslem života, je na prvním místě před vším ostatním

Příloha č. 7

Rozhovor – tabulky s odpověďmi rodičů na otázku: „Čeho si nejvíce vážíte na své manželce/ manželovi?“

Tabulka: Rozhovor - odpovědi rodičů na otázku:
„Čeho si nejvíce vážíte na své manželce?“

Osobnostní vlastnosti	Četnost
<ul style="list-style-type: none"> - je hodná, laskavost - tolerance - pracovitost - spolehlivost, pokora - má mě ráda, trpělivost, upřímnost, otevřenost, smysl pro humor - porozumění, souznění, shoda na důležitých věcech, věrnost, nerozčiluje se, poctivost, pravdomluvnost, flexibilita, obětavost, samostatnost, je ryzí, není falešná, je úžasná, všechno, to, že se kvůli mně snažila uvěřit, přejít na víru	8 5 4 3 2 1
Vztah k rodině a dětem	
<ul style="list-style-type: none"> - umí vytvořit pěkný domov, je dobrá matka - stará se o rodinu - nehledá kariéru, zůstává doma	4 3 1
Vztahy k lidem	
<ul style="list-style-type: none"> - je přátelská, je citlivá a empatická - je zaměřená na vztahy - umí podpořit, pochválit, dovede vyslechnout a to obecně kohokoli, pomáhá ostatním, není lhostejná	4 2 1
Nadání, schopnosti	
<ul style="list-style-type: none"> - výtvarné nadání - tvořivost, představivost	2 1
Vzhled	
<ul style="list-style-type: none"> - že je hezká, všechno je dobré, má ženské vlohy	1
Co by rádi změnili muži na ženách - více trpělivosti	3

Příloha č. 8

**Tabulka: Rozhovor-odpovědi rodičů na otázku:
„Čeho si nejvíce vážíte na svém manželovi?“**

Osobnostní vlastnosti	Četnost
- je oporou	6
- čestnost, rozhodnost, je hodný, laskavost, spolehlivost	5
- klid a vyrovnanost	4
- nadhled, optimismus, důvěra, smysl pro humor,	3
- má mě rád, pracovitost	2
- tolerance	2
- není vztahovačný, odpovědnost, popovídá si se mnou	1
- má touhu budovat vztah, trpělivost, materiální zabezpečení	1
- věrnost, obětavost	1
Vztah k rodině a dětem	
- je dobrým otcem, má rád děti	7
- stará se o rodinu	6
- pomáhá ve výchově, má autoritu	2
- organizuje výlety	1
Vztahy k lidem	
- pomáhá ostatním	4
- je přátelský	2
- je oblíbený, je citlivý a empatický, ohleduplnost vstřícnost	1
- nevidí na druhých chyby, hledá spíše dobré stránky	
Nadání, schopnosti	
- dokáže být vynalézavý, sportuje	1
Vzhled	
- prostě jsem si vzala hezkýho chlapa	1
Co by rády změnili ženy na mužích	
- více rozhodnosti, vůle řešit problémy, aby uměl říct ne	1
- aby měl víc času	

Příloha č. 9

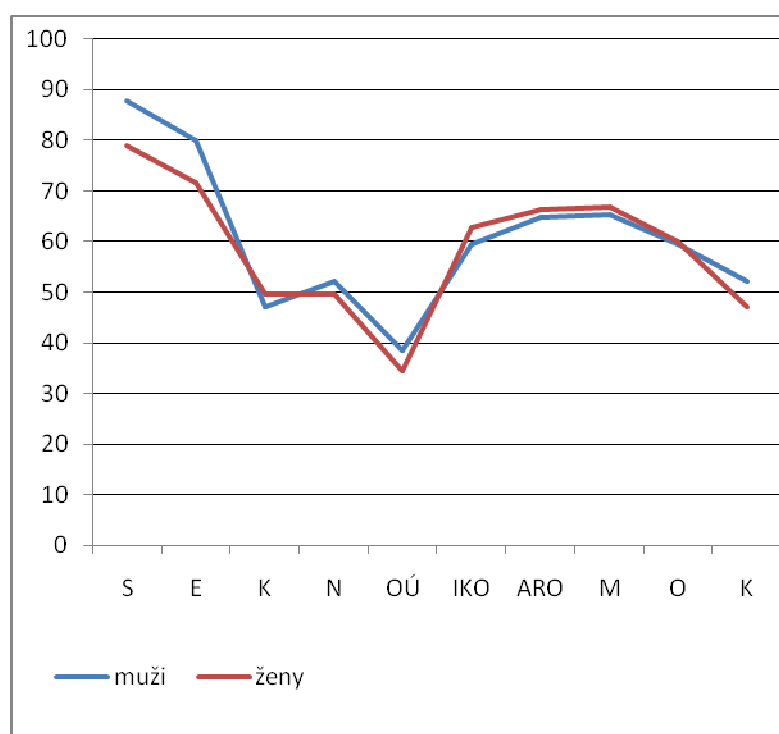
Tabulka: Genogram- Počet dětí v původních rodinách rodičů a rodinách prarodičů

Počet dětí v původních rodinách rodičů a prarodičů												
Počet dětí v původních rodinách rodičů	1 dítě	2 děti	3 děti	4 děti	5 dětí	6 dětí	7 dětí	8 dětí	11 dětí	12 dětí	Průměr dětí	
Počet otců pocházející z těchto rodin	1	5	7	1	4	2					3,4	
Počet matek pocházející z těchto rodin	1	5	6	5	1	1	1				3,35	
Celkový počet rodičů	2	10	13	6	5	3	1				3,375	
Celkový počet rodičů pocházející z jednoho nebo ze dvou dětí	12 30%											
Celkový počet Rodičů pocházející ze tří a více dětí			28 70%									
Počet dětí v původních rodinách rodičů	1 dítě	2 děti	3 děti	4 děti	5 dětí	6 dětí	7 dětí	8 dětí	11 dětí	12 dětí	Průměr dětí	
- prarodiče	10	22	13	18	5	4	5	1	1	1	3,5	
Celkový počet prarodičů pocházející z 1-2 dětí	32 40%											
Celkový počet Prarodičů pocházejících ze tří a více dětí			48 60%									
	1 dítě	2 děti	3 děti	4 děti	5 dětí	6 dětí	7 dětí	8 dětí	11 dětí	12 dětí		
Celkový počet rodiče + prarodiče	12	32	26	24	10	7	6	1	1	1	3,45	
Celkem rodiče + prarodiče z 1-2 dětí	44 36,7											
ze 3 a více dětí			76 63,3%									

Příloha č. 10

Graf : ŠRP - Průměrný profil všech mužů a žen v optimálně fungujících rodinách

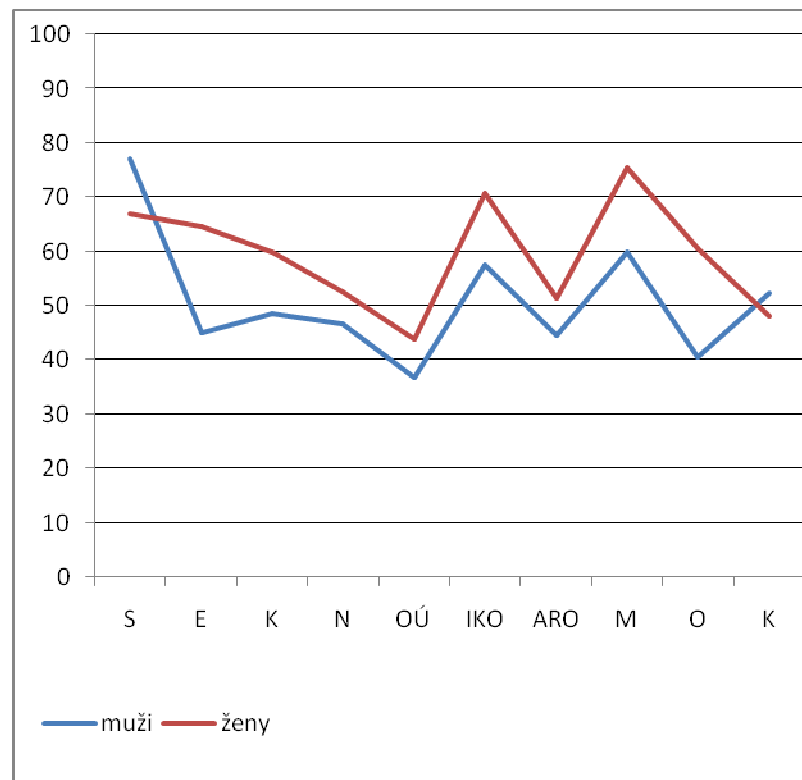
Optimálně fungující r.	S	E	K	N	OÚ	IKO	ARO	M	O	K
muži	87,7	79,9	47,1	52,1	38,4	59,4	64,8	65,3	59,4	52,2
ženy	79,0	71,6	49,6	49,7	34,4	62,8	66,3	66,7	60,1	48,6

Příloha č. 11

Graf : ŠRP - Průměrný profil všech mužů a žen v průměrných rodinách

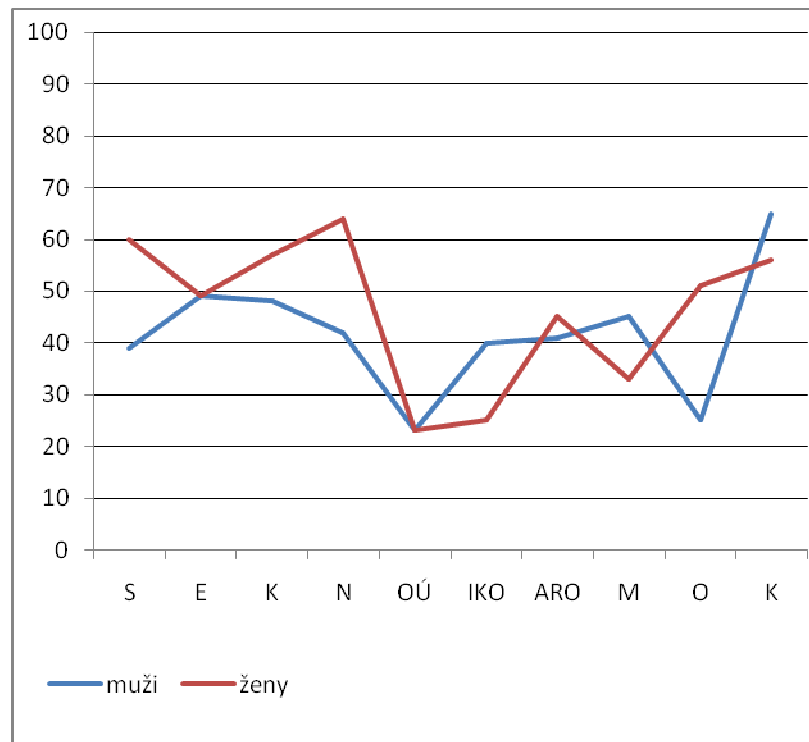
Průměrné rodiny	S	E	K	N	OÚ	IKO	ARO	M	O	K
muži	77,0	45,0	48,5	46,8	36,8	57,5	44,5	59,8	40,5	52,3
ženy	67,0	64,5	60,0	52,5	43,8	70,8	51,3	75,5	60,5	48,0

Příloha č. 12

Graf : ŠRP - Průměrný profil všech mužů a žen v problémových rodinách

Problémové rodiny	S	E	K	N	OÚ	IKO	ARO	M	O	K
muži	39	49	48	42	23	40	41	45	25	65
ženy	60	49	57	64	23	25	5	33	51	56

Příloha č. 13

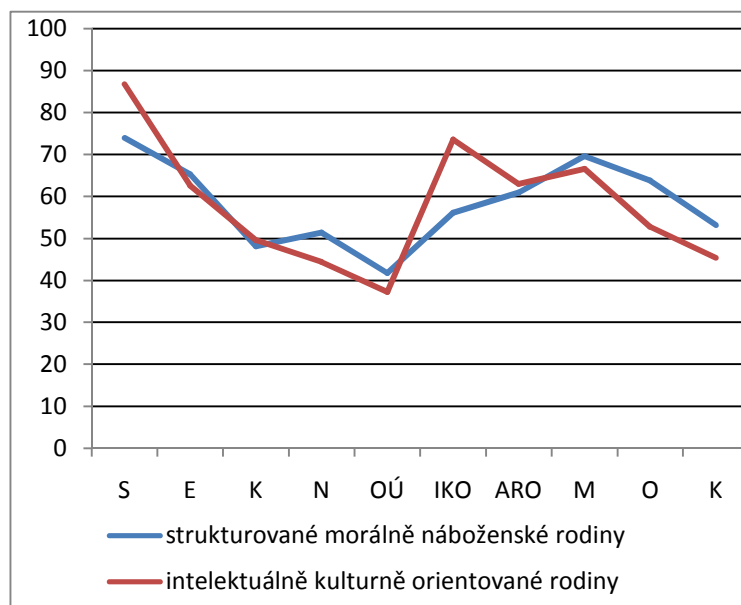
Tabulka: ŠRP - Typologie rodin

Rodiny	Strukturované morálně náboženské rodiny	Nestrukturované morálně náboženské rodiny	Intelektuálně kulturně orientované rodiny	Rodiny orientované na vzájemnou podporu	Rodiny orientované na nezávislost	Dezorganizované rodiny
optimální	7	1	3	2	1	
průměrné	2		2			
problém.						2
celkm	9	1	5	2	1	2

Příloha č. 14

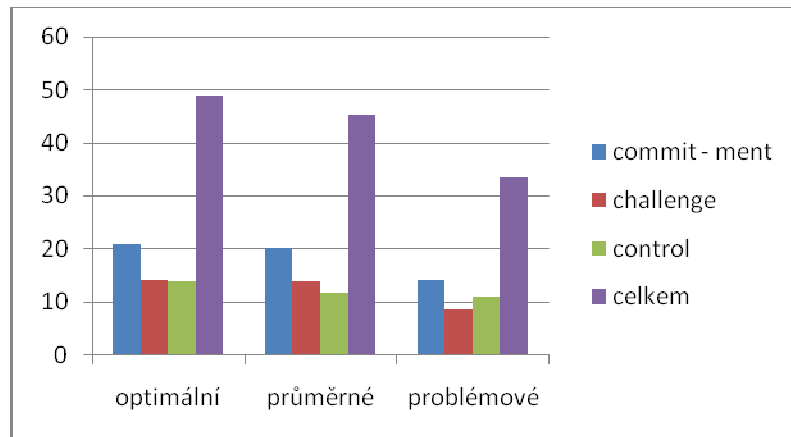
Tabulka: ŠRP - Srovnání strukturovaných morálně náboženských rodin a rodin intelektuálně kulturně orientovaných

	S	E	K	N	OÚ	IKO	ARO	M	O	K
Strukturované morálně náboženské rodiny	74	65,3	48,1	51,4	41,7	56,1	60,9	69,6	63,8	53,2
Intelektuálně kulturně orientované rodiny	86,8	62,6	49,6	44,4	37,2	73,6	63	66,6	52,8	45,4

Příloha č. 15

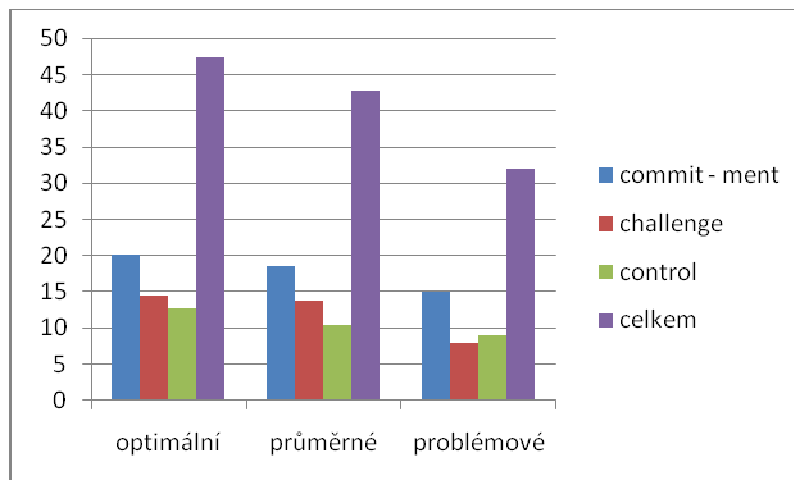
Graf : FHI - Celkové skóre mužů podle funkčnosti rodin v jednotlivých subškálách

Muži	Commitment	Challenge	Control	CELKEM
optimální	20,9	14,1	13,9	48,9
průměrné	20	13,8	11,5	45,3
problémové	14	8,5	11	33,5

Příloha č. 16

Graf: FHI - Celkové skóre žen podle funkčnosti rodin v jednotlivých subškálách

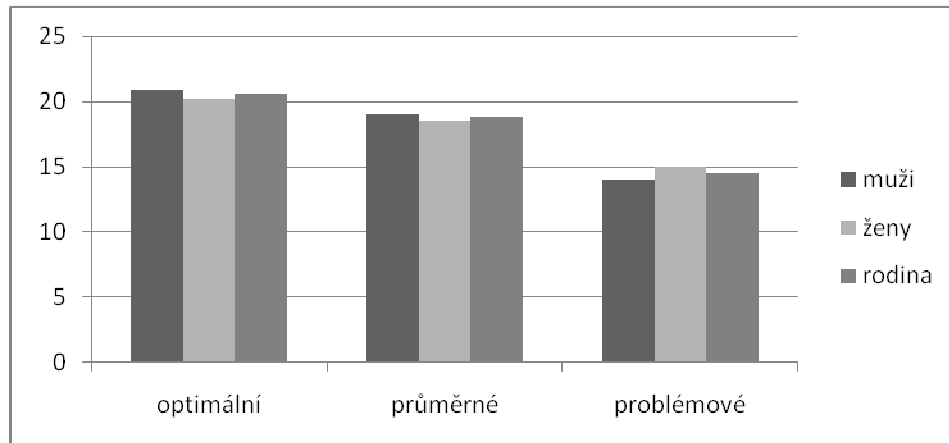

Ženy	Commitment	Challenge	Control	CELKEM
optimální	20,2	14,4	12,7	47,3
průměrné	18,5	13,8	10,5	42,8
problémové	15	8	9	32

Příloha č. 17

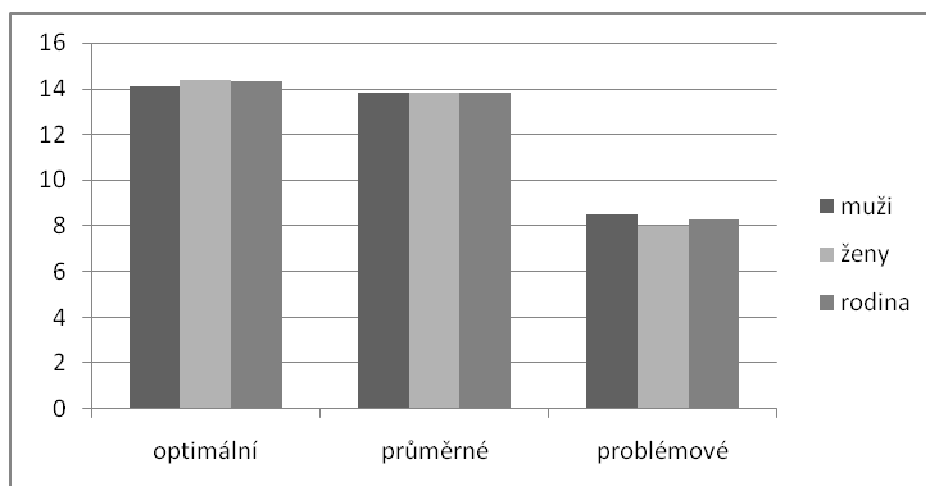
Grafy: FHI - Průměrné skóre mužů, žen a rodin v jednotlivých subškálách

Graf: FHI - Průměrné skóry mužů, žen a rodin v subškále COMMITMENT

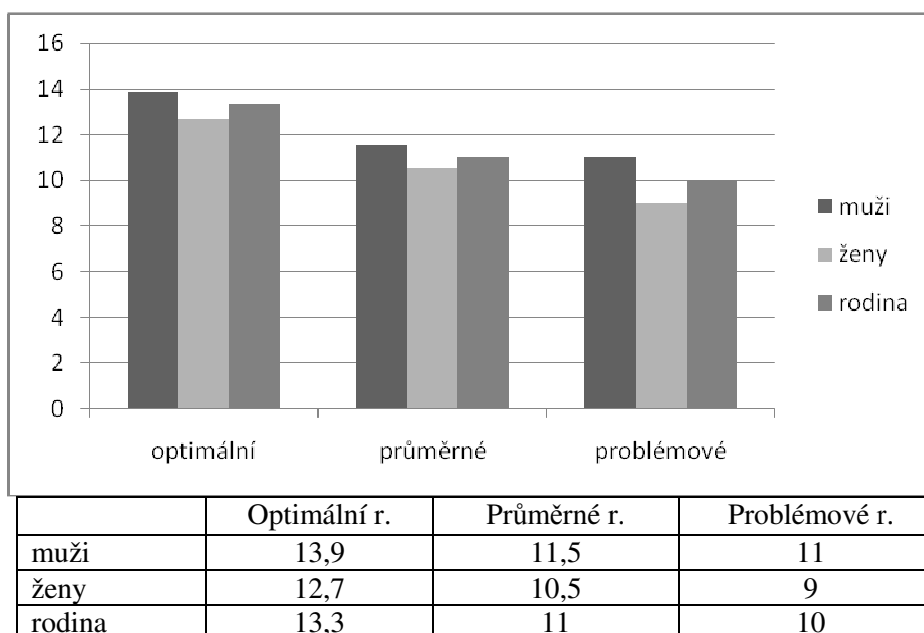
	Optimální r.	Průměrné r.	Problémové r.
muži	20,9	19	14
ženy	20,2	18,5	15
rodina	20,6	18,8	14,5

Graf: FHI - Průměrné skóry mužů, žen a rodin v subškále CHALLENGE

	Optimální r.	Průměrné r.	Problémové r.
muži	14,1	13,8	8,5
ženy	14,4	13,8	8
rodina	14,3	13,8	8,3

Graf: FHI - Průměrné skóry mužů, žen a rodin v subškále CONTROL

Příloha č. 18

Tabulky: FAST - Příklady znázornění rodin – TYPICKÁ SITUACE – vysoká koheze
(V zobrazeních představují jednotlivá písmena: O = otec, M = matka, D = dítě.)

Tabulka: FAST - Reprezentace rodiny – vysoká koheze (ve většině rodin)

				D	D				
				M	O				
				D	D				

Ideální rozmístění figurek dle manuálu

Tabulka: FAST - Reprezentace rodiny – vysoká koheze

					D	D			
			M			O			
					D	D			

Některé rodiny chtěly vyjádřit soudržnost v kruhovém rozestavení bez respektování políček (později upraveno rodičům do ideálního rozestavení dle manuálu).

Příloha č. 19

Tabulky: FAST - Příklady znázornění rodin – TYPICKÁ SITUACE – střední koheze

(V zobrazeních představují jednotlivá písmena: O = otec, M = matka, D = dítě.)

Tabulka: FAST - Reprezentace rodiny – střední koheze

			D	M	D				
				O	D				
					D				

Tabulka: FAST - Reprezentace rodiny – střední koheze

			D	M	D	D			
				D	D				
					O				

V této rodině stojí otec „bokem“, dle komentáře jako opora matce, která je obklopena dětmi společně „obskakující“ novorozené páté dítě. Otec se momentálně více stará o provoz rodiny – nákupy potravin apod. Tato situace je pouze přechodná, rodina se dá zařadit mezi ty s vysokou kohezí.

Příloha č. 21

Tabulky: FAST - Příklady znázornění rodiny – KONFLIKTNÍ SITUACE
(u rodin, které měly v zobrazení TYPICKÉ SITUACE vysokou kohezi)

(V zobrazeních představují jednotlivá písmena: O = otec, M = matka, D = dítě.)

Tabulka: FAST - Reprezentace rodiny – nízká koheze

		D	D					
					O			
				D				
		D		D				
		M						

Tabulka: FAST - Reprezentace rodiny – nízká koheze

							D	
	D							
			M	D				
			D				D	
					O			

Tabulka: FAST - Reprezentace rodiny – nízká koheze

			D	D	D			
			O		D			
				M				

Tabulka: FAST - Reprezentace rodiny – nízká koheze

D								
				D				
		M						
	D							
					D			
				O				

Příloha č. 22

Tabulka: Rozhovor- odpovědi rodičů:
Pořadí nejčastěji uváděných hodnot – celý výzkumný soubor

Hodnota	Celková četnost	Průměrná prisouzená významnost v %	Průměrná spokojenost v % v této oblasti	Z toho	
				muži	ženy
Rodina	31	34	68	16	15
Víra	22	31	62	9	13
Práce - obecně	19	13	63	12	7
Volný čas, koníčky	15	8	39	7	8
Zdraví	14	19	77	6	8
Děti	13	19	75	7	6
Partnerský vztah	12	30	81	5	7
Seberealizace	8	10	82	2	6
Materiální zabezpečení	7	15	50	4	3
Zaměstnání (zdroj financí)	5	14	82	5	-
Přátelé	5	13	66	2	3
Pomoc druhým	5	7	64	1	4
Vztahy s širší rodinou	4	8	83	2	2
Prožít plnohodnotný život	4	30	82	3	1
Být dobrým člověkem	3	40	68	-	3
Láska	3	30	93	1	2
Hezké bydlení	2	14	82	-	2
Domov jako zázemí	1	10	80	1	-
Svoboda	1	20	90	-	1

Příloha č. 23

Tabulka: Rozhovor- tabulka odpovědí rodičů:
Pořadí nejčastěji uváděných hodnot – podle pohlaví

Nejčastěji uváděné hodnoty					
Muži			Ženy		
Pořadí	Hodnota	Četnost	Pořadí	Hodnota	Četnost
1.	Rodina	16	1.	Rodina	15
2.	Práce – obecně	12	2.	Víra	13
3.	Víra	9	3.	Volný čas	8
4.	Děti	7		Zdraví	8
	Volný čas	7	4.	Partnerský vztah	7
5.	Zdraví	6		Práce –obecně	7
6.	Partnerský vztah	5	5.	Děti	6
	Práce (zdroj financí)		6.	Seberealizace	6

Příloha č. 24

Tabulka: Rozhovor - odpovědi rodičů:
Pořadí hodnot z hlediska jejich přisuzované významnosti – celý výzkumný soubor

Pořadí	Hodnota	Průměrná přisouzená významnost v %	Z toho			
			Muži četnost	významnost v %	Ženy četnost	významnost v %
1.	Být dobrým člověkem	40	-	-	3	40
2.	Rodina	35	16	36	15	35
3.	Víra	31	9	35	13	28
4.	Partnerský vztah	30	5	33	7	28
	Prožít plnohodnotný život	30	3	30	1	30
	Láska	30	1	34	2	28
5.	Svoboda	20	-	18	1	20
6.	Děti	19	7	18	6	20
7.	Zdraví	18	6	23	8	17
8.	Materiální zabezpečení	15	4	15	3	15
9.	Práce (zdroj financí)	14	5	14	-	-
	Hezké bydlení	14	-	-	2	15
10.	Přátelé	13	2	10	3	15
11.	Práce - obecně	12	12	13	7	12
12.	Domov jako zázemí	10	1	10	-	-
13.	Seberealizace	9	2	13	6	9
14.	Volný čas, koníčky	8	7	8	8	9
	Vztahy s širší rodinou	8	2	7	2	10
15.	Pomoc druhým	7	1	10	4	7

Příloha č. 25

Tabulka: Rozhovor- odpovědi rodičů:
Pořadí hodnot z hlediska jejich přisuzované významnosti– podle pohlaví

Hodnoty s největším přisuzovaným významem podle pohlaví					
Muži			Ženy		
Pořadí	Hodnota	Četnost	Pořadí	Hodnota	Četnost
1.	Víra	35	1.	Být dobrým člověkem	40
2.	Láska	34	2.	Rodina	35
3.	Rodina	33	3.	Prožít plnohodnotný život	30
4.	Partnerský vztah	32	4.	Víra	28
5.	Prožít plnohodnotný život	30	5.	Partnerský vztah	27
6.	Zdraví	23	6.	Láska	26
7.	Přátelé	10	7.	Svoboda	20
	Pomoc druhým	10	8.	Děti	20
	Domov jako zázemí	10	9.	Zdraví	17

Příloha č. 26

**Tabulka: Rozhovor - odpovědi rodičů:
Spokojenost s naplňováním jednotlivých hodnot – celý soubor**

Pořadí	Hodnota	Průměrná spokojenost s naplňováním hodnoty v %	Z toho			
			Muži četnost	Významnost v %	Ženy četnost	Významnost v %
1.	Láska	93	1	100	2	90
2.	Svoboda	90	-	-	1	90
3.	Prožít plnohodnotný život	82	3	83	1	80
	Vztahy s širší rodinou	82	2	85	2	80
	Práce (zdroj financí)	82	5	82	-	-
4.	Partnerský vztah	81	5	78	7	84
5.	Domov jako zázemí	80	1	80	-	-
6.	Zdraví	77	6	80	8	76
7.	Rodina	76	16	75	15	76
8.	Děti	75	7	75	6	73
9.	Být dobrým člověkem	68	-	-	3	68
10.	Přátelé	66	2	75	3	60
11.	Pomoc druhým	64	1	80	4	60
12.	Práce – obecně	63	12	59	7	70
13.	Víra	62	9	61	13	62
14.	Materiální zabezpečení	49	4	43	3	57
15.	Hezké bydlení	45	-	-	2	45
16.	Seberealizace	44	2	72	6	35
17.	Volný čas, koníčky	39	7	29	8	47

Příloha č. 27

**Tabulka: Rozhovor- odpovědi rodičů:
Spokojenost s naplňováním jednotlivých hodnot – podle pohlaví**

Spokojenost s naplňováním jednotlivých hodnot podle pohlaví					
Muži			Ženy		
	Hodnota	Spokojenost s naplňováním hodnoty v %		Hodnota	Spokojenost s naplňováním hodnoty v %
1.	Láska	100	1.	Láska	90
2.	Vztahy s širší rodinou	84		Svoboda	90
3.	Prožít plnohodnotný život	83	2.	Partnerský vztah	84
4.	Práce (zdroj financí)	82	3.	Prožít plnohodnot. život	80
5.	Domov jako zázemí	80		Vztahy s širší rodinou	80
6.	Pomoc druhým	80	4.	Rodina	76
7.	Partnerský vztah	78	5.	Děti	73
8.	Děti	76	6.	Práce - obecně	70
9.	Přátelé	75	7.	Být dobrým člověkem	68
10.	Rodina	75	8.	Víra	62
11.	Seberealizace	73	9.	Materiální zabezpečení	57
12.	Víra	62	10.	Volný čas, záliby	47

Příloha č. 28

Tabulka: SEIQol - Míra shody mezi manželi v preferovaných hodnotách

Rodiny	Míra shody v preferovaných hodnotách (cílech) mezi manželi 0= manželé preferují každý jiné cíle 1= manželé mají jeden shodný cíl (hodnotu) 5= manželé se shodují ve všech cílech (hodnotách)						Průměr
	0	1	2	3	4	5	
optimální	2x	1x	1x	3x	6x	1x	2,92
průměrné				3x	1x		2,6
problémové				1x		1x	4
Σ	2x	1x	1x	7x	7x	2x	3,1

Příloha č. 29

Tabulka: Test manželského přizpůsobení - položky s nejvyšší mírou inkongruence mezi manželi

Položka testu:	Počet rodin, u kterých se objevila inkongruence
Názory na správné, vhodné chování	12
Životní filozofie	10
Přímka zachycující manželské štěstí	10
Přátelé	9
Jednání s rodiči z obou stran	8
Názor na to, kdo při sporu častěji ustoupí	8

Příloha č. 30

Tabulka: Životní křivka spokojenosti

Inkongruence mezi manželi v hodnocení vlastní životní spokojenosti podle typu fungování, ve spojení s roky, ve kterých proběhl sňatek a narození jednotlivých dětí.

	optimální	průměrné	problémové
Sňatek	0,500	0,25	0,5
Narození D1	0,000	0,25	2,5
Narození D2	0,375	0,50	1,0
Narození D3	0,072	1,00	1,0
Narození D4	0,286	0,25	1,0
Narození D5	0,608	0,00	-
Celkový průměr rodin	0,306	0,375	1,2

Příloha č. 31

Tabulka: Životní křivka spokojenosti -
Aktuální životní spokojenost dle zařazení rodin do pásem funkčnosti

Rodiny	muži	ženy	manželé
optimální	80	84,3	82,15
průměrné	80	65	72,5
problémové	40	60	50
celkem průměr	66,6	69,8	68,25

Příloha č. 32

Tabulka: FHI - Celkové skóre rodin ze studií vztahujících se k rodinnému fungování a rodinné hardiness

Rodiny	Subškála I Commitment	Subškála II Challenge	Subškála III Control	Celkové skóre
rodiny s více dětmi	19,70	13,60	12,50	45,80
1. běžné rodiny s dětmi (Sobotková,2011)	18,70	13,28	10,94	42,92
2. běžné rodiny (Krobová, 2011)	18,70	12,53	10,93	42,17
3. pěstounské rodiny (Sobotková, 2003)	19,83	14,50	12,29	46,68
4. s dvojčaty (Honzák,2009)	18,60	13,95	11,29	41,92
5. s dvojčaty (Frydrychovská, 2007)	18,50	14,50	9,50	42,50
6. s mentálně postiženým dítětem (Šilhanová, 2006)	17,40	13,50	11,60	42,50
7. s tělesně postiženým dítětem (Binarová, 2007)	19,20	13,70	10,50	43,30
8. s dítětem- ADHD (Bašová,2008))	16,45	11,95	10,75	38,65
9. běžné – učitelk (Adamíková, 2008)	20,50	14,60	11,30	46

Příloha č. 33

Tabulka: Čeho si na sobě manželé nejvíce váží – srovnání manželů

z vícečetných rodin a párů z výzkumu Plaňavy (2000)

Muži si nejvíce váží na ženách		Ženy si nejvíce váží na mužích	
Vícečetné rodiny	Výzkumný soubor Plaňava (2000)	Vícečetné rodiny	Výzkumný soubor (Plaňava, 2000)
Je hodná, laskavá	Je dobrá matka	Je dobrým otcem Má rád děti	Je dobrým otcem
Je tolerantní	Je dobrá hospodyně	Stará se o rodinu Je oporou	Je pracovitý
Je pracovitá, Je dobrá matka Vytváření pěkného domova, Je přátelská, citlivá a empatická	Má dobrou povahu	Klid a vyrovnanost, Pomáhá ostatním	Má dobrou povahu
Spolehlivost, pokora, starostlivost	Je společenská	Nadhled, optimismus, důvěra, smysl pro humor,	Záleží mu na rodině
Je zaměřená na vztahy, výtvarné nadání, má mě ráda, trpělivost, upřímnost, otevřenost, smysl pro humor	Je pracovitá	Má mě rád, pracovitost, pomáhá při výchově, je přátelský	Je spolehlivý

Příloha č. 34

Tabulka: Srovnání výsledků metod zjišťující spokojenost se životem a v manželství

	SEIQoI tabulka	SEIQoI průměrka	TMP tabulka	TMP průměrka	KŽS	Celkem
Ženy						
optimální	71,80	81,50	124,90	81,50	84,30	444,00
průměrné	63,75	61,80	111,30	61,80	65,00	363,65
problémové	79,00	90,51	108,00	90,51	6,000	428,02
celkem ženy průměr	71,50	77,93	114,70	77,90	69,80	411,84
Muži						
optimální	70,20	80,20	125,20	83,78	80,00	439,38
průměrné	68,80	67,25	127,00	78,30	80,00	421,35
problémové	73,30	67,50	93,50	58,70	40,00	333,00
celkem muži průměr	70,76	71,65	115,20	73,59	66,60	397,80
Manželé						
optimální	71,00	80,85	125,05	82,64	82,15	441,69
průměrné	66,27	64,52	119,15	70,05	72,50	392,49
problémové	74,88	79,00	100,75	74,60	50,00	379,23
celkem rodiny průměr	70,71	74,79	114,98	75,76	68,25	408,05
Celkový průměr spokojenosti, získaný zahrnutím všech metod					73,27%	

